

# Vrouwen over hulp bij ziekte en problemen

Dit boek is gemaakt door:

Tineke van den Brink, Anneke van Baalen, Zwanie Budingh, Corrie van Dijk, Hillie Eringa, Jook Elshout, Loes Emck, Marijke Ekelschot, Ingrid Foeke, Marieke Griffijn, Carla van Gogh, Mieke Goudt, Mevr. A.v.d.Hoorn, Toos v.d.Heyden, Winnifred Krekel, Marjolein Köneman, Ria Mentinck, Dini Meijers, Hetty Meijer, Jetje Noteboom, Annet Planten, Marga van Rijen, Mona Roozendaal, Jeanette Roes, Els Thissen, Vrouwen van: Vrouwen bellen Vrouwen; Vrouwen Gezondheidscentrum; Blijf van m'n Lijf, Mieke Verhoeven, Jenny Versteegen, Greet Vooren, Sibylla Westerweel, Gerda Winter, Juliette Zipper. Een aantal artikelen bereikte ons anoniem.

© Feministische uitgeverij De Bonte Was, Amsterdam 1978

**Nota Bene:** Dit boek is in 2005 een beetje ingekort. Ook is een aantal titels veranderd en zijn er wijzigingen in de oorspronkelijke volgorde aangebracht.

## Inhoud

Drijfzand.....	3	En daar gaan we dan.....	72
Waarom vrouwen hulp vragen.....	10	Center.....	73
Heksen en dokters in de Middeleeuwen...	13	Mijn man en zijn probleem.....	75
Verzorging en genezing.....	17	De ontplooiing van de totale vrouw .....	76
'Vlug, vlug, de tang, anders komt het van- zelf!'.....	20	Privétherapie.....	77
Elisabeth Kenny.....	28	Een witte onderbroek fladderde om zijn knieën.....	79
Dure mannen en goedkope vrouwen.....	30	Ik leef en dat is geweldig.....	81
De dokter met het pistool en de zuster met de pleisters.....	32	Een vrouwelijke gek.....	84
De huisarts om de hoek.....	32	De verzorgingsstaat .....	85
Leve de efficiency.....	32	Gedwongen hulpverlening.....	87
Weet je wel wat dit kost?!.....	32	Geen Band Met De Kinderen.....	89
Verzekerd bevallen.....	34	Opgedrongen moederschap.....	90
Het poezenhok.....	36	Vaderbescherming 1.....	90
U komt hier wel weer terug.....	37	Vaderbescherming 2: Averroës .....	92
Een vreemd geval.....	38	Vaderbescherming 3: Malika .....	95
Een positief geluid.....	39	Meisjesbescherming 1: Ooms en tantes	97
Professor Eskes.....	40	Meisjesbescherming 2: De Goede Herder .....	99
Twee meter Omo-wit.....	42	Meisjes'bescherming' 3: Zetten .....	100
Wat doen ze aan migraine?.....	43	Onzichtbare slachtoffers .....	103
Waarom mijn moeder nooit ziek was....	44	Alternatief 1: Vrouwengezondheidscentrum .....	105
Het medies-industrieel kompleks....	47	Alternatief 2: Vrouwen bellen Vrouwen .....	107
Voorgeschiedenis van de psychiatrie.....	50	Alternatief 3: Blijf van m'n Lijf .....	110
Freud en feminisme.....	60	Alternatief 4: Burenhulp .....	117
Mijn kind heeft ook faalangst.....	64		
De depressie.....	64		
Ik was niet normaal.....	66		
Een half jaar in de hel.....	69		

## Drijfzand

Het is een merkwaardig gebouw. Er zijn van lokaal naar gang en van lokaal naar lokaal steeds ramen. Waarschijnlijk is het ooit een school geweest of een instelling waar controle belangrijker was dan wat ook. Nu is het een wijkbureau, annex de S.P.D., annex Joost mag het weten wat. Wij komen voor de S.P.D., sociaal psychiatrische dienst. Er hangt de steriele linoleum-sfeer die kenmerkend is voor dit soort gebouwen. De stoelen zijn recht en ongemakkelijk en de wachtkamer is niet meer dan een soort hoek in de gang. Wij zijn samen gekomen omdat we door de huisarts verwezen zijn.

Hij zit naast me, even ongelukkig als ik - veronderstel ik - maar ik weet het niet zeker. Dan worden we naar het lokaal gestuurd waar links een röntgenapparaat staat en midden op de schone gladde vloer een bureau. De ramen spiegelen. De omgeving lijkt vijandig, maar de man achter het bureau valt mee. Wij zitten daar met zijn drieën onder het bleke licht van een TL-buis. Dan beginnen we.

Zo'n intake is een wonderlijke procedure, het voelt als een examen. Mijn woorden en die van de anderen pletsen als emmers koud water over de vloer. Ze krijgen geen betekenis. Om de beurt vertellen hij en ik over wat er aan de hand is: ik kan niet vrijen, hij slaat; ik kan niet uitleggen dat daar voor mij verband tussen bestaat. Dat ik zijn handen wantrouw: hoe kun je nou vrijen als je eerst geslagen bent? De man achter zijn bureau schrijft soms iets op, kijkt ons aan en stelt vragen. Wat we verwachten? Ik heb geen idee. Ik weet niet eens wat er aangeboden zou kunnen worden. De moed der wanhoop lijkt het beste antwoord. Dan is het afgelopen. Wat heeft die man opgeschreven?

De keer daarop heb ik een gesprek met de psychiater. Dit gebouw is aardiger, en de wachtkamer aanzienlijk gezelliger, alhoewel een zekere steriliteit blijft. De psychiater, ik weet niet wat ik aan die man heb. Hij wil andere dingen dan ik wil vertellen, ik moet ze anders vertellen dan ik ze wil vertellen. Ik doe mijn best, want als ik al die moeite doe, kan ik het maar beter goed doen.

Uit dat gesprek kwamen drie dingen naar voren. Agressie werd geabstraheerd, tot iets algemeen: er werd geen verschil gemaakt tussen iets lulligs zeggen en slaan. Is toen eigenlijk wel duidelijk geworden hoe bang ik voor Jan was en dat ik eigenlijk niet zoveel lullige dingen durfde te zeggen?

Verder hoorde ik het punt wat er altijd al was: hoe krijg jij je man zo link dat hij gaat slaan, met andere woorden: het is jouw schuld. Dat deed pijn, alhoewel ik toen nog niet had bedacht waarom. En zelfs als ik het geweten had, had ik het niet durven zeggen. Op dát punt was de kritiek van de psychiater terecht. Natuurlijk was er sprake van een relatieprobleem tussen Jan en mij, en niet zo'n beetje ook. Maar dat rechtvaardigt nooit klappen of slaan. Slaan hangt niet alleen samen met een relatieprobleem. Slaan zit verankerd in de positie van de vrouw. Vrouwen waren in de Middeleeuwen al geen mensen en ze mochten zeker geslagen en mishandeld worden: de man had eventueel alleen iets te duchten als zij eraan overleed. Het is langzamerhand veranderd, maar in 1917 werd in Engeland nog een wet aangenomen, 'The rule of the thumb', die toestond dat een man zijn vrouw sloeg met een stok die dan alleen niet dikker mocht zijn dan de duim van de betreffende man. Er bestaat een maatschappelijke tolerantie ten opzichte van slaan die tot uiting komt in de volgende dubbelzinnigheid: als een man slaat in de kroeg wordt de politie gebeld en de man wordt ingesloten of hij krijgt een proces-verbaal aan zijn broek; als een man zijn vrouw slaat zal ze het er wel naar gemaakt hebben en bovendien is dat zijn zaak, ze zoeken het maar uit.

Omdat het al zo vaak gebeurd was dat mensen tegen mij zeiden dat ik het er wel naar gemaakt zou hebben, en ik me niet kon verdedigen, liet ik het erbij. De kou alleen gelaten te worden - ook door hulp instanties - de oorzaak te zijn van het probleem, doodsbang te zijn voor degene die het dichtst bij me zou kunnen staan, verstarten me. Het was in die tijd dat het gevoel dat ik best een beetje op mensen zou kunnen vertrouwen op een dag verdwenen was.

De therapeut heeft ogen die altijd wegstaren, zijn fladderende blik maakt me onrustig. De co-therapeute lijkt aardig. De sessies beginnen altijd te laat en houden ook altijd te laat op. Ik voel me niet op mijn gemak en merk dat ik vaak ver weg van het gesprek zit te denken aan Klaasje, of zit te kijken naar een prachtige boom die ik vanuit het raam kan zien. Ik denk dat ik me te veel heb opgesloten, meestal voel ik niets. Er is een spelletje van elkaar aankijken en wat je daarbij voelt. Er is een spelletje van aan elkaar zitten waarbij ik huilend wegloop, omdat ik mezelf aan iets zie meedoen waarin ik eigenlijk niet geloof. Ik hoor wat van de problemen van anderen. Iets wat ik leuk vond was een verrassing voor de ander bedenken. Op een keer zei ik: 'Maar wat moet er nou met hem en mij? Wij zijn niet de enigen, ons kind is er ook nog'.

Het viel in een put. Na veel heen en weer gepraat werd besloten dat het door mijn scherpe tong komt en dat Jan, als hij voelt dat hij gaat slaan, 'stop' mag zeggen. De bedoeling is dat het later uitgepraat kan worden. Dat gebeurt nooit. In feite word ik hierdoor definitief op slot gedraaid, ik had nooit moeten goedvinden dat een dergelijke afspraak werd gemaakt. Na acht keer wil ik niet meer en Jan ook niet.

Na een jaar is alles nog hetzelfde. Wél zijn er dan vrienden, Bas en Claire, waarmee ik kan praten. We gaan terug naar de S.P.D. Er moet iets gebeuren. De situatie escaleert. Is er eigenlijk wel iemand die zich kan voorstellen wat het betekent geslagen te worden door je eigen man? In ieder geval heeft niemand het ooit gevraagd. Als hij troost bij me zocht, erna, zouden de tranen over mijn gezicht hebben gelopen als dat nog had gekund. Verstart wachtte ik af wat er gebeurde, als ik geslagen werd verloor de wereld zijn betekenis en er was een angst, die tien keer groter was dan ikzelf.

Ik denk eigenlijk dat ik alleen maar kleiner en minder werd in die tijd, altijd bang voor het oordeel van anderen, - want die weten dat het eigenlijk jouw schuld is.

Er verandert pas iets, er is pas kans uit het drijfzand te komen, als ik echt wegga, na een paar jaar praathulpverlening, waarin ze me zelfs nooit hebben gewezen op het feit dat er zoiets als 'Blijf van mijn Lijf' bestaat.

Die zondag. Die avond is het breekpunt geworden. Beate was er die week om te studeren, 's avonds dronken we samen een borrel (een flinke), en daarna gingen we slapen. Jan was zeer nukkig en gesloten. Niks was goed. Het eten niet. De aandacht die hij kreeg niet. De borrel niet. De reden waarom hij een half jaar geleden ophield met drinken was me allang duidelijk: een argument tegen mij. 'Je hebt jarenlang niets anders gedaan dan mijn zuurverdiende geld opdrieken en verder ben je een klotewijf voor me geweest'. (Lees: 'kon je niet met me naar bed'). Beate was aardig voor me. We praatten wat over onbelangrijke dingen. Vroeger woonde zij samen met Richard, de aan heroïne verslaafde broer van Jan. Kent de huiselijke omstandigheden van Jan zeer goed. Beate verdroeg het slecht, zei ze me, dat Jan alles afwijst wat ik vraag of zeg. Ze dacht dat Jan niet wilde praten. Ik dacht het niet, ik wist het wel zeker. Alles moest op de tijd en de plaats die Jan koos.

Omdat Jan geen borrel dronk ging hij vroeg naar bed. Vroeg of ik meekwam. Ik had geen zin en had me aangewend niet tegelijk met hem naar bed te gaan, bang dat hij zou probe-

ren te vrijen. Afwijzen zou de situatie alleen maar laten escaleren. Het recht wat hij daarop meende te hebben maakte me radeloos. Geen bier drinken en naar bed gaan was het bevel. Bang dat Jan zou gaan slaan, schreef ik het telefoonnummer van de huisarts in de marge van het boek dat Beate las. Jan sloeg. Eerst mij, later ook Beate, probeerde me op bed te gooien. Een moment voor hij ging slaan wist ik zeker: ik ga niet meer opzij voor slaan. Ik ben er zelf. Geen vermeend recht zal met klappen worden afgedwongen. Later toen hij sloeg wilde ik alleen maar overleven. Mijn rug, mijn hoofd, alles beurs. De pijn staat in geen verhouding tot wat er te zien is. Gescheurde kleren. De huisarts. Na even praten ging Jan weg. De huisarts zei wat ik dacht: je moet weggaan. Later kreeg hij daar spijt van.

Ik ging, toen het al licht was, naar Claire en Bas, met Beate. Ik dacht: 'Ik wil hem nooit meer zien'.

Na mijn overhaast vertrek bij Bas in de auto, is de vraag wat er allemaal zal gaan gebeuren, nog niet zo duidelijk. Ik kijk naar buiten en kom meer ergens vandaan dan dat ik ergens naar toe ga. Het onbekende heeft nog geen vorm. De beslissing om naar 'Blijf van mijn Lijf' te gaan, genomen onder druk van de omstandigheden, stemt me tevreden. Voor het eerst sinds jaren heb ik ja of nee gezegd. Me afvragend of ik niet uit vrije wil heb ingetekend bij de verkeerde kostschool, kijk ik naar buiten. Klaasje zit naast me, het is niet duidelijk wat hij begrijpt, zoals altijd: waarschijnlijk meer dan ik denk. Omdat de catastrofe toch nog zeer snel kwam, en er te veel vragen zijn tel ik de lichten van de auto's die we tegen komen.

Via telefoon en taxi kom ik in 'Blijf van mijn Lijf'.

Drie vrouwen zijn opgebleven. Door de deur stroomt licht naar buiten, binnen ben ik veilig. Overheersende gedachte: alleen zijn. Op de kamer dertien mensen (kinderen inbegrepen). De silhouetten in bed draaien zich kreunend om, met geritsel van lakens. Klaasje ligt naast me, zijn kleine lijf is warm en troostend. Er is wat licht op de muur. Ik weet niet waar het raam op uitkijkt. Wie liggen er naast me? Het mislukte gesprek met Jan vanavond. Na anderhalve dag zoeken had hij me gevonden. Eerst had hij opgebeld naar Bas om te vragen of ik er was. De leugen was zo lastig voor Bas, dat duidelijk werd dat ik ergens anders naartoe zou moeten. Afhankelijkheid van de hulp van anderen, het niet meer zelf kunnen bepalen wat je wil en vooral het in moeilijkheden brengen van anderen. 's Middags had ik al bedacht dat ik weg moest, de laatste stap nam ik toen ik merk te dat Jan me begon te achtervolgen. Om tien uur 's avonds kwam hij, stond bleek en groot in de kamer. Medelijden is gevaarlijk, maar werd snel verholpen door beschuldigingen. Ik zei niet alles wat ik dacht. Het voornaamste was dat Klaasje boven in bed lag te slapen, en daar moest blijven. Vandaag is het dinsdag. Wat heeft Klaasje gehoord van de vechtpartij zondag? Hij is in ieder geval wakker geweest. Er waren twee dingen: ten eerste dat Jan Klaasje mee zou nemen, ten tweede dat hij hier, bij Bas in Claire, moeilijkheden zou maken. De hulp die ze boden was snel en zonder merkbare aarzeling. Goed gericht en zonder Jan een trap na te geven. Het leek belangrijk direkt weg te gaan. Claire had Klaasje in haar eigen bed gelegd omdat ze dezelfde angst had als ik. Weten mensen wat zulke klein-lijkende dingen betekenen? Met wat spullen van Claire bij me op weg naar Amsterdam, Jan's hulpeloosheid. Iedereen in hetzelfde dilemma. Klaasje speelde in de tuin, schijnbaar vergeten wat er gebeurd was. De weerzin van Bas om te liegen. Is Jan nog teruggegaan naar Bas en Claire? Waarom heeft hij zoveel medelijden met zichzelf? Het morgenlicht komt langzaam vandaag.

Ik word wakker temidden van een afgrijselijk lawaai. Kinderen lopen door elkaar, schreeuwen, spelen. Moeders kleden kinderen aan. Dertig mensen willen tandenpoetsen, douchen, eten. Ik kijk de vrouwen aan die in hetzelfde schuitje zitten als ik. Het pandemonium is zo overrompelend dat ik helemaal niks meer zeg. Geen tandeborstel, geen zeep, geen thee, geen brood. Ik heb bij me wat ik aanheb, en enkele dingen van Claire; de toilettas met medicijnen en spulletjes vergeten, dat maakt het erger.

Uit het raam kijkend zie ik water. Klaasje staat een beetje verloren tegen me aan. Kijkend naar het water slaag ik erin me af te sluiten. Ik zit in een kamp, denk ik. Het beeld van Jan als hij slaat, beelden van de vechtpartij, het lijkt wel alsof ik een soort dia-projector ben geworden. Alles speelt zich af in beelden. De enige afwisseling is de snelheid van opvolging. Waarom moest ik hier naartoe? Hoe kan iemand een ander zoiets aandoen? De eenden trekken zich er niet zoveel van aan, strijken hun veren glad. En leger dan ooit begin ik mijn eerste dag. Ik kijk wat rond, krijg thee en zwijg. Hier moet ik overleven.

Om tien uur komt er iemand van het bestuur. Greetje. Ik vraag me af wat voor soort feministe ze is. Ben jaloers op de zekerheden die ze blijkt te hebben. Had ik die vroeger ook? Op welk punt ben ik dan begonnen ze te verliezen?

Je moet hier alles zelf hebben. Er is een keuken met gastoestellen, een wasmachine met droogtrommel. De kleren en pannen moet je zelf aanschaffen. Ik vraag me af of het me ooit zal lukken vandaag alles te kopen wat ik nodig heb. Het is zeker een kwartier lopen naar de winkels. Ik voel me er niet tegen opgewassen. Klaasje heeft geen schoenen, hij is zo uit zijn bed gelicht. Ik heb alleen rubber slippers. Te koud ongetwijfeld. Omdat ik moet wachten met inschrijven ga ik vast schoenen kopen. Klaasje is dolgelukkig met zijn gym schoenen, ik koop rotschoenen voor mezelf omdat ze goedkoop zijn.

Greetje schrijft me in. Dat inschrijven is een soort gesprek aan de hand van een vragenlijst. Ik zie er een beetje tegenop. Mijn ervaring met hulpinstanties is dat je de motivatie moet hebben die zij wenselijk vinden. Dat hangt samen - denk ik - met het feit dat degene die hulp vraagt blij moet zijn als hij/zij hulp krijgt. Verder denk ik, dat je dan te hulpbehoevend bent om zelf te bepalen welke ideeën er wel of niet op na gehouden kunnen worden. Ik hoop dat Greetje me aardig zal vinden, want een ernstig onderzoek naar antecedenten en dingen als motivatie overleef ik zeker niet meer. Plezierig is, dat niet voortdurend wordt gerelativeerd wat je zegt. Het inschrijven vindt plaats in kamer vol mensen, maar daar is niet aan te ontkomen.

Greetje is aardig tegen me, en dat lijkt op het moment de helft van alle dingen. Bovendien overbluft ze me niet met allerlei deskundige zekerheden. Mijn relaas over wat er in de loop van de jaren gebeurd is lijkt me treurig. Een verhouding met de nodige problemen. Een van de twee slaat er van tijd tot tijd op. Beloftes dat het nooit meer zou gebeuren, huilpartijen en aan het eind van alle dingen: angst. De reactie van de buitenwereld? Vaak vinden mensen deze was eigenlijk te vuil. Voor de hand liggend: 'Moet je hem maar niet treiteren'. Ze lacht even kort naar me en legt uit dat die reactie klassiek is. Voor het eerst na al die jaren spuug ik de reacties van anderen uit.

'Moet je maar met hem neuken ook als je dat niet kunt'.

'Waar twee ruzie hebben, hebben twee schuld'.

In mijn paniese angst zeg ik tegen de huisarts: 'De volgende keer vermoordt hij me.' Hij: 'Dat zei je de vorige keer ook al.'

Nachten van denken of de angst die ik had gegrond was, ja of nee, vol twijfel, me afvragend of ik gek ben. Als hij zijn handen naar me uitstak Wist ik niet of ze zouden strelen of slaan. Mensen weten dat je een hond niet zo moet behandelen, maar een vrouw?

Angst? Die zal wel blijven.

Het antwoord van Greetje pas de eerste stukjes van de puzzel in elkaar.

De vraag is ook wat Klaasje ervan begrijpt. Ik geef toe dat ik heel onduidelijk tegen hem geweest ben. Ik wil geen rotte dingen over Jan zeggen, voel me niet opgewassen tegen de vragen die hij kan stellen. Ik neem Klaasje zijn beste kameraad af. Klaasje weet dat Jan slaat, hij droomt ervan, wat zal de schade zijn?

De eerste stap is gezet, ik ga op weg.

Daarna ga ik eten kopen voor de volgende ochtend. Besluit met Klaasje ergens te gaan eten. Klaasje is erg moe en angstig, met enig ongeduld zie ik dat hij niet meer kan doorlopen, hij jengelt. We gaan met een taxi naar het huis terug. Tussen de bedrijven door heb ik wel wat met mensen gepraat, en de regels van het huis leren kennen. Het praten met anderen is belangrijk.

Ik deel mijn kamer met Lisanne, een Surinaamse met drie kinderen, de oudste ongeveer twaalf. In de loop van de tijd leer ik haar beter kennen. Verder met Ria, die een baby heeft en een jongetje van twee, die ze beiden zelden wast, teveel of te weinig eten geeft. Zelf heeft ze zich ook niet gewassen in de tijd dat ik er was. Verder deel ik mijn kamer met wisselende mensen. Soms aardig, soms irritant. Lisanne werkt overdag, en haar kinderen redden het dan prima alleen in huis. Zij ergert zich aan Ria omdat haar baby's nachts huult en Ria daar niet wakker van wordt. Lisanne vertelt haar treurige verhaal van veertien jaar slaag zonder al te veel emotie. Een groot lidteken illustreert een min of meer geslaagde actie van de man met een scheermes. Een jaar geleden waren ze toch nog van plan te trouwen. Ik vraag of ze het niet moeilijk vindt die band met die man te breken. Eerst antwoordt ze niet, en dan zegt ze een beetje hard: 'Nee.' Margriet die op een andere kamer woont maar er bij zit, is een stukje van haar oor kwijt. Haar man sloeg behalve haar de kinderen met een riem. Margriet met haar door mishandeling getekende gezicht is alleen maar bang. Ze weet niet hoe ze ooit aan de moordlust van haar man moet ontkomen. Ik denk weer aan wat Jan zei: 'Als je weg gaat maak ik je kapot. En als Klaasje jou toegewezen wordt Klaasje ook.' Ik vraag me af of dingen die in een opwelling gezegd worden niet even waar zijn als andere. Ik vind Lisanne en Margriet aardig. Ria fungeert als stoorzender, door de kinderen pas om 11 uur in bed te leggen.

Als ik naar bed ga voel ik me toch een beetje thuis. Gelukkig dat Jan mij niet met een scheermes te lijf is gegaan.

De dag erna naar de sociale dienst. Ik heb mijn eigen inkomen. Hoe miserabel, en hoe weinig, ik doe iets zelf. Met Klaasje koop ik wat spullen op de Albert Cuyp. Ik hou wel van die markt. Ik moet me bedwingen eraan te denken hoe leuk Jan die markt vindt. Een wandeling langs de grachten vindt Klaasje ook leuk. Ik ontkom niet aan de leuke dingen die Jan en ik hadden. Ze werden zeldzaam. Jan onbetrouwbaar en humeurig. Beloften, plannen, beschuldigingen. Vijf jaar blijven vijf jaar. Wat is er gebeurd? Hoe goed weet ik hoe hijzelf getrapt is door het leven, zijn vader, anderen, hoe vaak heb ik het geprobeerd goed te doen. Hoe vaak heb ik het opgegeven? Ik weet dat ik vond dat ik me aanstelde, toen ik trouwde. Stond steeds gelukkig te lachen, terwijl twijfels zeer levend waren. Maar er waren momenten dat we elkaar begrepen. Soms is het moeilijk me niet in het debacle terug te storten. Momenten komen niet terug. Het moet afgelopen zijn. Het moet afgelopen zijn. Hoe vaak heb ik het niet gehoord: 'Jij kunt niet weg, je hebt geen geld'. Ik begin me lopend op de gracht toch vrij te voelen, Klaasje vindt de boten mooi en wil weten hoe het water in de grachten komt.

Die dag bel ik de huisarts, leg uit waar ik ben, en vraag of hij met Jan wil praten. De pressie om een restauratie van de oude situatie begint. Hij betreurt het dat hij mij zei weg te gaan. Het leek hem zo'n stap. Ik bel Jan: 'Het gaat goed met me en ik heb geld ook.' Bedoeld als een opbeurende opmerking komt het aan als een genadeslag. Niet meer afhankelijk van hem. Hij kan niet goed met Klaasje praten want zijn stem wordt verstikt door tranen. Ik kan en wil niks voor hem doen. Ben geërgerd door het gejammer. Als ik met Klaasje in Amsterdam loop voel ik me tevreden. Heel moe en zonder zekerheden. Maar nu weet ik het zeker: ik ga nooit meer terug.

Ik doe aan de lopende band ontdekkingen. De eerste is dat ik met sommige van mijn lotgenoten uitstekend over mijn ervaringen kan praten. De wanhoop over onbegrip slijt daardoor snel. Belangrijke ervaring die vrijwel iedereen heeft: na het slaan is het huilen, zweren dat het nooit meer zal gebeuren. Toch iedere keer opnieuw. Daaruit konkludeer ik dat dat gehuil waarschijnlijk in het verlengde van het slaan ligt, hoe dat werkt kan me niet schelen. De vraag van allemaal is: 'Hoe vaak moet een mens opnieuw beginnen?'

Zelfde ervaringen van anderen over onbegrip. Moeilijk om er met anderen over te praten. Belangrijk: Ik moet me afsluiten voor deze man. Ik begrijp te veel van hem. Hoe laat ik-zelf los, ik geef toch nog om hem. Ik kan niets meer voor hem doen.

Omdat je maar twee vierkante meter voor jezelf hebt: je bed, en geen kast die je af kunt sluiten, voel je je toch erg belaagd. Speelgoed van Klaasje verdwijnt, ik raak een truitje kwijt, mijn schrijfgerei moet iedere dag aangevuld worden. Het is een grote irritatie als iemand op je bed gaat zitten, of zich met je methode van opvoeden bemoeit. De tweede avond zeg ik Ria dat haar kind niet met zijn vieze voeten op mijn bed moet. En dat ze die kinderen beter moet beheeren omdat ik ook wil slapen. Ria besluit de nacht op het Amstelstation door te gaan brengen, maar doet dat na wat gezeur toch maar niet. 't Is inherent aan de situatie. Erg uitputtend. Leidt nergens toe. Met sommigen kun je opschieten, met anderen moet je wel, er is geen kans de situatie te ontlopen, Achteraf denk ik dat iedereen een heel klein plaatsje voor zichzelf moet hebben, dat zou helpen. Opbellen is een probleem. In de huiskamer is voortdurend lawaai, bovendien kan iedereen alles horen wat je zegt. Op stations hebben ze van die handige kapjes.

Het is niet gemakkelijk om iemand alleen te laten die zo afhankelijk van je is. Letterlijk en figuurlijk: je strot dichtkneep. Blijven omdat je denkt dat je iets kunt doen. Fiasco op fiasco. Alleen nog maar door je eigen angst bepaald worden.

En dan, in die situatie, komt als eerste reactie van buiten: 'Laat Jan niet los, hij heeft het er zo moeilijk mee; hij is er kapot van, hij kan het niet aan, ik ben er niet zeker van dat hij zichzelf niet iets zal doen'. De vrouw als eeuwige verpleegster, likster van alle wonden. Gemakshalve wordt vergeten waar jezelf doorheen gaat. Het huis is veilig, het gebrek aan privacy ondragelijk, de onderlinge ruzies irritant, de kinderen maken lawaai. Als ik op de wc zit wil er iemand op. Ik kan me niet verbergen. Hoe veilig is het huis? Zou Jan me vinden als hij me zocht?

Telefoon...

Politieagent van de Warmoesstraat. Hij wil met mij praten op het station. Weer het hele verhaal over het naaien. De wijkagent heeft veel begrip voor Jan. Zegt dat 'Blijf van mijn Lijf' toch niets voor iemand als ik is. Ik vergeet te vragen waarom. Ik ga voor de duizendste keer in de verdediging. Maak ondanks alles een afspraak. Jan is dus wezen uit-huilen in de Warmoesstraat. Denken al die mensen dat ik daar voor de lol zit?

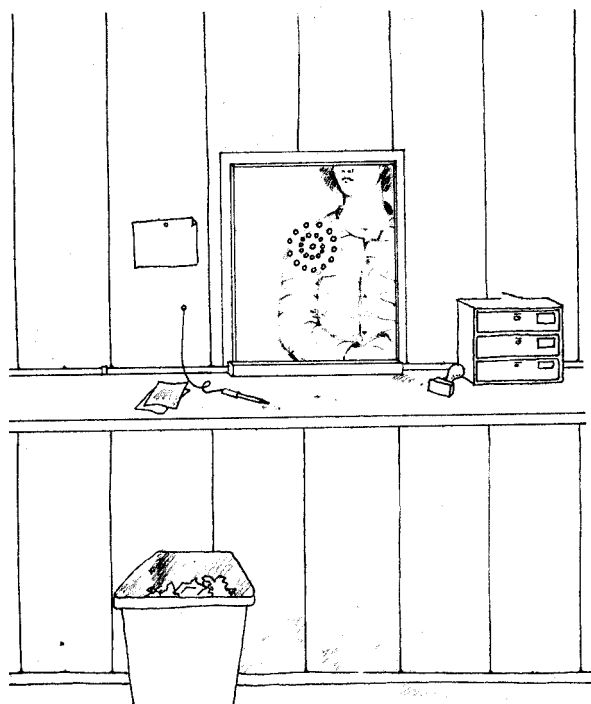


Later ben ik teruggegaan naar de flat want Jan had inmiddels een kamer ergens anders. Het feit dat ik toen plotseling weer bereikbaar voor hem was resulteerde in nachtelijke bezoeken of confrontaties overdag, waar ik erg bang voor was. Er was een keer een gesprek bij de S.P .D. met Jan en mij, de psychiater en de man die de eerste intake had gedaan. Toen het ging om de reden die ik had om te gaan scheiden zei Jan dat het idioot was om te gaan scheiden wegens mishandeling, omdat de ziekenhuizen vol lagen met vrouwen die door hun ex-man mishandeld zijn.

Toen werd het onontkoombaar dat ik zou moeten leren leven met de angst dat Jan zou kunnen komen. Ik werd wakker van een kat die over het terras liep, en het werd een nachtmerrie toen Jan, in een zelfmoordbui, bij de huisarts waar ik hem naar toe had kunnen loodsen, vertelde dat hij een pistool gekocht had. Slapen was niet meer hetzelfde als uitrusten. Ik probeerde te leven met de gordijnen dicht. Ik ging weg, logeren bij anderen. De psychiater legde mij uit dat slaan milieu-bepaald is, terwijl ik nu juist ervoer dat ik machteloos was uit te leggen dat slaan net als kindermishandeling niet gebonden is aan een milieu. Hij legde me dingen uit over Jan. Ik zei niks. Was hij zo stom niet te weten dat ik, na vijf jaar met hem leven, zijn wanhoop niet begreep? Begreep hij niet dat het allemaal was omdat er te veel dingen gestorven waren, ergens in de slag, en dat het nog best pijn deed maar niet anders kon?

Hoe ik moest leven met de angst leerde ik van iemand anders die van me hield en niet deskundig was, of juist wel, omdat hij van me hield. Ophouden alleen maar bang te zijn leer je van iemand die angst kent, kan luisteren, en weet dat angst om alleen te zijn vaak vertaald wordt in angst voor iets anders. Iemand die niet steeds betuttelend roept dat het ander moet maar de taal die je praat verstaat.

Ik heb sommige hulpverleners gehaat. Om hun menselijke praatjes die onmenselijk bleken te zijn, maar dat is voorbij, als de kou en de ellende het allemaal op te schrijven en het daardoor opnieuw te beleven maar niet voor niets zijn geweest, en het probleem maar niet wordt vertaald in iets dat te allen tijde uit te praten valt, en als mensen maar op de hoogte worden gebracht van het bestaan van zoiets als: 'Blijf van mijn Lijf'. Dan immers weet ik dat vrouwenmishandeling niet meer uitsluitend gedefinieerd wordt in termen van een relatie-probleem en weet ik dat vrouwen en mannen niet als gelijken worden beschouwd omdat ze dat zouden moeten zijn...



## Waarom vrouwen hulp vragen

Je kunt hulp vragen voor bepaalde dingen die je niet zelf kunt, of meer in het algemeen omdat je niet meer weet wat je moet doen. In beide gevallen kom je, of je wilt of niet, in een soort warwinkel terecht, waar wat je wilde nog maar een klein deeltje van vormt of waarin het soms helemaal verdwenen is: het hele hulpverleningsapparaat met al zijn bedoelingen en eigenaardigheden. Als je hulp vroeg voor een bepaalde moeilijkheid heb je nog een redelijke kans om je uit de warwinkel te ontwarren: je kan ontdekken dat je niet gekregen hebt wat je gevraagd hebt of dat je er iets bij gekregen had wat je niet wilde. Bijvoorbeeld: als je de pil vraagt weet je of je hem krijgt of niet. Tenminste, dat lijkt zo. Je moet beginnen erop te vertrouwen dat er inderdaad 'de pil' zit onder die plastic dopjes, en niet suiker of vitamine C. Maar dan: heb je inderdaad de goede pil gekregen? Er bestaan zoveel soorten.

En als je dan hoofdpijn krijgt of iets anders, wat gebeurt er dan? Kom je dan weer hulp vragen, tot je de goede hebt, - als die al bestaat? Want dan kom je in de volgende schaal van hulp: je vraagt van hoofdpijn - of vermoeidheid, of depressiviteit, of noem maar wat, - afgeholpen te worden. Dan komt de warwinkel al wat dichterbij.

Als je de pil vraagt word je gekonfronteerd met de privé-opvattingen over voortplanting en seksualiteit van je huisdokter én de opvattingen die hij door zijn functie vertegenwoordigt: zijn opleiding, zijn geloof, zijn beroepsorganisatie, vroeger zelfs het ziekenfonds, en wat daar allemaal achter zit. Als je met hoofdpijn, vermoeidheid of depressiviteit komt krijg je te maken met ál zijn opvattingen over De Vrouw. Een gelukkige omstandigheid is echter, dat hij vermoedelijk niet meer dan drie minuten tijd voor je heeft, en dat hij daarin niet al die opvattingen kan gaan uitleven. De kans is dus het grootste dat je terecht komt in de stereotype opvattingen, dat hoofdpijn/vermoeidheid/depressiviteit/ pijn in de rug, vul maar in, gebruikelijke vrouwenklachten zijn, waar niets aan te doen is. Je krijgt dan een medicijn en enige bemoedigende woorden. (Hij denkt vermoedelijk dat je zeurt, maar de meeste dokters zullen het niet zeggen, zeker niet omdat je

waarschijnlijk je klachten al enigszins verontschuldigen gepresenteerd hebt, zo van: ik wil niet zeuren, maar...). Je krijgt dus géén hulp. Je probeert zo goed en zo kwaad als het gaat met de klachten verder te leven, en misschien gaan ze vanzelf weer over.

Maar soms gaan ze niet over en worden ze zo erg dat je niet meer weet wat je moet doen. Dan ben je in de volgende schaal van hulpverlening terecht gekomen. Je kan zelf je probleem niet meer omschrijven. Je weet niet meer welke hulp je zou moeten hebben, of waarvoor - ben je moe omdat je hoofdpijn hebt, en daarom depressief of andersom? – en aan wie je die zou moeten vragen. Je zou naar de neuroloog kunnen gaan om je hersens te laten fotograferen, naar de internist omdat er iets met je nieren is, naar de schoorsteenveger omdat je schoorsteen verstopt is en je daar misschien hoofdpijn van krijgt, naar de psychiater omdat je geest ziek is, naar het arbeidsburo om een baantje te zoeken omdat je je dood verveelt, naar een MOB omdat je je kinderen niet meer aan kunt, naar een advocaat voor een echtscheiding, naar bouw- en woningtoezicht omdat je burens zo'n herrie maken. Je weet het niet meer.

*Het komt er op neer, dat je dan eigenlijk niet meer een probleem hébt, waarmee je geholpen kan worden, maar een probleem bént. Je hele manier van leven, je hele persoonlijkheid komt ter discussie. Het móet er aan liggen dat je iets verkeerd doet, anders zou je niet zo ongelukkig zijn.*

Tenslotte komt alles neer op je functioneren als vrouw. Want alles wat je buiten je vrouwen taken om doet, is luxe. Die valt weg zodra je je beroerd gaat voelen. Het vrouw-zijn is plicht: de zorg voor één man of, op je werk, voor meer mannen (zie **Vrouwenwerk** van De Bonte Was), voor eigen of andermans kinderen, voor eigen of andermans huis.

Je bestaan is er mee gemoeid of je die zorg nog aankunt, ja dan nee.

De hulpverlener ontleent zijn machtspositie niet aan wat hij allemaal voor je kan doen. Niet dat hij niet van alles voor je zou kunnen doen, als hij wist hoe je situatie was en hoe de maatschappij in elkaar zit; als hij je uitvroeg over wat je kunt en wat je wilt; als hij aan de telefoon ging zitten en alle instanties die iets voor je zouden kunnen doen afbelde; als hij je hielp een plan te maken voor je toekomst. Maar in het algemeen doet hij dat niet - de redenen waarom niet proberen we in dit boek op te helderen. In de praktijk komen er meestal redenen te voorschijn als 'geen tijd' of 'geen belangstelling'. De machtspositie die de hulpverlener overhoudt zónder er al dat werk voor te hoeven doen is trouwens al groot genoeg. Die machtspositie bestaat er uit dat hij mag bepalen wat er met je aan de hand is. Hij stelt vast of je in je taak tekort geschoten bent, of je gefaald hebt als vrouw, of je het nog eens mag proberen of dat je wordt afgevoerd als mislukt. Wat een verleiding!

*En zelfs als de hulpverlener de verleiding weerstaat om zijn ergernis over je zwakte en machteloosheid om te zetten in een onderdrukkingsmaatregel (zware tranquillizers, vermanende toespraken, of opsluiting) dan zal hij nog geen oplossing vinden. Want je probleem is al gedefinieerd in termen van vrouw-zijn: in het niet aanvaarden van de vrouwenrol of het niet aankunnen van de vrouwenverantwoordelijkheden (zorgen, zorgen, zorgen, zonder uitzicht). En een vrouw is per definitie een stereotype: afhankelijk, passief, en (over)gevoelig. Niemand schrijft haar het vermogen toe om initiatieven te nemen, actief te zijn, de eindjes aan elkaar te knopen, knopen door te hakken, haar lot in eigen handen te nemen. En zo sluit de cirkel zich. Je bent een probleemvrouw geworden. De hulpverlener haalt zijn schouders op en wast zijn handen, stuurt je weg, met of zonder verwijzing. Je bent een ernstig geval.*

Na de verwijzing kom je bij een specialist terecht, een dokter die gespecialiseerd is in de een of andere vorm van medisch geweld (neuroloog, chirurg, psychiater) of bij een instelling die behalve met het toepassen van geweld ook belast is met de taak je aan te passen of op te bergen.

Na dit geweld is het niet te verwachten dat je beter in staat zult zijn je problemen op te lossen. Desondanks zijn er vrouwen die al deze hulpverlening overleefd hebben. Zij hebben er alles uitgehaald wat er aan menselijke aandacht en vriendelijkheid nog tussendoor zat. Zij hebben ge-

dacht en gevochten en zijn opnieuw begonnen, steeds opnieuw, om aanknopingspunten in zichzelf te vinden voor zelfrespekt en zelfvertrouwen.

Hulpverlening is er vooral voor sterke vrouwen. Want zij worden in de hulpverlening gedwongen zichzelf beter te maken. De zwakkere vrouwen, de meeste vrouwen dus, komen door het beeld van de vrouw dat de hulpverlening hen voorhoudt, en door de onpersoonlijke behandeling die ze daarna ondergaan, met nieuwe of zelfs grotere problemen te zitten. Of hun probleem, en daarmee hun persoonlijkheid, wordt wegbehandeld door te veel valium, door opsluiting, echtscheiding of een therapie.

Het gebeurt niet zelden dat een vrouw na zo'n behandeling een ledepop is geworden en dat het haar lange tijd kost om zichzelf te hervinden, als dat ooit nog lukt.

Zo heeft de hulpverlening uiteindelijk op vrouwen dezelfde uitwerking als talloze andere aspecten van de samenleving: onderdrukking.

# Heksen en dokters in de middeleeuwen<sup>1</sup>

De geschiedenis van de mediese wetenschap is onverbrekkelijk verbonden met het verdrijven van vrouwen uit de mediese stand. Vrouwen zijn altijd degenen geweest die de verantwoordelijkheid hadden voor ieders gezondheid; met de opkomst van de officiële geneeskunde is hun plaats tussen degenen die het recht hadden om over de gezondheid van anderen te beslissen - en daarvoor betaald te worden - hen ontnomen.

Dit was zo'n omkering van alles wat vanzelfsprekend en gebruikelijk was dat het ook alleen op een bijzonder gewelddadige manier kon gebeuren: door de heksenvervolgingen. En die heksenvervolgingen hebben op hun beurt weer een blijvende uitwerking gehad op het beeld van de vrouwen in het algemeen, en dus ook op haar rol als slachtoffer van de hulpverlening, en op haar rol als hulpverleenster.

## 'Gezondheidszorg'

Het is altijd moeilijk om je vanuit de moderne tijd, waarin alles zo georganiseerd is, voor te stellen hoe het vroeger ging - bijvoorbeeld dat er geen dokters waren en geen ziekenhuizen, geen specialisten en geen operatiekamers, geen GGD en geen ziekenfonds. Als je ziek was was het enige wat je kon doen een vrouw uit de buurt roepen die er wat vanaf wist. Zorg voor de gezondheid is van oudsher een vrouwen taak geweest, als verlengstuk van de zorg voor het zoeken en klaarmaken van voedsel, en in het algemeen van de dagelijkse zorg voor het welzijn van huisgenoten en familieleden. De kennis die vrouwen van kruiden en geneesmiddelen hadden werd van moeder op dochter doorgegeven, van generatie op generatie, eeuwen lang.

Wat de 'wijze vrouwen' wisten is natuurlijk voor een deel ouderwets geworden. Bij hun behandelingstechnieken zaten waarschijnlijk voor een deel magiese rituelen waarin wij nu niet meer geloven. Maar er zat ook heel wat reële, praktische, empirische kennis bij. Kennis van spieren en boten, van geneesmiddelen en kruiden bijvoorbeeld die nog steeds gebruikt worden; moederkoren bij bevallingen, belladonna om miskramen te voorkomen, vingerhoedskruid (*digitalis*) bij hartklachten. En daarbij natuurlijk de gewone aandacht en verzorging: kruiken, warme dranken, en al die ontastbare dingen die tegenwoordig in de gezondheidszorg officieel helemaal niet meer bestaan, tenzij ze tussen de voorschriften door, door vrouwen spontaan worden toegepast. De praktische, empirische kennis van de 'heksen' was zo groot dat in 1527 Paracelsus, die als 'vader van de moderne mediese wetenschap' beschouwd wordt, zijn geschrift over geneesmiddelen verbrand heeft en bekende 'dat hij van de Tovenares alles had geleerd wat hij wist',

## Het begin van de moderne mediese wetenschap

Vrouwen hebben hun zorg voor de gezondheid ongestoord duizenden jaren kunnen uitoefenen, tot de middeleeuwen toe. Toen begonnen zij een bedreiging te vormen voor de gevestigde machten van kerk en staat en werden zij als heksen vervolgd en verbrand. Een van de gevestigde machten die door de geneeskundige vrouwen bedreigd werd was de opkomende mediese wetenschap. Aanvankelijk had de christelijke kerk de ontwikkeling daarvan, die bij de Grieken en Romeinen was begonnen, tegengehouden: niet het lichaam was belangrijk, maar de redding van de ziel. In de 13e eeuw ontstond er echter via de kruistochten contact met Arabië, waar de exacte wetenschappen - wiskunde, sterrenkunde, scheikunde, geneeskunde - wel traditioneel in ere gehouden werden. Onder invloed hiervan ontstond aan de jonge Europese universiteiten (waar

---

<sup>1</sup> Dit artikel is gebaseerd op 'Witchcraft and Medicine in the Middle Ages' uit 'Witches, Midwives and Nurses. A history of women healers' door Barbara Ehrenreich en Deirdre English. Old Westbury NY, 1973

aanvankelijk alleen theologie en recht gestudeerd kon worden) een herleving van de klassieke geneeskunde. Nu moet je je daar niet te veel bij voorstellen. De klassieke geneeskunde bestond voornamelijk uit allerlei theorieën en veronderstellingen over de werking van het menselijk lichaam, in het bijzonder over de wisselwerking van de verschillende lichaamsvochten bloed, slijm, gele gal en zwarte gal, die de menselijke temperamenten zou bepalen. De studenten besteedden het grootste deel van de tijd aan de studie van Plato en Aristoteles en aan christelijke theologie. Zij zagen nauwelijks een patiënt. Chirurgie werd als een laag soort handwerk beschouwd. In de geneeskundige praktijk werden uitsluitend aderlatingen verricht en bloedzuigers (koppen) gezet, en misschien kenden de artsen iets van de traditionele remedies van de kruidenvrouwen. Verder vonden er allerlei magiese behandelingen plaats. Voor kiespijn moest bijvoorbeeld op de kaken van de patiënt 'In de naam van de Vader, de Zoon en de Heilige Geest' geschreven worden, of met een naald eerst een rups aangeraakt en dan de kies. Melaatsheid werd behandeld met soep die getrokken was van het vlees van een zwarte slang die op een droog stuk land tussen stenen was gevangen.

Toch werd dit alles zo belangrijk geacht dat vrouwen er niet aan mochten meedoen. Dat is ook niet onbegrijpelijk, want de positie van de arts voor de hogere standen bood allerlei mogelijkheden tot het verkrijgen van macht en rijkdom, en het was voor de kerk - die toen het hele sociale en kulturele leven beheerste - van het grootste belang om deze nieuwe machten goed onder controle te houden. Vrouwen met eigen kennis en werkwijzen konden daarbij niet gebruikt worden. En daarvoor werden vrouwen van de nieuwe mediese fakulteiten geweerd, en zelfs vervolgd als ze de mediese praktijk durfden uitoefenen. Een voorbeeld daarvan is het geval van Jacoba Felicie in 1322. Zij was geletterd, had enige 'speciale oefening' in de geneeskunde gehad, en werd voor de rechter gesleept wegens onwettige uitoefening van de geneeskunde: ze had haar patiënten genezen van inwendige ziekten en uitwendige abcessen. Ze was onvermoeibaar in het bezoeken van haar patiënten en ze placht op de manier waarop artsen dat doen hun urine te onderzoeken, hun pols te voelen en hun lichaam en ledematen aan te raken. Zes getuigen bevestigden dat Jacoba hen had genezen, zelfs nadat verschillende artsen hen hadden opgegeven, en één patiënt verklaarde zelfs dat ze wijzer was in de kunst van chirurgie en geneeskunde dan enige meesterchirurg of arts in Parijs. Maar deze getuigenissen werkten averechts, omdat de beschuldiging nu eenmaal niet was dat ze het niet goed deed, maar dat ze het - als vrouw - gewaagd had om geneeskundige handelingen te verrichten.

In Engeland ging het net zo. Artsen zonden een petitie aan het parlement om zich te beklagen over 'waardeloze en verwaande vrouwen die zich het beroep toeëigenden.'

In de 14e eeuw was de veldtocht van de artsen tegen gestudeerde vrouwelijke genezers in Europa ongeveer voltooid. Mannelijke artsen hadden een duidelijk monopolie veroverd op het gebied van de geneeskunde voor de hogere klassen (behalve op het gebied van de verloskunde, die nog drie eeuwen tot de bevoegdheid van vroedvrouwen zelf bleef behoren. )

### **De heksenvervolgingen**

Deze vervolging van geneeskundige vrouwen beperkte zich tot de steden. Onder de boeren, op het platteland, werkten nog steeds de kruidenvrouwen verder. Het schijnt dat ze plaatselijke bijeenkomsten met elkaar hadden in kleine groepen, en op feestdagen zelfs in aantallen van honderden en duizenden bij elkaar kwamen. In een tijd van regelmatig terugkerende gewelddadige boerenopstanden tegen uitbuiting en hongersdood waren dergelijke enigszins georganiseerde groepen vrouwen op zich al een bedreiging voor de machten van adel en kerk; misschien hebben deze vrouwen ook wel een belangrijke rol gespeeld bij de boerenopstanden, zoals we tegenwoordig ook zien bij de bevrijdingslegers in de Derde Wereld. De concurrentie die ze de medici aandeden was een reden temeer om ze te vervolgen. Toch valt een explosie van systematies

geweld zoals de heksenvervolgingen geweest zijn in laatste instantie buiten dergelijke historische verklaringen.

In een tijd van vierhonderd jaar zijn er miljoenen vrouwen vermoord - meestal door ze levend te verbranden. In bepaalde Duitse steden vonden zeshonderd terechtstellingen per jaar plaats - twee per dag, 'met uitzondering van zondag'. In Toulouse (in de streek van de kettervervolgingen) werden er eens op één dag vierhonderd ter dood gebracht. In het bisdom Trier waren in 1585 twee dorpen overgebleven met ieder maar één vrouwelijke inwoner.

Er zijn natuurlijk veel verklaringen voor dit afgrijselijke verschijnsel aangedragen: bijvoorbeeld dat de heksen allemaal gek geworden waren, of dat de bevolking plotseling in bloeddorstige massahysterie was uitgebroken. Die verklaringen geeft een verkeerd beeld. De heksenvervolgingen waren een systematische en koelbloedige strategie van de machten van kerk en staat tegen bepaalde groepen vrouwen (slechts 15% van de vermoorden waren mannen).

Er bestonden nauwkeurige en gedetailleerde instructies voor de opsporing, de procesvoering en de benodigde martelingen. Iedereen die kennis droeg van 'heksenpraktijken' moest dat melden aan plaatselijke priesters of rechters, die het dan weer doorgaven aan speciale instanties.

Alle voorschriften inzake de heksenvervolgingen zijn in 1484 keurig opgeschreven door de geestelijken Kramer en Sprenger in de *Malleus Maleficarum*, de *Heksenhamer*. Dit sadistische boek is drie eeuwen lang zowel door katholieke als door protestantse heksenvervolgers gebruikt. Behalve opsporing en vervolging werden alle misdaden die aan heksen toegeschreven werden er uitvoerig in beschreven. Heksen werden van ieder denkbaar misdrijf beschuldigd, maar er waren drie hoofdpunten: het plegen van seksuele misdrijven, het vormen van organisaties en het beoefenen van de geneeskunst.

In de eerste plaats werden heksen beschuldigd van ieder denkbaar seksueel wangedrag met mannen - eigenlijk werden ze eenvoudig beschuldigd van vrouwelijke seksualiteit.

De middeleeuwse katholieke kerk had seksisme tot beginsel verheven. De *Heksenhamer* verklaart: 'Als een vrouw alleen denkt, denkt ze iets kwaads.' De kerk leerde dat bij het geslachtsverkeer 'de man in de vrouw 'een 'homunculus', een 'persootje' deponeert, compleet met ziel, dat alleen maar negen maanden in de baarmoeder logeert, zonder eigenschappen van moeder te krijgen. De homunculus is echter pas veilig als hij weer in mannelijke handen is, namelijk als de priester hem doopt en daardoor zijn onsterfelijke ziel veilig stelt. Een ander voorbeeld van seksisme is dat sommige middeleeuwse theologen zelfs dachten dat bij de opstanding alle menselijke wezens als mannen wedergeboren zouden worden. De kerk bracht vrouwen in verband met seksualiteit, en ieder plezier daarin was 'uit den boze', omdat het alleen van de duivel afkomstig kon zijn. Van heksen werd gezegd dat ze plezier hadden beleefd aan neuken met de duivel, en zij staken op hun beurt mannen aan.

Aan de andere kant werden vrouwen ervan beschuldigd mannen impotent te maken en hun penissen te laten verschrompelen. Wat vrouwelijke seksualiteit betreft werden heksen ervan beschuldigd om de voortplantingsvermogens van vrouwen te verminderen (dus van het geven van voorbehoedsmiddelen en van het opwekken van abortus). In de ogen van de kerk was alle macht van heksen uiteindelijk van haar seksualiteit afkomstig. Haar carrière begon met geslachtsverkeer met de duivel. Zij werd op een algemene vergadering (de *Heksensabbath*) bevestigd, waar de duivel, dikwijls in de vorm van een geit, voorzitter was en geslachtsverkeer had met de nieuwe ingewijden. In ruil voor de macht die ze van hem kreeg beloofde de heks de duivel trouw te dienen. (In de voorstelling van de kerk kon eigenlijk ook het kwaad in laatste instantie alleen maar van een man afkomstig zijn! Zoals de *Malleus* duidelijk maakt handelt de duivel bijna altijd via een vrouw, juist zoal hij in het paradijs deed.)

Wanneer bewezen kon worden dat een vrouw lid was van een groep heksen werd ze als nog gevaarlijker beschouwd. De mannen meenden dat de vrouwen georganiseerd waren in een enorm geheim genootschap. De heksenjacht-literatuur is geobsedeerd met wat zich af zou spelen op de

'Heksensabbaths': het eten van ongedoopte baby's, bestialisme en massaorgieën. Daarachter moet heel wat reële angst voor contacten van de 'heksen' met de opstandige boerenbevolking zijn schuilgegaan.

De laatste beschuldiging is misschien het meest absurd: heksen werden niet alleen beschuldigd van moord en vergiftiging, seksuele misdrijven en misdadige samenzweringen, maar van helpen en genezen. Een Engelse heksenjager beschouwde juist de goede heksen, die redden en bevrijdden, als het gevaarlijkst: het zou het beste voor het land zijn als juist zij allemaal ter dood gebracht zouden worden.

'Heksen'-genezers waren dikwijls de enige geneeskundigen voor een bevolking die geen dokters en ziekenhuizen had en die bitter werd geteisterd door armoede en ziekte. De kerk zelf had aan de lijdende boeren weinig te bieden. Als op zondagen na de mis de zieken in grote aantallen om hulp kwamen smeken kregen ze slechts woorden: 'Gij hebt gezondigd, en God straft u. Dankt hem, des te minder kwellingen zult gij in het hiernamaals ondergaan. Verdraagt, lijdt, sterft. Heeft niet de Kerk haar gebeden voor de doden?' (Haar, want om de mensen zand in de ogen te strooien noemde de kerk zich valselijk 'moeder': 'onze moeder de Heilige Kerk'.) Wanneer de kerk gekonfronteerd werd met de ellende van de armen nam hij steeds zijn toevlucht tot het dogma dat ervaring in deze wereld vluchtig en onbelangrijk is. Maar hier was wel een dubbele standaard aan het werk, want de kerk was niet tegen mediese zorg voor de hogere klassen. Vorsten en adel hadden hun hofartsen, die vaak zelf priester waren. In werkelijkheid ging het echter om de beheersing: mannelijke geneeskunde voor de hogere standen onder toezicht van de kerk was aanvaardbaar, vrouwelijke geneeskunde als onderdeel van een boerenkultuur was dat niet. De kerk hield dan ook nauwkeurig toezicht op de beginnende mediese wetenschap: Universitair gevormde artsen mochten geen praktijk uitoefenen zonder een priester te hulp te roepen, en ze mochten geen patiënten behandelen die weigerden te biechten.

De samenwerking tussen kerk, staat en artsen kwam tot volle bloei tijdens de heksenprocessen. De arts was de 'deskundige', die een wetenschappelijk tintje aan de hele gang van zaken moest geven. Hij moest volgens de Heksenhamer beoordelen of bepaalde vrouwen heksen waren en of bepaalde aandoeningen door hekserij waren veroorzaakt. In de heksenjacht stelt de kerk onprofessionele genezing uitdrukkelijk gelijk aan ketterij: 'als een vrouw het waagt om te genezen zonder gestudeerd te hebben is zij een heks en moet zij sterven' (terwijl tegelijkertijd alle manieren waarop vrouwen zouden kunnen studeren werden afgegrensd.) En tenslotte verschaftte de heksenjacht de artsen een prachtig ekskuus voor hun falen in de dagelijkse praktijk: alles wat zij niet konden genezen was te wijten aan hekserij.

Het onderscheid tussen 'vrouwelijk' bijgeloof en 'mannelijke' wetenschap werd definitief gemaakt juist door de rollen van de arts en de heks tijdens het proces. Het proces stelde de mannelijke arts in één klap op een moreel en intellectueel vlak dat verheven was boven de vrouwelijke genezer die hij moest beoordelen. Het stelde de arts aan de kant van God en Recht, een deskundige op hetzelfde nivo als priesters en theologen, terwijl het de vrouw aan de kant stelde van duisternis, kwaad en magie. De arts had zijn nieuwe status niet te danken aan zijn eigen prestaties op het gebied van de geneeskunde en de wetenschap, maar aan kerk en staat die hij zo goed gediend had.

De heksenvervolgingen schakelden de vrouwelijke genezers uit de lagere klassen niet helemaal uit, maar zij stempelden haar voorgoed tot bijgelovig en mogelijk kwaadaardig. Voor de opkomende middenklassen van de 17e en 18e eeuw was zij zo grondig gediskwalificeerd dat het voor mannelijke prakticijns mogelijk was om binnen te dringen in het laatste gebied dat voor vrouwen gereserveerd was: de verloskunde. Hoe dat in zijn werk ging staat in een ander stuk.



## Verzorging en genezing

Elders in dit boek wordt verteld hoe vrouwen met geweld uit de gezondheidszorg gedrukt zijn en hoe hetzelfde geweld zich in allerlei instituties, in allerlei verschijningsvormen, aan ons als 'hulpverlening' openbaart.

Vrouwen hebben zich altijd al bezig gehouden met genezen, verzorgen, verplegen en ze zullen daar ongetwijfeld mee doorgegaan zijn, ook toen kerk en staat het begonnen te verbieden, in ieder geval thuis en voorzover mogelijk ook daarbuiten. Maar officieel is het voor de buitenwereld optreden als geneester er vanaf de dertiende eeuw niet meer bij geweest. De 'wereldlijke' vrouwen werden als heksen verbrand en de pausen schreven tussen 1200 en 1300 naar alle kloosters brieven dat het nu maar eens afgelopen moest zijn met die kruidentuinen en abdijsiroop en die ziekenverzorging. Dat het nu tijd werd voor het geestelijk leven en voor het ziertjes winnen. Ongetwijfeld heeft het eeuwen geduurd eer de boodschap overal was doorgedrongen en alle kloosterlingen er zich naar gingen gedragen. Maar in diezelfde eeuwen kwam er steeds meer behoefte aan zeg maar gezondheidszorg. Steeds meer mensen kwamen bij elkaar in steden te wonen, zodat iedere ziekte snel om zich heen kon grijpen. Nu waren er in die steden wel gasthuizen, maar dat was een combinatie van ziekenhuis, hotel en armenhuis, waar het best heel gezellig kon zijn, maar waar niemand een antwoord wist op de veel voorkomende ziektes als lepra en pest. Beide ziektes grepen razendsnel om zich heen en dat werd ze ook gemakkelijk gemaakt omdat er in die tijd allerlei legers door Europa trokken, de handel aan het opkomen was en zieken en toeristen onder een dak sliepen. (Tijdens de pestepidemie van 1350 stierven naar schatting in Europa 25.000.000 mensen, een kwart van de toenmalige bevolking).

Al vrij snel werd bedacht dat zieken apart moesten liggen. Dit was niet zozeer om ze zo beter te kunnen genezen. De opkomende mediese wetenschap had immers niets te bieden. De heren lazen en praatten wel veel maar hadden bv. met hun uit het oosten overgenomen kennis alle prakties bruikbare kennis over bv. hygiëne en isolatie als onbruikbaar beschouwd. (In het Oosten kregen bv. alle zieken bij aankomst in een ziekenhuis een uitgebreid bad, en schone, witte kleren). En de therapieën reikten niet veel verder dan het geven van laxemiddelen en het aderslaten. En wat er al aan positieve aandacht van artsen voor patiënten bestond dat was zeker niet bestemd voor de arme mensen die in ziekenhuizen terechtkwamen. Nee, die zieken die lagen allemaal bij elkaar om te zorgen dat anderen niet ziek werden. Voor hunzelf betekende dat verblijf in het ziekenhuis meestal de dood. Zo schijnt de uitdrukking 'het loodje leggen' afkomstig te zijn uit het ziekenhuiswezen in die tijd. Om in een ziekenhuis te komen moest je je bij de ziekenmeester inschrijven; je kreeg dan een loodje, wat je moest overhandigen bij de ingang van het ziekenhuis. Misschien dat er ergens in een klein dorpje of in de buurt van een klooster nog wel een plekje was waar echt voor je gezorgd werd. Maar in de grote stedelijke ziekenhuizen - waar ontzettend veel mensen dood lagen te gaan - was de situatie zo omstreeks 1650 zo vreselijk dat er haast niemand meer te krijgen was om dat wat er dan nog door artsen of chirurgijnen, die overigens niet vaker dan één keer in de week langs kwamen, verzonnen werd aan verzorging en verpleging, in de praktijk te brengen. Mannen en vrouwen moesten vaak gedwongen worden om in ziekenhuizen te gaan werken; ofwel direkt: er werden bv. gevangenen uit Veenhuizen gehaald, ofwel indirekt omdat er voor hen geen ander werk te krijgen was (alleenstaande moeders, halve misdadigers, zwakbegaafden, enz.) En daarmee ontstond niet een situatie van de lamme helpt de blinde. De door de artsen verstrekte medicijnen werden of door de zaalknecht en meiden zelf gekonsumeerd of aan de meest biedende patiënt verkocht. Met vlees ging het hetzelfde. En de zieken die geen fooien gaven liepen alle kans om uitgehongerd of mishandeld te worden. De hygiëne werd langzaam maar zeker abominabel. Van water word je ziek en ga je dood was het

motto. Voor een deel was dat natuurlijk wel waar, als je beseft dat bv. in Amsterdam het drinkwater afkomstig was uit de grachten, waarin gepoept, gewassen en gebaad werd, maar los van waar het water vandaan kwam ontstond de gewoonte om je niet te wassen, laat staan kleren, beddegoed, verband of wat voor ziekenhuisspullen dan ook te wassen (in het uiterste geval werd iets verbrand). Kortom het was er een smerige troep. En er was inmiddels niemand meer die zich verantwoordelijk voelde voor de gang van zaken. Het bestuur van de ziekenhuizen was vaak in handen van het stadsbestuur, regenten en regentessen waren de uitvoerders. Waarschijnlijk dachten zij met het aannemen van zo'n functie al genoeg gedaan te hebben aan verplichte christelijke naastenliefde. In de praktijk deden ze verder niets, behalve het spaarzaam aanwezige geld uit de zakken van de zieken zien te krijgen. De artsen leerden er ook niet zoveel bij. Wel begon zich langzaam maar zeker naast de doctor medicinae (de medicijnvoorschrijvende arts) de chirurgijn een plaats te verwerven op de snijzaal, geholpen door patiënten. Verdoofd werd er niet. Patiënten moesten het slachtoffer vasthouden en bij hele zware operaties werd de zieke buiten wisten geslagen (was nu dus anaesthesie heet).

Eerst was er van de kant van de kerk een groot verzet geweest tegen het daadwerkelijk ingrijpen in het menselijk lichaam. Pas vanaf de 17e eeuw kwam de anatomie hier in Nederland op (de kerk begon zijn macht te verliezen). De chirurgijnen kregen enig onderricht in de pas opkomende snijwetenschap en gingen vervolgens opereren.

Het heeft zo'n kleine twee eeuwen geduurd dat het ziekenhuiswezen en de gezondheidszorg een grote puinhoop waren en dat de geneeskansen, vooral in ziekenhuizen, vrijwel nihil waren. Zij die thuis verzorgd of verpleegd werden door moeders, zusters, tantes, nichtjes of buurvrouwen hadden nog wel een reële kans om beter te worden, maar het was eigenlijk alleen in de hogere standen dat vrouwen zich echt vrij konden maken om zich aan de verpleging te wijden.

In de 19e eeuw kwam er verbetering in de gezondheidszorg. Dankzij vrouwen. Vanuit verschillende hoeken begonnen vrouwen zich het lot aan te trekken van de - door de snel opkomende industrialisatie steeds groter wordende groep van - armen, gevangenen en ook zieken. Liefdadigheid heet dat nu in een enigszins neerbuigende betekenis. Liefdadigheid, daarbij denkt haast niemand aan werk. En wat die vrouwen in de vorige eeuw op zich namen was een onvoorstelbare hoeveelheid werk.

Eén groep vormen de zgn. diakonessen, een soort lekenzusters. Zij hadden als 'orde' altijd al bestaan, maar ze waren tijdens de godsdiensttwisten en de periode van de verlichting nogal weggedrukt geraakt. Met het opleven van de godsdienst in het begin van de vorige eeuw (het zgn. Réveil) ontstond er weer een kader waarbinnen zij aan de slag konden gaan met armen- en ziekenzorg. In dezelfde tijd begonnen ook veel vrouwen van de nietsdoende klasse (zie De Bonte Was, **Vrouwenwerk**) oog te krijgen voor het leven dat de werkende vrouw moest lijden, voor wat gevangenen, zieken en armen overkwam. Tegengewerkt door alle vooroordelen van hun echtgenoten ('mijn vrouw hoeft niet te werken') en familieleden staken zij op verschillende plaatsen de handen uit de mouwen. Afgezien van wat voor wantoestanden zij in gevangnissen aantroffen leverden ook de ziekenhuizen een troosteloos beeld; er moest letterlijk en figuurlijk veel puin geruimd worden en er moest iets gedaan worden om mensen in leven te houden. Alleen het mes erin of een pot pillen ernaast had duidelijk niets opgeleverd. Een ziekenhuis moest een plek worden om te genezen en dat kon door te zorgen voor goed eten, goed drinken, schoon beddegoed, frisse lucht, en vooral ook door gezelligheid, aandacht, belangstelling, kortom een heel skala van bezigheden die je in het kort zou kunnen samenvatten als vrouwenwerk in de meest positieve zin van het woord. Florence Nightingale heeft zowel binnen als buiten Engeland hiervoor het meest baanbrekend werk verzet, maar veel vrouwen hebben met haar meegedaan en haar nagevolgd. Er kwamen verpleegstersopleidingen en ziekenhuizen werden plaatsen waar je het redelijk prettig kon hebben. Er is vrij veel tegenwerking van artsen geweest tegen de alomtegenwoordigheid van vrouwen in ziekenhuizen. Vooral in Amerika, waar de vrouwen samen met

de opkomende arbeidersbeweging in één grote gezondheidsbeweging (popular health movement) 'dreigden' de hele gezondheidszorg in handen te nemen. Op het nippertje is dat niet gelukt, omdat een aantal leiders en leidsters van de beweging uiteindelijk meer brood en geld zagen in de erkende opleiding (zoiets als wat nu met de vrouwenbeweging aan de hand is). In Europa bevochten de vrouwen niet zozeer de mediese wetenschap an sich. Daar hielden ze zich meer bezig met het opvullen van de gigantiese lege plekken. Ook dat werd hun door de heren medici niet in dank afgenomen. Maar die hadden het voor echt verzet te druk met het elkaar hun uitvindingen te bevechten. Die hele periode zat vol met ruzies tussen artsen en ook andere wetenschappers over wie nu de narkose had uitgevonden, wie de verlostang, wie de bacterie ontdekt had en in veel gevallen hielden ze hun ontdekkingen voor collega's geheim om er zelf rijker van te kunnen worden. Ondertussen werd de bacterie natuurlijk wel ontdekt als veroorzaker van veel ziektes en daarmee ontstonden ook allerlei ideeën over hoe je enigszins schadevrij kon opereren en hoe je kon voorkomen dat na een operatie infecties ontstonden. En dat bracht wel enige vooruitgang. Maar dat je echt beter kon worden is vooral vrouwenwerk geweest. Een beeld van hoe belangrijk vrouwen waren (en zijn: op dit moment wordt het werk in de gezondheidszorg voor 80% door vrouwen gedaan) krijg je als je de hele piramide van de gezondheidszorg op zijn kop zet. Bovenaan vind je dan al die vrouwen: verpleegsters, ziekenverzorgersters, schoonmaaksters, administratief personeel, diëtistes enz. en onderaan een handjevol chirurgen en andere artsen, die ook best nuttig werk doen, maar wier macht, status en inkomen toch vrijwel omgekeerd evenredig zijn aan hun werkelijke bijdrage aan onze genezing.

## "Vlug, vlug, de tang, anders komt het vanzelf!"

placht dr. Osilander, directeur van een aan het eind van de 18e eeuw in Göttingen gestichte kraamkliniek en fameus om de onvervaardheid waarmee hij de verlostang hanteerde, tegen zijn studenten te roepen wanneer het ernaar uitzag dat er een kind buiten zijn ingrijpen om , geboren zou worden.

Een van de mannen op mijn werk maakt bekend dat hij over zes maanden vader wordt. Hij wordt gefeliciteerd en trakteert. De vrouwen reageren een beetje gereserveerd, zo van gunst, kijk eens aan, nou gefeliciteerd hoor. De mannen beginnen joviaal of wat daarvoor door moet gaan door elkaar te schreeuwen. Een van hen vertelt opgewonden dat hij het zo moeilijk had gehad toen zijn vrouw zwanger was maar dat hij enorm opgelucht was toen hij eenmaal een gesprek had gehad met haar gynaecoloog. Hij informeert bezorgd of de vrouw van zijn collega wel ophoudt met werken. De toekomstige vader, een man van deze tijd, zegt dat ze dat helemaal zelf mag uitmaken. Ze praten samen verder over in welk ziekenhuis de vrouw het beste zou kunnen bevallen.

Zo gaat dat. Wij, die ooit zelf heelkundigen waren, bezitters van een in de praktijk verworven en onderling overgedragen kennis, wij weten zowat niets meer van onszelf en elkaar en melden ons, zodra we zwanger zijn, verschrikt bij de dokter om te horen of er soms niet allerlei vreselijks met ons mis is en we gaan, omdat je nooit voorzichtig genoeg kan zijn, steeds meer voor de bevalling het ziekenhuis in. En in het ziekenhuis vinden ze ook dat je maar nooit kan weten. Daarom grenst de verloskamer meestal aan de operatiekamer.

Nog maar tien jaar geleden werd in Nederland ruim 70% van de kinderen thuis geboren. Nu zijn we de 50-procentgrens gepasseerd en worden er meer kinderen in het ziekenhuis dan thuis geboren. Maar ondanks dat, zo wordt van bevoegde zijde verontrust vastgesteld, is alleen in Turkije het aantal ziekenhuisbevallingen lager dan in Nederland (namelijk 30%) en een bekend gynaecoloog vraagt zich dan ook af of Nederland op het gebied van de verloskunde soms een ontwikkelingsland is: tenslotte vindt in West-Europa en de Verenigde Staten bijna 100% van de bevallingen onder mannelijke supervisie in ziekenhuizen plaats. Maar goed, het is duidelijk dat als de huidige ontwikkeling zich voortzet Nederland niet zal achterblijven in de vaart der volkeren en het de mediese stand niet aan werk zal ontbreken.

Maar zijn wij dan ook beter af? Een vrouw die het ziekenhuis in gaat komt terecht in een wereld waar allerlei mannen in witte jassen de baas zijn die nooit tijd hebben, die woorden mompelen waarvan het de bedoeling is dat je ze niet begrijpt en die hun status ontlenen aan het feit dat ze het onder hen staande personeel kunnen kommanderen en dat ze dure machines bedienen die, omdat ze nu eenmaal zijn aangeschaft, ook het erin geïnvesteerde geld moeten opbrengen en die dus zo vaak mogelijk gebruikt worden. Met andere woorden, als je niet al ziek was zul je het er wel worden. Trouwens, waarom lag je er anders?

En dat blijkt ook in de praktijk. Terwijl op het ogenblik naar schatting 95% van de bevallingen, mits kundig begeleid, komplikatieloos kan verlopen, wordt er in het ziekenhuis in een zonder meer onevenredig groot aantal gevallen zo opgetreden (vruchtwaterpuncties nemen, de vrouw inknippen, het kind er met een tang uithalen) dat er niet langer sprake is van verloskundige begeleiding maar van gynaecologies ingrijpen. Dat ligt natuurlijk best in de lijn der verwachtingen. Als je bijvoorbeeld, omdat je denkt dat je nog geen spijker recht in de muur kan slaan en omdat je hebt gehoord dat er allerlei elektrische draden door de muur lopen zodat je wel eens geëlektrocuterd zou kunnen worden als je dat zomaar doet, je neefje vraagt om je te helpen met het op-

hangen van een schilderijtje, want hij staat bekend als handig en hij doet dat soort dingen nu eenmaal graag, en hij verschijnt dan met zijn mooie nieuwe Black en Decker waar hij zo trots op is, dan is de kans dat er gierend geboord gaat worden natuurlijk groot, want iemand met een boor denkt bij een gat aan een boorgat.

Met al die mooie wetenschap dus die de mannen ontwikkeld hebben en waar wij te dom voor waren en die toch bedoeld was om ons allemaal onbevreesder en gezonder en gelukkiger te maken, zijn we in de praktijk panies en beschadigbaar. En dan te bedenken dat we in Nederland nog een opvallend menselijk georiënteerde verloskunde hebben. Ondanks het stijgende aantal ziekenhuisbevallingen wordt zwangerschap nog steeds niet officieel als een gevaarlijke ziekte beschouwd waarbij per definitie hardhandig ingegrepen dient te worden omdat moeder natuur er aan zichzelf overgelaten maar een rommeltje van zou maken. Bovendien is Nederland het laatste land in het Westen waar de 'normale' verloskunde in veel gevallen nog door vrouwen wordt bedreven. In alle andere Westerse landen zijn vrouwen, naarmate de ontwikkeling van de wetenschap vorderde, uit deze traditioneel door hen beoefende tak van de gezondheidszorg verdreven. Sinds mensenheugenis; zoals dat heet, maar niet meer sinds onze heugenis, wat te denken geeft, hebben vrouwen de geboorte zelf geregeld. Ze werden zwanger en als het kind geboren moest worden hielpen ze, zo goed en zo kwaad als dat ging, elkaar. Degenen die het handigste waren en het rustigste bleven werden vaker bij een geboorte geroepen en kregen zo meer ervaring. Ze ontwikkelden kennis omtrent natuurlijke geneesmiddelen en werden gaandeweg vakvrouwen. De kennis waarover ze beschikten kwam niet keurig geordend in een boek terecht met hun naam erop, want ze konden niet lezen en schrijven, maar werd doorgegeven aan een vrouw die met hen meewerkte om het vak te leren.

Tot aan het eind van de middeleeuwen, toen de universiteiten de eerste mannelijke dokters in de medicijnen begonnen af te leveren, werd allerlei werk dat tegenwoordig door dokters wordt gedaan, verricht door barbiers en chirurgijnen die, net als apothekers, in gilden verenigd waren. Aanvankelijk beschikten artsen niet over verloskundige kennis en bovendien waren ze duur, zodat een vroedvrouw, als ze hulp nodig had, er bijvoorbeeld een chirurgijn bij haalde die behalve over de nodige praktijkervaring voornamelijk over messen, scharen en zagen beschikte en er niet tegenop zag om die te gebruiken. De verloskundige hulp die chirurgijns plachten te bieden ging lange tijd niet verder dan dat ze het inmiddels dode kind in stukken tevoorschijn haalden, met levensgevaar voor de moeder uiteraard. Daar kwam bij dat men officieel van mening was dat het geen pas gaf als mannen bij een geboorte aanwezig waren. Het baren was iets pijnlijks en schaamtevol dat god had ingesteld als straf voor de zonde van Eva en dat aards en vies en gevaarlijk was, weshalve het mannen met het oog op de kuisheid verboden was bij een bevalling aanwezig te zijn. In 1522 woonde een Hamburgse dokter, Wertt genaamd, als vrouw verkleed een bevalling bij. Dit werd ontdekt en hij werd als heks verbrand. 'Een overmatige preutsheid van de vrouw weerde eeuwenlang de man van het kraambed' heet dat dan nu in de mediese geschiedschrijving. (En ach, natuurlijk stuurden vrouwen mannen liever de kamer uit als het eenmaal zover was, die liepen toch maar in de weg, en wat een pijn vrouwen dan vaak hadden was ook niet om aan te zien, en omdat mannen daar toch niets aan konden doen gingen ze in het beste geval maar ergens anders zitten bidden. Het Onze Vader of zo. En o, de om het hedendaagse kraambed heencirkelende echtgenoten met foto toestellen, filmkamera's en bandrecorders. De op videocassette vastgelegde geboorte als kroon op de vaderlijke participatie in het kraamgebeuren).

De mannelijke mediese stand die gaandeweg ontstond bekeek de activiteiten van vrouwen op medies gebied met wantrouwen en omdat vroedvrouwen, in tegenstelling tot mannen die of in gilden verenigd waren of van de universiteit kwamen, geen officiële status hadden, werd hun positie steeds onmaatschappelijker.

Het geklaag van bevoegde zijde is dan ook niet van de lucht. 'De meeste vroedvrouwe zyn dom, roekeloos, onwetende en grouwelijk brutaal, zynde veel beter voor de visbank, spinnewiel, pluissplank en ander ruwwerk geschikt, dan, voor een Vroedvrouw' meent C. Terne, stadsvroedmeester te Leiden in 1784, en al volgens de 17e eeuwse chirurgijn Van Solingen waren vroedvrouwen 'hardhandig, neuswijs, quaetsprekend, wrevelig, gulzig, dronken en obstinaat.' Kortom, niet de bloem van de mediese professie. En ze zaten aan de klanten! Maar het merendeel van de mensen was nu eenmaal te arm om bij een geboorte andere hulp dan die van een vroedvrouw te betalen en door de heren medici zelf werd de verloskunde een onderwerp van bedenkelijk allooi geacht. Maar op den duur ontwikkelden de mannen toch de nodige 'kennis der baringswegen'. De meestal volkse, weinig ontwikkelde vroedvrouwen en de doctores medicinae, die eerst naar de Latijnse school en vervolgens naar de mediese Akademie geweest waren, werkten echter op elkaars terrein en een al te groot standsverschil binnen dezelfde beroepsgroep was natuurlijk weinig bevorderlijk voor het image van het beroep als geheel.

In 1668 besluiten de Burgemeesteren van Amsterdam 'dat wegens onbekwaamheid der vroedvrouwen niemand meer dat ambt mocht uitoefenen dan alleen zij die zich door de Inspectores Collegii Medici en de Chirurgiae Praelector hebben laten examineren en niet te licht zijn bevonden.' Vier jaar na het invoeren van de examenverplichting besluit men om dan ook maar over te gaan tot het instellen van een opleiding: in 1672 wordt Frederik Ruijsch op voordracht van het chirurgijns-gilde benoemd tot 'stads-vroevaêr' of 'voorlezer van de vroedwijven', waarmee de vroedvrouwen opleiding een aanvang heeft genomen. Aanvankelijk hield die opleiding niet meer in dan dat de vroedvrouwen en de leerlingen verplicht waren om eens in de drie maanden de sectie op een vrouwenlijk bij te wonen en verder moesten ze zich, gelijk voorheen, maar in de praktijk zien te bekwamen. (Over Frederik Ruijsch, die een beroemd chirurgijn en ontleedkundige was, zou het jammer zijn om niet even te vermelden dat hij in zijn anatomies kabinet kinderen en embryoskeletjes had opgesteld die viool speelden of hun neus snoten in een darmvlies.)

Hoe schandelijk die beschuldiging van onkunde aan het adres van de vroedvrouwen was, blijkt als in 1746 het bestuur van het chirurgijns-gilde, hetzelfde gilde dat 70 jaar daarvoor Ruijsch als voorlezer heeft voorgedragen, de overheid op eigen initiatief verzoekt om de gildeleden voortaan het beoefenen van de verloskunde te verbieden. Er heeft zich dan het geruchtmakende geval voorgedaan van juffrouw de Haan uit de Warmestraat in Amsterdam, bij wie na een spontane bevalling vagina en baarmoeder naar buiten waren getreden, welke organen door de chirurgijn J. de Bruijn zonder meer waren afgesneden, zodat de darmen zichtbaar werden. Voortaan was het de gildeleden toegestaan 'de chirurgie vrij en zonder enige verhindering te mogen oefenen, exempt het verlossen van swangere vrouwen in barensood.' En daarmee was het kraambed definitief een zaak geworden van de vroedvrouw, die op straffe van een geldboete en een beroepsverbod aan de eisen hoorde te voldoen, en de dokter in de medicijnen. Tussen die twee gold een duidelijke taakverdeling. Het gewone routinewerk was voor de vroedvrouw, bij alles wat daarvan afweek moest zij de hulp van de arts invoeren. Deze verdeling geldt nog. Met als pikante noot dat een vroedvrouw nu van al haar verrichtingen, ook van de routinehandelingen, schriftelijk verslag moet uitbrengen op speciaal daartoe aan haar uitgereikte kaarten die door hogere hand worden gecontroleerd, iets wat huisartsen, die over het algemeen minder verloskundige ervaring hebben, niet hoeven.

En zo gebeurde het dat, waar de verloskunde eerder dan de andere takken van de mediese wetenschap een empiriese (d.w.z. op ervaring en niet op veronderstelling en overpeinzing gebaseerde) wetenschap was, vrouwen aan het begin van de ontwikkeling van die wetenschap op grond van hun positie en hun ervaring een markante plaats innamen en dat zij vervolgens tot dienstbodes in eigen huis werden gedegradeerd.

Uit 1609 zijn de 'Observations divers sur la stérilité' van Louise Bourgeois. De Brandenburgische Hof-Wehe-Mutter van Justine Siegemundin-Diettrichin is ook uit 1609. Het talloze malen herdrukte en veelvuldig vertaalde Rosengärtlein, ook door een vrouw geschreven, is uit dezelfde tijd. Daarna wordt het stil. Want van de talloze kundige, toegewijde vroedvrouwen die het leven langzaam maar zeker onmogelijk wordt gemaakt, weten we vrijwel niets.

Maar gelukkig is er zo nu en dan een doodenkele uitzondering. De samenleving was nog niet zo georganiseerd dat aan alle door de overheid uitgevaardigde regelingen strikt de hand kon worden gehouden, en daardoor kon de ongediplomeerde geneeskunde een tijd lang naast de officiële geneeskunde blijven bestaan. Tussen 1693 en 1745, toen ze op haar 90ste jaar stierf, werkte in Hallum in Friesland onopgeleid en ongediplomeerd een vrouw Schraders als verloskundige. Waarschijnlijk heeft ze het vak geleerd in de praktijk van haar man, die chirurgijn was. Na zijn dood in 1693 begon ze een vroedvrouwenpraktijk, waarvan ze een dagboek heeft bijgehouden. Van de 4000 bevallingen waarbij ze heeft geholpen hield ze nauwkeurig aantekening, in de hoop dat andere vrouwen daar nog eens iets aan zouden hebben. 'Memoryboeck van de Vrouwen' noemde ze dat dagboek. Hier volgt een stukje.

'den 10 feberwar benick tot nykerck gehalt by wattse Iennema dij vrouw was Alltie Jouwkes geheeten sy versogt my om haar te bedinen mar lit my sitten en haalde een vroetvrouw van morre dy 3 daagen met haar om marrtelde dy gaf haar over an de vroetmeyster dockter van den berrg dy seyde hey moste het kint de arrmen en beenen of setten hey nam haar vor doodt an en hey seyde het kint war all doodt don wirde ick in stillte gehalt doen ick qwam was er een grott geschrey van man en vrinden ick ondersogt de saack vermoede icker well kans to saag de vrouw was seer afgematt. Ick leyde haar in een warrem bedt gaf haar een koppie kandel gaff haar ock daarme watt in, lit de buren na hus gan dat dy haar wat uytrussten souwden. Een ur dar nae begonnen haar chraagten weer wat an te wackeren en ick lijt de buren weer haalen. En naedat ick de baarende vrouw geplatzt hade hoorde het den dockter dy don an myn syde qwam sitten Ick schickte het kint tot de geborte en in een hallef kartir ürs kreg ick een levendige dochter en ick seyde tot dijn dockter sij hijr u doode kint tot beschaminge van hem hey docht dat hondert gull an te verdinen de vrinden en büren waren seer verwondert de moeder en het kint waren seer wel in staat.'

De laatste aantekening in het dagboek is van 7 februari 1745 en luidt:

'by Ype Backer syn vrouw gehalt Bevont dat het waater al weg was, dat het qwalich lag de voeties omhog in de syde, kerde het met het Ersy vor en most so dubelt geboren worden met grotte vorse. Een dick vet grott kint. Een dochter aike de moeder en het kint varen wel de Heer sy gedanckt.'

En de geschiedschrijvers van de geneeskunde mogen zich erover verwonderen dat deze vrouw, die nauwelijks kon spellen, de kering op de stuit (met het Ersy vor) uitvoerde, een handgreep die in die tijd vrijwel onbekend was en in de officiële mediese praktijk niet werd toegepast.

In het andere kamp placht het minder tussen neus en lippen te gaan. De verlostang bijvoorbeeld was vanaf het midden van de 17 e eeuw bekend. Die tang moest uitkomst bieden als bij de geboorte complicaties optraden doordat het kind vast kwam te zitten omdat het verkeerd lag of omdat het bekken van de moeder vergroeid was. De dokters van de Engelse Chamberlainfamilie waren de eersten met de tang. Ze hielden het ontwerp angstvallig geheim. Ze kwamen voorgereeden in een geblindeerde koets en brachten een grote versierde houten kist mee. De barende vrouw werd geblinddoekt en de deur ging op slot.

In Nederland richtten vader en zoon Van Roonhuyse zelfs een soort geheim genootschap op waarin collegae tegen betaling en na geheimhouding gezworen te hebben in de mysteriën van de

Roonhuysense hefboom werden ingewijd. ('Door Godes wil wordt alles geschapen, Ik help benaude sonder wapen' liet een vroedvrouw op haar uithangbord zetten.) En maar kiften onder elkaar over wie de tang het eerste had verzonnen, wie de meeste eer toekwam, wie het idee had gestolen van wie, enz.

Waren ze nou allemaal zo slecht? Nee, maar als ze niet slecht waren hadden ze hoofdzakelijk nergens op gebaseerde pretenties van deskundigheid ('... een der inspectores, zig vereerd ziende met examinerator te zyn der zogenaamde Vroed-Meesters, koft dadelyk in 't keldertje by W. Blom in de Vyzelstraat het toegenaaid boekje over de Menschelyke voortteelinge...' merkt Titsingh in 'Diana, ontdekkende het geheim der Dwaazen, die zich vroedmeesters noemen' uit 1750 bitter op), en anders beoefenden ze de verloskunde tegen heug en meug.

Neem van Deventer, in de Nederlandse geschiedenis van de vroedkunde een figuur van belang. Hij werd geboren in 1651 en na aanvankelijke goudsmidsgezel te zijn geweest sloot hij zich op zijn 17e aan bij de Labadisten, die zich in Wieuwerd in Friesland vestigden. Op het gebied van de scheikunde en de geneeskunde was hij een autodidact, Behalve dat hij, ook voor arme mensen, pijnstillende middelen maakte, vermoedelijk op basis van opium, wijdde hij zich naast de verloskunde aan wat tegenwoordig orthopedie heet. Voor de toen zoveel voorkomende Engelse ziekte had hij doelgerichte, eenvoudige behandelingen 'met zwachtels, keursjes en laarsjes', een prestatie voor iemand die zich inmiddels ook tot een bekend chirurg had ontwikkeld en uit hoofde van die discipline toch hoofdzakelijk geneigd zou zijn tot afhakken, inkerven, doorsteken en wegbeitelen. In 1696 verschijnt van hem 'Dageraet der Vroedvrouwen', in 1701 gevolgd door 'Manuele Operatiën deel zijnde een Nieuw Licht voor Vroedmeesters en Vroedvrouwen, Haar Getrouwelijk ontdekkende al wat noodig is te doen, om barende Vrouwen te helpen verlossen', Nadat de Labadisten-gemeente, onder andere wegens financiële moeilijkheden, was ontbonden vestigde Van Deventer zich in Den Haag, waar hij aanvankelijk geen toestemming kreeg om zijn beroep uit te oefenen, omdat hij niet in het Latijn was gepromoveerd. Maar omdat hij inmiddels erg beroemd was kon dat natuurlijk niet eindeloos volgehouden worden. In de Dageraad en het Nieuwe Licht toonde hij zich een verstandig verloskundige, die doordrongen was van het belang van rustig en voorzichtig optreden, vooral bij de nageboorte; die op grond van foute diagnoses juiste behandelingen voorschreef en de chirurgijnen laakte die razend en vloekend bij barende vrouwen kwamen en geen hand wilden uitsteken voordat zij hun loon ontvangen hadden. En wat schrijft deze rechtschepene, hardwerkende man die zijn roem voor een belangrijk deel aan zijn verloskundige publikaties dankt tenslotte? 'Ik danke God, dat Hy my konst en wetenschap genoeg gegeven heeft, om aan myn nooddrufft te kunnen voorzien, zoo voor my zelve, als voor myne Familie, zonder dat ik my behoef door vrouwen te verlossen te geneeren,' Waarna hij het ook nooit meer deed maar zich verder uitsluitend aan godsdienstige studies wijdde.

Van Deventer was met zijn tenminste ook in het Nederlands verschenen en niet uitsluitend tot collega's gerichte handleidingen een uitzondering, want de mediese stand was bepaald niet geneigd om de vorderingen van de wetenschap met de lagere beroepsbeoefenaars te delen, En aangezien diezelfde groep al aardig op weg was zich een monopolie op mediese hulp te verwerven, hoeft het geen betoog dat het met de zorg voor barende vrouwen treurig gesteld raakte. De al eerder genoemde Terne, die vond dat vrouwen zich maar bij de pluisplank moesten houden, probeert de oorzaken van deze toestand op een rijtje te zetten. In 1784 verschijnt van hem 'Lucina, ontdekkende de waare oorzaken, der onkunde en onbekwaamheid van de meeste Vroedvrouwen, binnen onze Republiek, zoo in zommige Steden als inzonderheid op het platte Land.' Hij draagt het boek op aan alle vrouwen. 'Met smerte, wel is waar, is U opgelegd Kinderen te baaren, maar onder dezelve te bezwijken, is nimmer de taal van het goedertieren de en liefderijke Opperwezen,' steekt hij hups van wal. Hij vertelt dat de overheid in 1780 een gouden medaille had uitgelooft voor het beste plan om aan het gebrek aan goede vroedvrouwen een einde te maken, maar van zo'n plan is nooit iets gekomen, want de prijsvraag was uitgegaan van 'zommige Heeren Be-



stierderen der Oeconomische Tak', maar velen waren van mening dat vrouwen en kinderen, zijnde geen Oeconomische Waar, niet tot deze Tak hoorden: 'men kan in ons Vaderland de Vrouwen en Kinderen niet op de Marten brengen om te verkopen.' Terne deelt dit bezwaar niet. 'Men kan geene Oeconomische Fabrieken en Travieken zonder menschenhanden bestieren, en dus zijn die inrichtingen, welke de vermeerdering der menschen kunnen begunstigen, niet geheel van de Oeconomische Tak te scheiden.' Daarom behoort het tot de 'wel ingerigte en gezonde Staatkunde' dat de overheid zich met de volksgezondheid bemoeit.

Vervolgens schetst hij hoe ondanks de vooruitgang van de 'vroedtkonst' nog veel geboortes verkeerd aflopen, vooral daar waar niet de dokters in gebreke blijven, maar de natuur hen op eerlijke wijze opscheept met kunstfouten, zoals in het geval van mismaakte vrouwen met een vergroeid bekken en hij roept uit: 'Wie zal ons berekenen het aanmerkelijk verlies, welke den Staat er door treft en welk een nadeel en schaade 's Lands Schatkist er jaarlijks door lijdt?'

Op schrille toon wijdt hij uit over de onkunde van de vroedvrouwen, maar omdat 'deze eeuw en misschien de volgende niet toereikende zullen zijn, om te weeg te brengen, dat de Vroedkonst alleenlijk aan Mannen toevertrouwd zal worden' kiest hij eieren voor zijn geld. De vroedvrouwen moeten beter opgeleid worden en hun status moet omhoog. Hij geeft een hele reeks aanbevelingen: de overheid moet de vroedvrouwen door de nachtwacht laten begeleiden, ze moeten een deftige en goede plaats in de kerk toegewezen krijgen, hun benoeming moet van de preekstoel afgekondigd worden, en ze moeten worden aangesteld als regentes of goede moeder bij bijzondere fondsen. Wat het onderwijs betreft: de vrouwen mogen geen les meer krijgen van praelectoren en profesoren die geen enkele praktijkervaring hebben en moeten goede, niet al te geleerde instructieboeken komen, waaruit overhoord kan worden, zodat de onderlinge wedijver van de leerlingen wordt aangemoedigd. Hierover moeten duidelijke bepalingen uitgevaardigd worden, want 'zommige Vroedvrouwen zijn juist niet zeer handelbaar.'

Een probleem bij het onderwijs noemt hij dat sommige onderwijzers in de verloskunde belang hebben bij de onkunde van de vroedvrouwen, maar voor dit verschijnsel heeft hij een eenvoudige verklaring. Hij geeft de schuld aan de gastarbeiders. Het betreft hier uitsluitend, meent hij, 'vreemdelingen van ons gemeenebest' die als ooievaars en zwaluwen naar Holland komen om fortuin te maken en hij denkt dat het probleem de wereld uit zal zijn als 'de Republiek zoodanige vreemdelingen althans met zulke tedere Ampten niet begunstigde.' Een 'inbooreling' zal nooit 'de noch bekwaam zijnde vroedvrouwen onbekwaam verklaren en in 't geheel geen nieuwe en bekwaame en handige aanstellen, om dus daar door zijn eigen Praktijk te vergrooten en de Vroedvrouwen het middel van bestaan te ontnemen.' Nu horen we het eens van iemand anders.

Ondanks zijn vertrouwen in de inborst van zijn landgenoten heeft hij toch ook nog wel wat te zeggen over het eerloos karakter van sommige vroedmeesters die, het wordt een beetje eentonig, zich verzetten tegen de overdracht van kennis aan de vroedvrouwen. Zo werd het professor Camper ten zeerste kwalijk genomen dat hij vroedvrouwen het gebruik van de katheter leerde. Dit vindt Terne onjuist. Professoren en lectoren moeten juist al het mogelijke doen om vroedvrouwen 'kunstiger' te maken. Met de verloskundige kennis van de doctoren in de medicijnen was het maar armzalig gesteld omdat aan de Academies (in Leiden, Utrecht, Harderwijk, Franeker en Groningen) geen ziekenhuizen verbonden waren en als er al verloskunde werd onderwezen dit tot 1784 tot theorie beperkt bleef.

Verder was het inkomen van vroedvrouwen zo gering dat zij naast hun beroep allerlei 'dikwijls minder achtenswaardig werk' moesten doen. Dat verhoogde hun aanzien niet en was voor de goede ingezetenen onaangenaam, waardoor er, met name onder de welopgevoede vrouwen, weinig animo was om vroedvrouw te worden. Bovendien moest er, aldus Terne, eenheid komen in allerlei plaatselijk geldende ordonnanties, keuren en regelingen die de bevoegdheid van vroedvrouwen vastlegden, zodat wat dat betreft de toestand wat overzichtelijker zou worden.

Tegen de tijd dat een dergelijk boek geschreven kon worden was het pleit in feite natuurlijk al beslist. De mannen zullen het heft niet meer uit handen geven. Gedurende de 19e eeuw krijgt de door Terne als gewenst geschetste ontwikkeling haar beslag. Aan de mediese academies worden ziekenhuizen verbonden. Thorbecke's Wet, regelende de uitoefening van de geneeskunst, is uit 1865. Deze wet 'beoogt in de eerste plaats een einde te maken aan de onbevredigende toestand, dat de geneeskunst werd uitgeoefend niet door een vast afgebakende groep van op bepaalde wijze opgeleide geneesheren, doch door velen, die langs verschillende wegen hun kennis hadden verkregen. "Eenheid van stand" was de gedachte, die aan de wet ten grondslag lag. Van de weeromstuit worden vroedvrouwen dan ook steeds nettere mensen, die alleen nog weten wat ze op school geleerd hebben. (En tot op de dag van vandaag ontvangen vroedvrouwen bij hun diploma-uitreiking van een hoog heerschap in de medicijnen een toespraakje in de trant van, 'Dames, u baadt zich thans in het licht der wetenschap. Toont u deze hoge eer waardig. Hoe anders was dit in vroeger tijden!' Volgt een uiteenzetting over de barre onkunde waarin vroedvrouwen rondwaarden tot mannen zich ermee gingen bemoeien.

De chirurgie en de gynaecologie, zoals we gezien hebben altijd al broertje en zusje, ontwikkelden zich rond het midden van de eeuw tot de eerste erkende mediese specialismen. De obstetrie, zoals de verloskunde dan inmiddels heet, wordt beschouwd als een onderdeel van de gynaecologie, wat de wetenschap van de ziekten van de voortplantingsorganen is. Deze bundeling van twee vakgebieden die in feite weinig met elkaar te maken hebben en ieder een andere instelling van de arts vergen, bestaat nog steeds en gynaekologen zelf geven toe dat ze in feite door hun opleiding ongeschikt zijn geworden om de verloskunde te beoefenen.

Het feit dat je voor een energieke, ambitieuze specialist pas interessant bent als het kind echt hopeloos moeilijk zit geldt natuurlijk ook in minder uitgesproken omstandigheden. Er moet wat met je zijn, die mensen hebben niet voor niets zo lang geleerd. En met allerlei dingen kan je blijven lopen en eerst even afwachten of het niet vanzelf overgaat, maar met een zwangerschap, de verantwoordelijkheid voor twee mensen, nietwaar, doe je dat net niet. Het komt erop neer dat je naar de dokter gaat voor het geval er iets mis zou zijn, terwijl dokters, naarmate de wetenschap en de technologie zich verder ontwikkelen, er automaties meer van overtuigd raken dat het sowieso een gekompliceerde zaak is, en of dat allemaal zo maar goed kan aflopen zal toch eerst moeten blijken.

De vroedvrouwen die binnen een dergelijk door mannen gedomineerd medies apparaat werkzaam zijn, zijn dat uiteraard op door mannen gedikteerde voorwaarden, die ze zich, ook zonder daar zelf erg in te hebben, eigen maken. Er zijn op het ogenblik in Nederland op drie plaatsen vroedvrouwenopleidingen: in Heerlen, Rotterdam en Amsterdam. In Heerlen raakt een onevenredig zware narkose steeds meer in zwang, de vrouwen die van de Rotterdamse opleiding komen willen eigenlijk niet meer werken buiten het ziekenhuis. Maar voor een gewone specialist geldt dat, hoe meer hij aan je doet, hoe meer hij aan je verdient, de verzekering betaalt toch, en in een academisch ziekenhuis worden alle technische ontwikkelingen zozeer op de voet gevolgd dat er steeds eerder reden is om in te grijpen, zodoende leren de artsen in opleiding het vak tenminste ook. We mogen daarom blij zijn dat er nog vroedvrouwen zijn om ons tegen onnodige technologie te beschermen.

Dat de verloskunde niet van meet af aan inbegrepen is geweest in de machtsovername door de mannen binnen de gezondheidszorg danken we aan het feit dat de verloskunde als een tweederangs bezigheid werd beschouwd. Vervolgens werd op de meest hardvochtige en schaamteloze manier de verloskunde tot een mannelijk specialisme verheven waarbinnen vrouwen, althans in Nederland, op een ondergeschikte plaats worden getolereerd. Waarom eigenlijk? Gewoon omdat mannen het, als ze niet met hun technologie over je heen kunnen rijden, klotewerk vinden. Professor Kloosterman zegt in een interview met een Amerikaanse journaliste: 'Wij kennen hier

twee soorten vrijheid, die van de patiënt en die van de arts. Ik vind dat artsen het recht hebben om hulp te weigeren bij een geboorte die thuis plaats vindt. Want dat is een tijdrovende zaak, vaak duurt het een hele dag. Een dokter moet dus de vrijheid hebben om dat te weigeren. Daarom zijn er vroedvrouwen nodig.' En waaraan dokters in 's hemelsnaam dat recht ontlene om geen tijd te hebben vraagt al lang niemand zich meer af. Geneeskunst, plenty mevrouwetje, maar gezondheidszorg, vergeet het maar.

## Elisabeth Kenny

De fysiotherapie is een paramedische tak van de gezondheidszorg, dat wil zeggen: artsen schrijven een bepaalde behandeling voor en andere, lager gewaardeerde (en betaalde) mensen voeren die behandeling uit. De fysiotherapie maakt o.a. gebruik van massage en oefenprogramma's. De geschiedenis van de fysiotherapie is natuurlijk zo oud als de mensheid, maar de geschreven geschiedenis ervan is een mannengeschiedenis. De geschiedenis van Zr. Kenny is een voorbeeld van hoe een vrouw, die een doeltreffende behandeling ontwikkelde voor een ziekte waar de officiële wereld geen raad mee wist, toch uit die geschiedenis verdwijnt.

Elisabeth Kenny (1886-1952) werd in New South Wales, Australië geboren. In 1910 werkte ze, als een nog onbevoegde verpleegster (ze was in opleiding), in het achterland van Australië, Zuidoost Queensland. De mensen woonden er zeer ver uit elkaar. Zr. Kenny reed daar in haar eentje vele kilometers van het ene gezin naar het andere. De ene keer werd ze te hulp geroepen, een andere keer was ze in de buurt en ging even langs om te zien of alles in orde was. Op een dag kreeg ze een boodschap, dat er iemand ziek was in het gezin van één van de cowboys van een vee-eigenaar.

Bij het gezin aangekomen bleek dat een van de kleine meisjes ziek was. Zr. Kenny zag dat het meisje veel pijn had en dat de houding waarin het kind lag, erg vreemd was; ze lag op haar rug met één opgetrokken beentje, waarvan de voet gedraaid naar beneden wees en ze had één armpje over haar borst gebogen. Toen Zr. Kenny heel voorzichtig het gebogen armpje en beentje probeerde recht te leggen lukte dat niet. De spieren waren te verkrampt en de pijn werd ondraaglijk. Zuster Kenny voelde zich een moment volkomen verslagen; ze had geen idee wat het kind had, en om iets te kunnen en mogen doen had ze medies advies nodig. Medies advies, dat kon alleen per telegram komen. Dus reed ze vele kilometers naar een telegraafkantoor, gaf een telegram op met verzoek om advies en wachtte op antwoord. Tijdens het wachten kwam er iemand haar melden dat er in de buurt nog twee kinderen ziek geworden waren. Uit de beschrijving die ervan gegeven werd kon ze opmaken dat het dezelfde ziekte moest zijn. Eindelijk, na uren wachten, kwam het telegram waar ze haar hoop op gevestigd had. Het medies advies erin luidde: 'Kinderverlamming. Behandeling onbekend. Doe maar wat je goeddunkt met de verschijnselen zoals ze zich aandienen.' Was getekend: Dr. Aeneas McDonnell.

Dit was dus een advies waar ze niets aan had. Ten eerste wist ze niet hoe de theorie over kinder-  
verlamming luidde en ten tweede wist ze dus ook niet hoe ze moest handelen. Maar paniek past niet voor een verpleegster.

Teruggekomen maakten de pijn en angst in de ogen van het kind haar duidelijk, dat ze iets moest doen. Ze ging bij zichzelf te rade. Als de spieren zo verkrampt bleven, zou de pijn aanhouden en het kind zou na een tijdje misvormd zijn. Ze moest dus de spieren tot ontspanning brengen en ze herinnerde zich dat een goed middel daarvoor warmte was. Maar in welke vorm dan? Ze probeerde het eerst met zout. Maakte dit heet in een pan, deed het in een zak en legde het vervolgens op de meest pijnlijke plaats; het beentje. Maar er was niets van opluchting bij het meisje te merken. Toen maakte ze warme lijnzaadpakkingen. Deze bleken te zwaar, waardoor de pijn erger werd. Na nog meer pogingen, steeds zonder dat het verlichting gaf, scheurde ze uiteindelijk een deken van zachte schapenwol aan repen. Deze haalde ze door heet water, wrong ze uit en wond ze om de pijnlijke spieren. Toen hield het meisje op met huilen en viel in slaap. Na een kort tijdje werd ze echter weer wakker en begon te roepen om de zachte lappen die zo goed waren voor haar benen. Zuster Kenny vond dat het meisje hierdoor heel duidelijk maakte dat de behandeling goed was. Met deze zachte, warme lappen, met daarbij massage van de spieren en

het bewegen van de gewrichten, heeft ze ook de andere zieke kinderen behandeld. En ze genazen allemaal volkomen.

Toen ze later Dr. McDonnell ontmoette, vertelde ze hem, hoe ze de kinderen behandeld had en dat ze allemaal genezen waren. De arts was perplex. Hij liet haar toen boeken lezen, waarin de theorie stond over kinderverlamming en wat de verschijnselen waren. Waarop het Zuster Kenny's beurt was om perplex te zijn, want de verschijnselen die zij gezien en behandeld had en die bij het akute stadium van kinderverlamming horen, stonden niet eens in die boeken. Dit betekende dat de hele mediese wereld er anders over dacht dan zij. En wat dat inhield zou ze . gaan ondervinden, want, overtuigd als ze was van het goede van haar methode, wilde ze op haar manier doorgaan (nadat ze haar opleiding afgemaakt had) met het behandelen van patiënten met kinderverlamming. Om dit voor elkaar te krijgen heeft ze moeten vechten. Tientallen jaren is ze bezig geweest de mediese wereld ervan te overtuigen dat haar methode goed was. Zeer langzaam aan groeide het aantal ziekenhuizen waarin haar methode toegepast mocht worden, en in 1939 gebeurde dat in alle Australische ziekenhuizen. De statistieken wezen op een gegeven moment uit dat door de algemeen gebruikte behandelingsmethode 87% van de patiënten niet genezen, terwijl het percentage niet-genezen patiënten bij de behandelwijze van zuster Kenny maar 13 was! De mediese wereld vond toen dat ze 'mans genoeg' waren om te kunnen erkennen dat ze het bij het verkeerde eind gehad hadden. Na 30 jaar vechten, werd Zr. Kenny op een huldigingsavond aangekondigd met: 'Ik stel U hierbij de vrouw voor die ons, mediese mannen, alles wat we van kinderverlamming weten geleerd heeft'.

't Is maar dat we het weten. Zij heeft bestaan en heeft gelukkig haar verhaal opgeschreven (in: 'And they shall walk'). Uit de geschiedenis van de fysiotherapie is ze evenwel aan het verdwijnen, snel en duidelijk. In het Nederlands Leerboek voor Fysiotherapie (1966) staat dat haar methode in Amerika nog in verschillende ziekenhuizen wordt toegepast maar dat haar methode door de moderne inzichten in de behandeling van kinderverlamming grotendeels achterhaald is. In een herdruk (1971) van datzelfde boek wordt haar methode pro memorie even beschreven, want haar methode 'werd' in Amerika toegepast en de moderne inzichten hebben de methode achterhaald.

De methode van Zr. Kenny wordt nu niet meer toegepast in die vorm, of ze echt achterhaald is is de vraag: polio komt niet veel meer voor. Haar naam zal ook uit de geschiedenis verdwijnen, terwijl dit bij mannen, met hoeveel achterhaalde methodes ook, zeker niet het geval is; zij blijven breed en duidelijk in de geschiedenis bestaan. Hoeveel inzichten, methodes van vrouwen zijn zo uit de geschiedenis verdwenen en ondertussen overgenomen door mannen? Hoeveel vrouwen, in hoeveel geschiedenissen zijn zo verdwenen?

## Dure mannen en goedkope vrouwen

De afgelopen 50 jaar heeft de mediese wetenschap zich aardig weten te ontwikkelen. De messen werden steeds scherper, de chemie heeft heel wat nieuwe medicijnen verschaft en een heel bolwerk van al dan niet elektroniese apparatuur neemt in ieder zichzelf respektierend ziekenhuis een aanzienlijke plaats in. En dat allemaal om ons beter te maken. Er wordt echt voor ons gezorgd!

Toch denken we dat dat niet het geval is. We horen zoveel verhalen van vrouwen (en mannen) juist over het gebrek aan verzorging, aandacht en gezelligheid, kortom al die zaken die zo onlosmakelijk verbonden zijn met beter worden. Al was het maar omdat we ons van vroeger herinneren hoe prettig het was om in een hoekje van de huiskamer beter te liggen worden. Het huishouden ging gewoon door, alleen met wat extra aandacht voor de zieke. En daar knapte je echt van op. Goed, hoe aardig je iemand ook over de bol aait, een blindedarmontsteking zal er niet mee overgaan. Maar het staat vast dat alleen messen, machines, peniciline en narcose daar ook niet voor kunnen zorgen. En in die hoek zit de 'vooruitgang'; al die spullen worden steeds beter, uitgebreider, wegwerpachtiger en ingewikkelder.

En ook komt er tegelijkertijd steeds meer de suggestie dat er steeds beter voor ons gezorgd wordt. In ieder ziekenhuis loopt wel een psycholoog, een maatschappelijk werker, een agoog en wat al niet, allemaal om voor ons te zorgen. We weten natuurlijk best dat dat onzin is. Dat zo iemand met wie je misschien na een afspraak een uurtje kan praten nooit kan opwegen tegen de alledaagse aandacht en gezelligheid waar echt behoefte aan is als je beter ligt te worden. En die is niet uitgebreid. Integendeel, daar is en wordt ontzettend op beknipt onder het motto: het moet allemaal zo efficiënt mogelijk.

In het Slotervaartziekenhuis in Amsterdam zijn alle patiënten op een interkom aangesloten. Wil je iets hebben, dan druk je op een belletje, uit de muur komt een stem die vraagt wat je moet. Heel efficiënt want je zult je wel drie keer bedenken eer je belt en voor het hele schakelbord is maar één verpleegster nodig.

Verpleegster schrijf ik automaties. Alsof dat vanzelfsprekend is. Vroeger waren er immers alleen maar verpleegsters. Maar toen was het beroep van verplegen en verzorgen ook nog heel anders. Toen hadden die verpleegsters met elkaar de verantwoordelijkheid voor een heel pakket van taken, en ze waren daar vrij zelfstandig in (afgezien van de zo nu en dan zeer vervelende hoofdzuster die immers in zo'n onduidelijk niemandsland tussen het mannenwerk en het vrouwenwerk ingeklemd zat). Nee, vanaf de entree van de techniek in het ziekenhuiswezen, en vanaf het moment dat het interessanter gevonden kon worden om aanwezig te zijn bij een operatie op een zeg maar 60-jarige sportleraar wiens hart vervangen werd door dat van een 3-jarige baviaan, om hem zo nog honderd dagen in leven te kunnen houden, dan het uren aanwezig zijn bij iemand die op sterven ligt, vanaf dat moment begonnen ook mannen het beroep interessant te vinden. Als pluspunt kwam daar trouwens nog bij dat de salarissen redelijk aantrekkelijk geworden waren in de loop der tijden. Die hogere salarissen hadden trouwens nog een andere consequentie. Eigenlijk waren verpleegkundigen (zo heet dat tegenwoordig) te duur. Dus werd van hun werk een deel afgesplitst en ontstond daarmee een nieuw beroep, dat van ziekenverzorgende. Die waren er niet voor het zeg maar ingrijpen en technieken handelen, maar voor de dagelijkse verzorging en het schoonmaken: een stuk goedkoper. Met de komst van dat beroep, dat vanzelfsprekend in eerste instantie een vrouwenberoep was voltrok zich de eerste scheiding binnen de verpleegkundige/verzorgende afdeling van het ziekenhuiswezen. Een duidelijke hiërarchie kwam er ook: aan het hoofd op een afdeling een verpleegkundige, daaronder wat ziekenverzorgenden, leerling-ziekenverzorgenden en in veel gevallen ook verpleeghulpen en/of Inasmeisjes.

Eigenlijk is dat een opsplitsing in mannen- en vrouwenwerk. Want dat is wat de laatste jaren aan het gebeuren is: aan het hoofd op de enigszins statusrijke en goedverdienende plaatsen zijn man-

nen gekomen, en de vrouwen zijn afgevoerd naar de onderste regionen. (Iemand vertelde dat in het verpleeghuis waar zij werkt in drie jaar tijd er in plaats van tien vrouwelijke afdelingshoofden nu zeven mannen en nog maar drie vrouwen zijn.)

Met de komst van al die mannen zowel in het beroep als in de opleidingen voor het beroep is ook de opleiding helemaal veranderd. Was er vroeger een redelijk evenwicht tussen theorie en praktijk, nu ligt bij de opleiding tot verpleegkundige en ook bij die tot ziekenverzorgende de nadruk in de eerste plaats op de theorie. In de praktijk betekent dit dat al die leerlingen die op de afdeling uitstekende krachten zijn en bij wie de kennis over de zieken onlosmakelijk verbonden is aan dat wat ze voor die zieke kunnen doen, vaak hun opleiding niet halen omdat ze 'theoreties te zwak zijn'. En dat zijn vaak juist de besten: een heleboel vrouwen, en ook zogenaamde zachte, verzorgende jongens. De ambitieuze carrièremakers doen het het best op de opleidingen. Alsof het zieken, overgeleverd aan dergelijke mensen, speciaal goed zou vergaan!

Maar ja, zieken zijn ook minder belangrijk geworden. Alleen het apparaat waaraan ze liggen kan nog enige aandacht opleveren. Hoewel een vroedvrouw laatst vertelde dat zij een keer met een patiënte inderhaast naar een ziekenhuis moest, waar ze een soort weeënmeter in de verloskamer hadden. De patiënte werd daar haastig op aangesloten. En toen bleek het apparaat het niet goed te doen. Binnen een minuut stond de vroedvrouw alleen bij haar halfdode patiënte; artsen, verpleegkundigen en wie al niet stonden aan het apparaat te sleutelen!

Op het ogenblik wordt er drasties bezuinigd in de gezondheidszorg. En dat gebeurt niet aan de top. Eén van de maatregelen is om leerling-verpleegkundigen en leerling-ziekenverzorgenden in de eerste maanden van hun opleiding geen salaris meer te betalen en hen als ze gediplomeerd zijn te ontslaan omdat ze dan te duur worden. Een andere maatregel is om de patiënten eerder naar huis te sturen. Beide maatregelen treffen op de eerste plaats vrouwen:

- a. ondanks de opkomst van meer mannen zijn de leerlingen nog grotendeels vrouwen.
- b. als je als vrouwelijke patiënt eerder ontslagen wordt uit het ziekenhuis, wie zorgt er dan voor je thuis? Gezinsverzorgsters zijn er nauwelijks meer.
- c. wie moeten er thuis zorgen voor de vroeger thuisgekomen mannelijke patiënten en kinderen? De huisvrouw.
- d. ondanks de opkomst van mannen in het beroep werken er op afdelingen van ziekenhuizen nog grotendeels vrouwen. Zij hebben door die vroege 'ontslagen' altijd vrij zware patiënten en moeten dus harder werken.

Samenvattend: Met de vertechnologisering van de mediese wetenschap is het vrouwenberoep verpleegkundige/ziekenverzorgende aantrekkelijk geworden voor mannen en daarmee aan het vermannelijken. De vrouwen worden in het statusloze, onzichtbare, slechtstbetaalde werk gedrukt. Voor de patiënten betekent dit dat ze niet meer echt verzorgd worden. De bezuinigingen in de gezondheidszorg treffen op de eerste plaats vrouwen.

## **De dokter met het pistool en de zuster met de pleisters**

Een vriendin van mij had een aantal slecht genezen littekens. Zij keek een beetje verbaasd toen de specialist bij wie ze terecht kwam een soort pistool pakte. Met dat pistool bleek hij een soort vloeistof dwars door de huid te kunnen spuiten. En dat was dan goed om die littekens weg te krijgen. Na het spuiten kwam er wel een heleboel troep uit die littekens. Ze vroeg hem er een paar pleisters op te doen. 'Dat doet de zuster wel, die zit in dat kamertje.' 'Maar dan moet ik me eerst helemaal aankleden en daar weer uitkleden. Kunt u er niet een paar pleisters opdoen?' Hij ging weg en kwam terug met de pleisters en met de zuster om ze erop te plakken.

## **De huisarts om de hoek**

Mijn vriendin die een straat verder woonde, tien minuten lopen van onze gezamenlijke huisarts, belde hem omdat haar vriend ziek was, griep waarschijnlijk. Dat laatste was nog te overzien maar hij had bijna 40 koorts, wat te denken geeft. 'Laat hij maar langskomen', riep de dokter door de telefoon. 'Maar hij heeft 40 koorts, hij kan toch zo niet over straat?' vroeg Marion wat zorgelijk. 'Hij moet zelf komen. Dacht u nou heus dat ik voor iemand die zo dichtbij woont de deur uitga?'

## **Leve de efficiency!**

Op de kraamafdelingen van sommige ziekenhuizen worden de oogjes van pasgeboren baby's ingedruppeld, tegen gonorrhoe. Alle oogjes van alle baby's.

Toen mijn buurvrouw, omdat haar kind gedruppeld werd, vroeg waarom ze dat nou eigenlijk deden was het antwoord dat het zo vervelend was als je een moeder ging onderzoeken op gonorrhoe. En dat sommige moeders, van wie gedacht werd dat ze 't hadden, misschien wel stennis zouden gaan maken. Zo was het veel efficiënter.

Toen mijn buurvrouw met haar dochttertje thuishkwam bleek dat het kind al snel ontstoken oogjes kreeg. Ze ging naar de huisarts. 'Dat komt door het indruppelen tegen gonorrhoe. Daar hebben veel baby's last van.' Zij kreeg oogdruppels en heeft een maand lang dagelijks drie maal de oogjes van haar dochter moeten druppelen. Daarna nog twee maanden één maal per dag. Leve de efficiency!

## **Weet je wel wat dit kost!?**

Ik word wakker met een vage pijn in m'n hoofd en behoorlijke rugpijn. Ik kijk om me heen; ik lig in de manege, er staan wat mensen om me heen, er is geen paard te bekennen. Ik besluit dat dit een boze droom is en 'slaap' weer verder.

Er wordt aan me geschud, twee mannen in uniform: 'kun je lopen?' vragen ze. Ik denk van wel en word overeind geholpen. Ik slaap door. Later hoor ik dat de ambulancebroeders ondanks herhaald verzoek geweigerd hebben me per brancard te vervoeren.

Als ik weer wakker word lig ik in een auto: een ambulance, denk ik, toch geen droom misschien? De auto stopt en ik word op een andere brancard geladen en in een kamertje gereden, het gordijn gaat dicht. Ik wil iemand waarschuwen, kan dat? Het kan niet. Een half uur lig ik me af te vragen wat er gebeurd is, geen idee, van m'n paard gevallen waarschijnlijk. Er komt een dokter binnen, hij stelt zich niet voor. Hij onderzoekt me, er moeten foto's gemaakt worden, zegt hij en de neuroloog moet ook naar me kijken. Hij helpt



me uitkleden. Er worden foto's gemaakt en ik ga weer terug naar m'n kamertje. De dokter komt weer. Heb ik familie die gewaarschuwd kan worden, vraagt hij. Die heb ik niet, maar ik wil wel m'n vriendin waarschuwen. Dat kan niet. Weer wachten. Ik begin me te herinneren wat er gebeurd is. Ik krijg het koud en roep de zuster. Mag ik wat aantrekken? Dat mag niet: 'Dat is zo lastig voor de dokter' zegt ze. Ik kan wel een laken er bij krijgen en er komt zowaar ook nog een dokter. Er moeten meer foto's gemaakt worden, hij denkt dat ik een scheurtje in m'n bekken heb, ik schrik me rot. Weer foto's, weer terug naar m'n kamertje. Ik begin me te vervelen en ga zitten. De dokter komt binnen, hij is woedend. Ik mag beslist niet zitten tot de neuroloog geweest is. Er belt iemand op die me heeft zien vallen, ze wil langskomen. Ze komt, ze brengt wat kleren mee, die ik niet mag aantrekken. Ze zal m'n vriendin ook waarschuwen, belooft ze. De neuroloog komt binnen. 't Werd tijd, ik lig hier nu zo'n 4 1/2 uur. Hij onderzoekt me, kan niks vinden, maar ik heb een hersenschudding, dat staat vast, ik mag geen radio, geen tv, en niet lezen. Het klinkt afschuwelijk.

M'n vriendin Martien komt, ze is erg geschrokken. Ze had opgebeld en ze zeiden dat het ernstig was. De dokter komt binnen, en vraagt of Martien me mee kan nemen naar huis, ik moet alleen maar om het uur gecontroleerd worden of ik nog normaal reageer en dat 24 uur lang. Martien weigert, durft het risico niet aan. 'Wat een onzin,' roep hij, 'weet ze eigenlijk wel wat een opname kost?' Ik merk op dat ik daar premie voor betaal. 'Wat jij aan premie betaalt is allang op aan die foto's' zegt hij. Martien suggereert dat hij dan misschien te veel verdient. Hij gaat weg. De zuster komt vragen of ik er bezwaar tegen heb om buiten Amsterdam te liggen, ze weet niet of er in Amsterdam nog bedden zijn. Dan komt de dokter weer. Ik kan alleen naar Laren of naar Haarlem. Weet Martien zeker dat ze me niet mee naar huis wil nemen? Dat weet ze zeker. Dan wordt het Laren, zegt hij. Weer in een ambulance, Martien gaat mee.

In Julianaoord te Laren worden we ontvangen door een aardige hoofdzuster. We krijgen koffie en ik word in een bed gelegd. De hoofdzuster geeft Martien groot gelijk, dat ze me niet mee naar huis genomen heeft. Zij zelf zou dat risico ook niet aandurven. Martien is opgelucht. De dokter zal me vanavond nog bekijken, belooft de zuster. Ze zegt dat ze me op een kleine kamer zal leggen in verband met m'n leeftijd (22 jaar). M'n kamergenoten zijn 73 en 85 jaar. Julianaoord is een revalidatiekliniek; de gemiddelde leeftijd is 65 jaar. Ik ben dus ruim de jongste.

De dokter komt inderdaad. Hij komt niet verder dan het voeteneind en vraagt of ik verzekerd ben, dat is alles. Ik moet om het half uur gecontroleerd worden, met een lampje in m'n ogen schijnen en m'n pols opnemen. De broeder die nachtdienst heeft schijnt elk half uur met die rotlamp in m'n ogen en lult er vrolijk op los. M'n kamergenoten snurken, een rotnacht dus.

Zondag komt de dokter weer, dit maal niet verder dan de deurpost. Hij merkt op dat ik geen blauwe plekken onder m'n ogen heb en zegt dat ik nog een week moet blijven. Balen, ik dacht dat ik alleen het weekend moest blijven. Ik roep de hoofdzuster en vraag of ik niet naar Martien mag en daar liggen. 'Zeker weer met de ambulance,' zegt ze. 'Weet je wel wat dat kost?' Volgens mij vast niet zoveel als een week ziekenhuis, maar ja.

Woensdag komt er een andere dokter, hij onderzoekt me en zegt: 'Als ik het goed begrijp is er geen enkele klacht.' Ik zeg dat hij dat goed begrepen heeft en vraag wanneer ik naar huis mag. 'Dat is een andere kwestie,' zegt hij en vertrekt. De hoofdzuster komt me vertellen dat ik de volgende dag 4 uur mag zitten. Ik vraag of dat in een rolstoel mag. Dat kan. De volgende dag ga ik op sjouw in m'n stoel, ik vind het leuk.

Ik vind uit wat die 'andere kwestie' is; een half jaar geleden dreigde Julianaoord gesloten te worden omdat ze te weinig patiënten hadden, maar 49, daarna is plotsklaps het aantal patiënten toegenomen tot meer dan 200. Ze hebben zelfs een nieuw paviljoen geopend. Er lopen inderdaad opvallend veel patiënten rond die zo te zien niks mankeren.

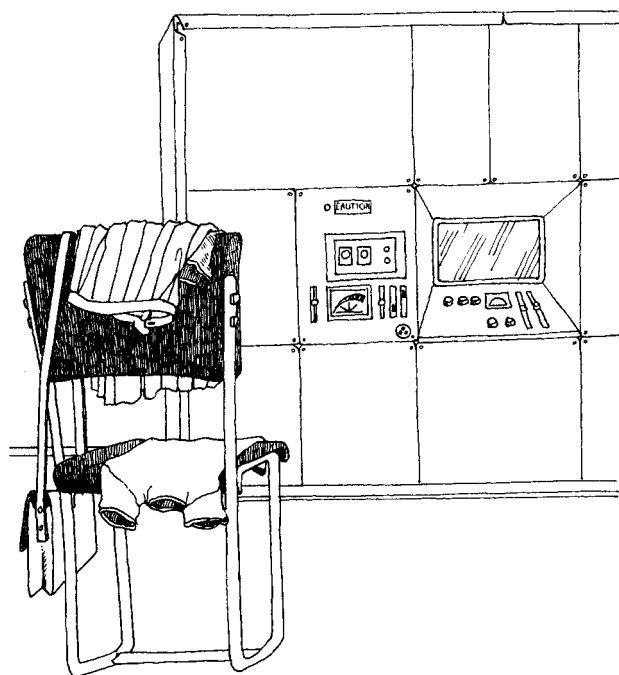
Na veel zeuren krijg ik het bij de hoofdzuster voor elkaar dat ik zaterdag naar huis mag. Als ik wederom per ambulance Julianaoord verlaat besluit ik voorlopig geen ongeluk meer te krijgen.

## Verzekerd bevallen

Het is tegenwoordig niet meer zo makkelijk om er achter te komen hoe de sociale en medische verzorging voor ons werkt. Op papier schijnen we in een welvaartsstaat te leven waarin alles verzorgd wordt van de wieg tot het graf, dat is mooi dat is prachtig, maar laten we eens gaan kijken naar de situatie voordat er iets in die wieg ligt. Zwanger worden is niet zo moeilijk. Soms kunnen we het zelfs plannen. Als we werken worden we voor en na de bevalling doorbetaald. Een ideale situatie dus. Opgewekt en blij ga je dus stappen ondernemen om de bevalling te regelen. Ik heb besloten dit thuis te laten gebeuren en neem contact op met een kruisvereniging. Tijdens dit contact wordt het duidelijk dat ik veel te laat ben met de aangifte en dat alle kraamverzorgsters in die tijd al volgeboekt zijn. Tja, iedereen wil een kind voor de vakantie hè, u had zeker een jaar van te voren moeten bespreken. Pogingen om uit te leggen dat een zwangerschap nog steeds negen maanden duurt worden terzijde geschoven. We moeten begrip tonen voor de moeilijkheden waarmee deze hulpverlenende instantie heeft te kampen en niet zo aan onszelf denken. We mogen toch nog een formulier meenemen om in te vullen, er zijn altijd gelukkig nog wel uitvalsters, en we moeten in ieder geval contact opnemen met onze huisarts voor de bevalling zelf, en t.z.t. krijgen we dan een huisbezoekje van de vereniging. Ter afscheid wordt me sterk aangeraden de bevalling in het ziekenhuis te laten plaats vinden. Ietwat ontredderd kom ik thuis en probeer alles eens rustig op een rijtje te zetten. Het ziekenhuis blijft als een spookbeeld er door heen spelen. Ik wil geen bevalling in een ziekenhuis, ik ben niet ziek en bovendien aangewezen op het streekziekenhuis dat niet bepaald naast de deur ligt. Er lopen nog andere kinderen rond en dan moet ik daar weer een regeling voor treffen. Gezinsverzorgsters zijn hier ook schaars, dat weet ik uit ervaring, en erg duur. Enfin, ik besluit maar niet aan al die nare dingen te denken, vul het formulier van de kruisvereniging in en neem contact op met de huisarts. Deze is verrukt, bevallingen zijn voor hem het einde en geanimeerd wisselen we gegevens uit. Ik over datum a.s. bevalling, mijn gezondheidstoestand en mijn wens om thuis te bevallen; hij over het 'halen' van Pietje toen hij op jacht was en hoe moeilijk het was hem te waarschuwen, ja dat was op zaterdag, hè, ik moest maar niet op zaterdag of zondag een kind krijgen. Ik had zeker al een kraamverzorgster? Nee, dat is een beetje moeilijk. Nou daar moest ik dan maar goed achter heen zitten, want daar kon hij zich niet mee bemoeien. Met een stevige handdruk alsof we een afspraak gemaakt hadden voor een partijtje biljart neemt hij afscheid. Met m'n flesje urine nog in m'n zak sta ik weer op straat. Geen nieuwe afspraak, geen onderzoek. Die vent is gek. Dan toch maar het ziekenhuis? Verdomme nee, het is toch mijn bevalling, ik heb er toch wel iets in te zeggen? Ik ga praten met een andere huisarts (veel verder weg). Leg hem de situatie uit. Enige tijd communiceren we als volgt: argumenten van zijn kant, hij mag niet op het werkterrein van een andere arts komen en de afstand is zo groot, dreigementen van mijn kant dat ik dan wel alleen in de bevalling zal stikken, want ik verdom het om het ziekenhuis in te gaan dat bovendien nog verder weg is. We besluiten uiteindelijk een afspraak te maken voor een onderzoek e.d.

Of hij de bevalling wel of niet zou doen zou hij me t.z.t. laten weten. Nu nog een kraamverzorgster en het zaakje was zo goed als rond. Mijn aanvraagformulier was geaccepteerd en men zou zo spoedig mogelijk op huisbezoek komen om alles even gezellig door te praten. Ik kan niet zeggen dat ik reikhalzend naar dit evenement zat uit te kijken. Uit ervaring wist ik dat dit een soort inspectie inhield. Er wordt gekeken waar de bevalling moet plaats vinden en hoe de wieg eruit ziet. Nou ja dat is dan nog wel aardig, veronderstel dat je van plan was de boreling in de linnenkast te leggen. Vrouwen zijn dom, maar vrouwen die kinderen krijgen zijn oliedom. We lopen gezamenlijk door het huis, de inspectrice en ik: het is wel een erg groot huis hè, zo bewerkelijk (de vorige keer was het zo'n klein huis), is er een werkster want ja, u snapt er zijn ook wel veel kinderen, ach ja, u weet het toch onze kraamverzorgsters mogen niet...en zijn alleen voor...En zullen we nu even de financiële kant regelen? Het inkomen is ja zoveel, nu dan wordt dat fl 1200,- voor 10 dagen. Vinden we dat erg veel, tja alleen verplicht en vrijwillig verzekerden krijgen een tegemoetkoming in de kosten. Heb ik geen verzekering? Ja natuurlijk, stom dat ik dat niet eerder heb nagekeken. Er wacht me een leuke verrassing, ik krijg alles terugbetaald als de bevalling in het ziekenhuis plaatsvindt. Ik voel me als een stuk vee dat naar het slachthuis wordt gedreven. Er is blijkbaar geen ontkomen aan. Ik heb nog een kaart achter de hand. Een vriendin wil me wel helpen. Vindt de arts dat goed? Ik soebat en smeeek hem om het deze keer dan toch maar door de vingers te zien (inmiddels had ik de strijdbijl in de kast gezet want het bleek niet zo'n geschikt instrument om een kind te krijgen).

Een happy ending? Nou ja, de bevalling vond drie weken eerder plaats dan gepland, het was niet één kind maar het waren er twee. Wat de arts een woedend commentaar ontlokte: 'als ik dat had geweten, had ik je naar een ziekenhuis gestuurd!'



## Het poezenhok

Zo wordt door het personeel van een polikliniek voor huidziekten, waar ik werk, het kamertje genoemd waar vrouwen onderzocht worden of ze een geslachtsziekte (lues, gonorrhoe) of candida (gist) of trichomonas (schimmel) hebben. 'Waar werk jij vanmiddag?' 'Ik zit in het poezenhok'.

Deze naam wordt zowel door het mannelijke als door het vrouwelijke personeel gebruikt. Het is opvallend dat er vreemd wordt gekeken als je gewoon het woord 'vrouwen' gebruikt in plaats van poezen. Tenslotte is het wel fijn als je je op deze manier kunt afzetten tegen de patiënten, want 'wij kunnen het niet krijgen' (al is er niet veel voor nodig). Maar het mannenhok wordt geen lullenhok of penissenhok genoemd. Ik denk dat de heren doktoren er geen puf in hebben om zo hun eigen geslachtsdeel dagelijks in de mond te nemen.

Het gebeurt dat als bij de man van een echtpaar na een onderzoek een geslachtsziekte wordt geconstateerd, dit niet rechtstreeks door de arts of de maatschappelijk werkster aan de vrouw wordt verteld. Zij krijgt wél pillen te slikken, bijvoorbeeld tetracycline, om de geslachtsziekte te genezen, nadat ze ook is onderzocht. Zij wordt dus tegelijkertijd met haar man behandeld. Dit móet tegelijkertijd gebeuren omdat de vrouw; nadat ze besmet is door haar man, hem op haar beurt weer zou kunnen besmetten. Maar het komt voor dat ze niet weet voor welke ziekte ze pillen krijgt of behandeld wordt. Ze weet alleen dat ze een infectie heeft.

Natuurlijk hebben veel vrouwen dit door, maar er zijn vrouwen die, ondanks alle voorlichting, alleen weten en/of denken dat ze een ontstekinkje hebben zonder precies te weten wat er aan de hand is. Meestal is het gemakkelijk te genezen, maar die vrouwen moeten wél weten dat er complicaties kunnen optreden of welke gevaren ze lopen bij het niet opvolgen van de instructies van de arts. Kijk maar eens in een voorlichtingsboek naar het tweede en derde stadium van b.v. gonorrhoe. Maar dan moet je wel weten wat er met je lijf aan de hand is.

Ik vind dat een vrouw er recht op heeft te weten dat haar man een geslachtsziekte heeft opgelopen, en dan heus niet van een vuil of vreemd toilet, maar omdat hij met een andere vrouw of met een man naar bed is geweest. Het argument van de (nog steeds overwegend heren) doktoren om er maar een beetje omheen te praten is dan dat ze bang zijn voor moeilijkheden binnen het huwelijk. Mijn mening is dat hierdoor de man beschermd wordt en dat hij dit weet voor de volgende keer. De vrouw wordt behandeld als een onmondig wezen, niet in staat om dit zelf op te vangen, het met haar man uit te praten of te kunnen beslissen wat ze verder gaat doen. Nee, de man weet nu dat hij de dokter kan vragen niets tegen zijn vrouw te zeggen.

Ik heb meegemaakt dat een co-assistent (bijna arts, loopt stage op de afdelingen), die tot op dat moment alleen nog maar had toegekeken en nog nooit onder leiding van een arts een spekulum had ingebracht, ineens het spreekuur alleen ging doen. Het resultaat was dat het bij de eerste jonge vrouw, die dit onderzoek voor het eerst meemaakte, zeker tien minuten duurde eer het spekulum goed in de vagina zat. Een handeling die anders nog geen halve minuut kost, ook geen pijn doet, maar nu moest die vrouw onnodig lijden. En dat terwijl het toch al niet prettig is, op die tafel liggen met je benen uitgespreid omhoog in de kniesteunen, zonder dat je kan zien wat ze daar doen tussen je benen.

(Een spekulum is een soort lepelaarsbek van metaal of plestik, die gesloten de vagina wordt ingebracht waarna hij geopend kan worden. Je kunt dan naar binnen kijken en b.v. de baarmoedermond goed bekijken.)

## U komt hier wel weer terug

De huisarts verwees me naar de Groenburgwal in Amsterdam. Je kunt daar terecht als ze denken dat je 'n geslachtsziekte hebt. Ik moest me melden bij de portier en kwam vervolgens in de wachtkamer terecht. Daar was het wel leuk. De helft van de aanwezigen kwam in verband met een (vermeende) geslachtsziekte, de andere helft voor een TBC-verklaring of zoiets; daarvoor moest je op een andere afdeling in hetzelfde gebouw zijn. Men bekeek elkaar zo van: zullen ze zien dat ik...of ze zullen toch niet denken dat ik...

Als je naam werd afgeroepen door de interkom viel je door de mand. De TBC-ers werden persoonlijk afgehaald. Dat afroepen duurde wel lang. Anderhalf uur de eerste keer.

Ik moest naar kamer A. Er bleken drie naast elkaar liggende kamertjes te zijn, onderling verbonden door deuren. In iedere kamer een verpleegster. 'Kleed u maar uit van onderen en gaat u maar liggen'. De verpleegster stond klaar met een spekulum. 'Moet dat ding er nu al in?' 'Ja, de dokter komt zo en dan kan ik alvast een uitstrijkje maken.' Een minuut of tien heb ik met het spekulum in liggen wachten. Toen kwam de dokter (later besepte ik dat de vrouwen in die andere kamertjes nog veel langer lagen te wachten). De dokter, een grijze man, de ogen konstant op kuthoogte gericht, vroeg wat er aan de hand was. 'Stinkende afscheiding, jeuk, pijn'. Hij keek. 'Dat zou wel eens gonorrhoe kunnen zijn'. 'Nee,' zei ik. Ik had die mogelijkheid overwogen, gekeken wanneer ik geneukt had, opgezocht hoe lang de inkubatietijd was. Met de meest ruime marge was het onmogelijk. 'Ja, dat zeggen ze allemaal'.

Drie weken moest ik eens per week terug komen voor een uitstrijkje dat werd onderzocht op gonorrhoe. Ik vroeg of ze ondertussen ook niet naar iets anders konden zoeken, want ik kreeg steeds meer pijn, en steeds meer jeuk. 'Nee, eerst moet deze mogelijkheid uitgesloten worden.'

Na drie weken was er een plaatsvervangend arts. Na op mijn staat gekeken te hebben feliciteerde ze me hartelijk: geen gonorrhoe! Na in mijn kut gekeken te hebben riep ze 'Wat

heeft u uitgespookt? ' Ik vertelde haar dat ik daar nu al vier weken over de vloer kwam en dat zij nog niks gedaan hadden. Volgens haar zou het wel een ontsteking van de vaginawand zijn. Ik kreeg pillen plus een onhandig inbrengeapparaatje. Na tien dagen terugkomen.

De 'echte' arts was inmiddels weer terug. Ik vertelde dat het alleen maar erger geworden was. Hij keek op mijn staat, in mijn kut en riep: 'Hoe hebben ze dat ooit kunnen verzinnen! U heeft een knots van een ontsteking aan uw baarmoederhalsmond'. Hij gaf me pillen en ik moest na tien dagen terugkomen.

'Tja,' zei hij toen ik met evenveel klachten na tien dagen weer terugkwam, 'hoe het nou precies zit weet ik niet, maar ik denk dat de beste therapie is om het maar aan te stippen. Ondertussen gaat het onderzoek natuurlijk gewoon door.' Ik zei dat ik er al genoeg pillen in gestopt had en er geen zin meer in had om behandeld te worden voor iets waarvan hij niet eens wist wat het was (ik herinnerde me ook dat een vriendinnetje zich een jaar tevergeefs had laten aanstippen, en dat mijn huisarts gezegd had: 'Laat je nooit aanstippen, die troep molt het hele weefsel en maakt de kwaal alleen maar erger')

'Als u mijn therapie niet vertrouwt, vertrouwt u mijn diagnose ook niet', zei de arts. Hij weigerde het laboratorium verder mijn urine, bloed en uitstrijkjes te laten onderzoeken als ik me niet liet behandelen. Toen ik zei dat ik dan wel ergens anders naar toe ging, zei hij: 'Doet u dat maar, u komt hier wel weer terug! '

Door een heleboel stennis te maken bij het Wilhelminagasthuis werd ik daar snel geholpen. Trichomonas luidde de diagnose. Een pillenkuur plus hormoontabletten om het vernielde slijmvlies te herstellen hielpen me in een maand van mijn klachten af.

Maar omdat mijn huisarts gezegd had dat ze op de Groenburgwal de beste diagnose stelden heb ik wel tot een jaar na die tijd, als ik iets aan mijn kut voelde, gedacht: 'Misschien was het toch wel iets anders, kanker of zo, en zei die arts daarom dat ik wel terug zou komen.'

## Een vreemd geval

Het zal nu ongeveer een jaar of vijf geleden zijn dat ik last kreeg van jeuk en een uitgedroogd gevoel in mijn vagina. Ik was toen twintig, woonde samen met een vriend en slikte al twee jaar de pil. Die was me voorgeschreven door de huisarts, die daar geen enkel probleem van maakte, me regelmatig controleerde en me het gevoel gaf dat hij er een hoop vanaf wist. Van alle problemen die ik van vrouwen om me heen hoorde over dit voorbehoedsmiddel, had ik gelukkig geen last. Alleen was daar opeens die afschuwelijke jeuk, ik kende dat niet als bijverschijnsel van de pil maar vroeg toch toen ik met mijn klacht bij de huisarts kwam of het misschien van de pil kon komen. Nee, daar was geen sprake van, zei hij, gaf me vervolgens een zalfje en zei dat het met een weekje wel over zou zijn. Het zalfje smeerde ik trouw in mijn vagina en gelukkig had ik dan een paar uur geen jeuk meer, maar over ging het niet. Dus na twee weken terug naar de huisarts. Ja, het was wel bedenkelijk rood en geirriteerd zei hij. Dat vroeg om een grondiger aanpak. Hij zou me behandelen met een zalf waarin vrouwelijke hormonen zaten. Ik vroeg verder niets, vond alles prima als ik maar van dat ellendige, jeukerige, branderige, uitgedroogde gevoel afkwam, was mij alles best. Na een week stond ik weer op de stoep, het hielp niet. Doorzetten zei mijn huisarts, het gaat niet zo snel over. 'Het' vroeg ik toen, 'maar weet u dan wat het is? ' Zijn antwoord ben ik nu vergeten, ik werd er in ieder geval niet wijzer van. Na nog een aantal keren terugkomen en nog een aantal zalfjes stuurde de huisarts me (ongeveer vijf maanden na het begin van de klachten) naar een huidarts.

Inmiddels was ik iets doortastender geworden en na het inwendig onderzoek door deze man, vroeg ik hem dan ook het hemd van het lijf. Wat was het? Kon het door de pil komen? Of door andere medicijnen? Wat ging hij er aan doen? Had hij wel eens eerder iets soortgelijks behandeld? Weer werd ik niet veel wijzer. Het kon een schimmel zijn, die schimmels had je in vele soorten en ze ontstonden door allerlei oorzaken. Bijvoorbeeld als je je slipjes met een bepaald wasmiddel waste. Ik moest de grootste hygiëne betrachten, me wassen met een bepaald waswater dat ik bij de apotheek moest halen, me insmeren met zalfje x en o, nee aan de pil kon het niet liggen.

Ruim een jaar ben ik bij deze huidarts onder behandeling geweest. Ja, het was een vreemd geval. Hij haalde er uiteindelijk zelfs collega's bij. En daar lag ik dan weer in die verwenste stoel met de benen over de beugels. Het was en bleef een zeer hardnekkige schimmel, ook volgens de collega's. Het beste zou zijn me te bestralen. En dat gebeurde tot wat de geleerde heren het maximum noemden. Soms werd de irritatie wat minder, maar ook na de bestralingen ging het niet over. Ik werd zo langzamerhand wanhopig. Want buiten de voortdurende jeuk ging mijn seksleven ook mooi naar de knoppen, in vrijen had ik geen zin meer, ik werd al panisch als ik er aan dacht. Mijn vriend maakte daar gelukkig absoluut geen probleem van, maar ik zag me nog niet tot mijn tachtigste met deze ellende doorlopen.

De autoriteit van artsen en specialisten trek je niet zomaar in twijfel en ik voelde me dan ook behoorlijk eigenwijs toen ik aan een bevriende vroedvrouw vroeg of zij niet een goede gynaecoloog wist, liefst een vrouw. Want naar mijn gevoel hadden er al genoeg mannen over me heen gehangen en in me gewroet en geroepen dat het zo interessant was. Ze gaf me de naam van een gynaecologe en zonder verwijfsbrief of wat dan ook ben ik daar op een dag binnengestapt. Na wat moeilijkheden met de receptioniste werd ik binnengelaten en na een uur nerveus wachten vertelde ik mijn verhaal aan de gynaecologe.

Ja, zei ze, dat kan, je slikt namelijk pil x en daarin zitten zoveel oestrogenen dat het je eigen aanmaak van oestrogenen niet stopt. Daardoor ontstaat de irritatie. Ze schreef me de minipil voor waar helemaal geen oestrogenen in zitten. Na twee maanden was alles weer normaal. Dat wil zeggen lichamenlijk normaal. Want als je bijna twee jaar angst voor vrijen hebt gehad omdat het pijn doet gaat dat niet zomaar over.

## Een positief geluid

In de veronderstelling dat ook dit hulpverleningsboek wel geen vrolijk boek zal worden, wil ik een positief geluid laten horen. Nadat ik al zo'n 8 maanden het Dalkon-schildje (van de NVSH, het speelt zich af in 1974, de schildjes worden niet meer geplaatst) had gedragen en daarbij altijd schuimtabletten had gebruikt, bleef op een kwade dag mijn menstruatie uit en was ik 's morgens doodmisselijk. Ik naar mijn (vrouwelijke) huisarts voor een zwangerschapstest en ja hoor, het was raak. Toen bleek dat ik een huisarts uit duizenden heb. Een zakelijke vraag of ik wellicht trouwplannen had. Niet? En u wilt ook geen kind? Dan vanzelfsprekend een abortus. Verder geen gezeur. 'Ik zal u doorsturen naar MR '70,' zei ze, 'in hun ziekenhuis wordt u een nacht opgenomen, dat is wel zo prettig, en bovendien kan het daar onder narcose als u dat wilt.' Zo gezegd, zo gedaan; na afloop heb ik haar opgebeld om alles te vertellen en ze was net zo opgelucht als ik.

## Professor Eskes

Een tijdje geleden heb ik me voor een afspraak gemeld aan het loket afd. gynaecologie van het katholiek universiteitsziekenhuis Radboud in Nijmegen. Toen die afspraak bijna gemaakt was, werd me gevraagd hoe ik verzekerd was en omdat ik partikulier verzekerd ben, moest ik maar naar de sekretaresse van professor Eskes. Nu wist ik wel dat deze prof geen makkelijk heerschap was, maar ik dacht: met een gewone sterilisatie houdt hij zich niet bezig, die pief is er voor echt moeilijke gevallen. Goed, afspraak gemaakt, 22 februari ben ik om 9 uur aan de beurt.

Die morgen had ik mijn verhaal op een rijtje, was wel wat nerveus maar niet al te erg. Tenslotte was het gesprek met mijn huisarts prima verlopen en had ik zijn verwijzing. Ik werd ontvangen door een oudere arts die me duidelijk maakte dat we eerst eens uitgebreid een formulier gingen invullen. Na vragen over naam, leeftijd, kinderen hoeveel? (twee, van 3 en 5 jaar) kwam de vraag naar eerdere ziekenhuisopname.

Nou, dat was voor een liesbreukje, een blindedarm, voor een niersteen, én...dan word ik altijd nerveus, want ik 1967 was ik opgenomen in het Canisiusziekenhuis, afdeling psychiatrie. Dat grapje heeft drie maanden geduurd en was op zichzelf zo'n frustrerende ervaring dat ik sindsdien dat ziekenhuis zoveel mogelijk mijds en er zeker niet weer in opgenomen wil worden. Ik praat daar dus liever niet over, aan de andere kant vind ik dat ik het wel moet vermelden. Enerzijds vanwege de eerlijkheid, maar ook omdat ik het stigma 'psychiatries patiënt' niet wil reserveren voor mensen die een voor iedereen herkenbare psychiese opdonder hebben gehad. Eigenlijk moet dat stigma eraf en dus vermeld ik (weliswaar met huiver) mijn opname op psychiatrie. Waar en hoelang wordt genoteerd, natuurlijk ook wanneer.

We gaan verder met de vragenlijst. De arts stottert wat over plassen en gebruikt trouwens steeds latijnse termen waarbij ik om vertaling moet vragen. Dan de vraag: 'Hoe vaak heeft u gemeenschap, vaak, regelmatig, zelden of nooit?' Ik maak bezwaar, 'ik zie niet wat u er voor belang bij hebt dat ik die vraag beantwoord'. 'Ja mevrouw, ik vind die vragen ook niet zo prettig, maar dit formulier geldt voor allerlei gynaecologies onderzoek'. Ik: 'Ja, maar het is niet van belang dat u weet hoe vaak wij gemeenschap hebben'. Hij: 'Mevrouw, dit formulier moet gewoon ingevuld worden, als u nu al begint hier moeilijkheden over te maken, ja dan...' en een veelzeggende zucht. Ik voel me afgrijselijk zwak als ik dan het antwoord geef: 'Zelden' (waarheidsmaniak die ik ben). Nog wat over de pil: welke pil slikt u nu en hoelang? Antwoord: OrthoNovum, sinds de laatste bevalling, dus drie jaar. Later realiseer ik me dat door deze vraagstelling een jaar Lyndiol en een jaar Neogynon onvermeld blijven, evenals een korte tijd de minipil. Ik krijg geen kans te vertellen hoe lang ik de pil eigenlijk al slik.

De vragenlijst is klaar, we gaan wegen, lengte en bloeddruk meten. Voor dat laatste moet ik op een onderzoekstafel gaan liggen. Als ik dat wil doen sla ik met mijn hoofd keihard tegen een kastje dat pal boven het hoofdeinde hangt. Sterretjes, blij dat ik kan liggen, geen tranen laten zien. Hoeveel vrouwen hebben hier al hun hoofd gestoten en zijn net als ik met een dikke buil naar huis gegaan? Bloeddruk prima. We gaan weer aan tafel zitten en de arts vertelt me dat ik nu de kans heb de argumenten waarom ik gesteriliseerd wil worden eens op een rijtje te zetten en zegt daarbij: 'Realiseert u zich wel dat dit een ekstra kans, een soort oefening is, straks komt een van de gynaecologen...' 'Bent u dan geen gynaecoloog?' 'Nee, ik ben arts. Straks komt prof. Eskes of dr. Maas'. Ik: 'Ik wil graag dr. Rolland'. Die naam had ik gehoord van een kennis die in het najaar zonder veel moeilijkheden in het Radboud door hem was gesteriliseerd; zij was ook 33 jaar, maar heeft drie kinderen. 'Gezien uw leeftijd krijgt u die niet, u krijgt prof. Eskes of dr. Maas



en die zijn hard in deze dingen, begrijpt u wel, dus denkt u nu maar eens goed na over uw argumenten'. En óf ik het begrijp!

Mijn hoofd doet pi.in, ik ben intussen best wel verward geworden, ik moet nadenken, ik wist het allemaal zo goed, het lijkt of ik niet meer weet waarom ik het ook al weer wilde. Ja toch: 'Nou, ik heb al twee keer geelzucht gehad, de pil is niet goed voor je lever, ik heb trouwens bezwaar tegen chemiese en hormonale toevoegingen aan mijn lijf, ik wil beslist geen kinderen meer. de laatste zwangerschap heeft voor mij negen maanden angst betekend, zoiets wil ik beslist nooit meer en dan is sterilisatie beter voor mijn lijf dan de pil. De arts: 'Juist. en kunt u mij ook vertellen waarom uw man zich niet laat steriliseren?'. Na mijn antwoord schrijft hij op: 'vasectomie voor de man geen bezwaar, maar de vrouw vindt dat het haar eigen zaak is'.

Ik moet maar even wachten, het kan even duren, hij gaat een gynaecoloog halen. Ik ben intussen toch behoorlijk nerveus. Hij komt terug met prof. Eskes. En dan begint het gedonder pas goed. Waarom ik geen spiraaltje wil? Omdat dat niet zo safe is! Eskes: 'Dat is net zo safe als de pil of sterilisatie'. Ik: 'Niet waar'. Eskes: 'Wie is hier gynaecoloog?' Later, als ik probeer uit te leggen dat de laatste zwangerschap een hel van angst is geweest: 'Och kom, waarom? Omdat het mismaakt zou zijn?' Als ik probeer uit te leggen dat ik écht bang geweest ben en die spanning niet meer wil, niet voor mezelf en niet voor mijn gezin, vindt Eskes: 'Als u zich zo zorgen maakt, kunt u ook nooit meer in een auto stappen'. Ik zeg nogmaals dat ik beslist geen kinderen meer wil, dat een volgende zwangerschap écht een abortus zou betekenen en dat ik dat ook heel afschuwelijk vind. Geen antwoord. We gaan eerst een gynaecologies onderzoek doen.

In de verwarring doe ik wél mijn maillot uit maar niet mijn onderbroek. De heren vertellen me dat ze heel erg knap zijn maar geen wonderen . kunnen verrichten. Ontzettend stom van me, dat is duidelijk. Als Eskes door het spekulum heeft gekeken zegt hij tegen de arts: 'Kijk ook eens, let vooral op die poliepen'. Ik: 'Waar zitten die? Aan de baarmoedermond?' Eskes: 'Ja'. Ik: 'Wat betekent dat?' Eskes: 'Dat weten we zo niet, pas na het uitstrijkje'. Daarna nog wat onderling latijns gemurmel over, aan het tasten te voelen, de ligging van de baarmoeder. Ik heb de moed niet meer iets te vragen. Aankleden.

Eskes zegt dat hij, als medies uitvoerder van een 'zware ingreep als sterilisatie' er heel zeker van wil zijn dat het een verantwoorde zaak is. Ik: 'Dat moet ik toch zelf beslissen?' Eskes: 'Nee, het moet voor mijzelf verantwoord zijn. Als u over een jaar terugkomt en me voor het medies tuchtrecht of zelfs het burgerrecht haalt omdat ik had moeten weten dat u niet kon menen...'. Ik: 'Ik meen het wél, ik heb hier over nagedacht sinds de geboorte van de jongste, die is nu drie jaar, ik heb het echt goed overdacht...' Eskes: 'Dat kunt u nu wel zeggen, maar ik leer u in een kwartier niet genoeg kennen om dat te beoordelen'. 'U hoeft dat ook niet te beoordelen'. 'Jawel en ik zie dat u op psychiatrie heeft gelegen, ik zal dan ook contact opnemen met dr. Peeters (de psychiater die me indertijd behandelde) om te weten te komen of hij denkt dat u in staat bent tot dit soort beslissingen'!!! Op dat moment knap ik volkomen af. Al die ellende toen, de puinhoop van 10 jaar geleden, de angst van die hele behandeling slaat door me heen. Ik huil: 'Het is gemeen! Ik wil die ellende niet meer, het slaat ook nergens op. Peeters heeft me 10 jaar niet meer gezien, hij weet niets van me, niets van wie ik nu ben'. Eskes: 'U kunt mij weigeren contact op te nemen, maar dan help ik u niet'. Zo simpel is dat.

Wat was er met me dat ik toen niet zei: Nou barst dan, ik heb uw hulp ook niet nodig! . Waarom had ik het gevoel dat die man echt macht over mijn leven had, waarom was ik zo bang? Ik heb nog gezegd dat hij, als hij iemand wilde raadplegen, contact op moest nemen met mijn huisarts, dat ik met hém al die tijd wél een relatie had, dat hij me kende, wist hoe ik tot dit besluit gekomen was. Eskes hield me het briefje voor dat hij van mijn

huisarts had gekregen en las voor dat deze mevrouw gesteriliseerd wilde worden. 'Graag uw hulp'. Als dat alles was wat mijn huisarts over mij kon schrijven, dan had hij daar ook niet veel waardering voor. Ik: 'Weet u wat u van Peeters hoort: angstverlamming vanwege mijn moeder, zes weken sluimerkuur waar ik zelf een eind aan heb gemaakt, arbeidsterapie, dat ik daar zélf ben weggegaan, dat ik later zelf gestopt ben met de medicijnen. Heeft dat zin, dat allemaal op te halen?' Tranen, tranen, het is gemeen wat ze hier doen! Tenslotte heb ik er, huilend en wel, in toegestemd dat hij met Peeters contact opnam als hij beloofde ook contact op te nemen met mijn huisarts. Hij vroeg nog onder welke naam en welk adres ik opgenomen was geweest, vertelde dat hij mijn leverfunctie wilde controleren, dat ik over een maand mocht terugkomen en dat ik in die maand maar eens moest nadenken over het spiraaltje. Ik: 'Daar wil ik niet over nadenken, dat heb ik allang gedaan, ik wil geen spiraaltje, ik wil sterilisatie'. Hij stak me de hand toe, gesprek geëindigd. Ik haatte die hand, voelde me nogmaals vernederd dat ik die moest drukken. Moest?, Van wie? Vanwege de aloude training om te buigen!

De arts bleef nog bij me. Ik probeerde met diep zuchten en koud water over mijn polsen weer te kalmeren. 'Het is gemeen. Je komt al gespannen binnen omdat je weet dat ze hier lastig kunnen zijn en dan werken ze je lekker helemaal over je toeren. Mooi hoor! '. 'Nou mevrouw, dat is niet waar, ik kan me voorstellen dat prof. Eskes er moeite mee heeft, ik heb nog nooit iemand gezien die zo overspannen reageerde als u'. Dank u wel, dokter.

De verpleegster die later bloed moest prikken en tranen zag, vroeg of ze me pijn had gedaan. Nadat ik had gezegd dat de professor die tranen op zijn geweten had en niet zij, adviseerde ze me om, als ik de volgende keer moest komen, vooraf maar een of ander kalmeringsmiddel aan mijn huisarts te vragen! Het arme kind heeft waarschijnlijk al teveel gezegd.

Later op de dag belde ik mijn huisarts. Ik was best blij een medicus te horen zeggen dat hij dit een zeer slechte zaak vond en contact zou opnemen met Eskes. 'Zou je nog wel naar die man teruggaan? Praat er eens rustig met je man over of je toch niet liever naar het Canisius zou gaan'. 'Ja maar daar beginnen ze helemaal te donderen, daar sta ik op psychiatrie ingeschreven!'. Mijn huisarts zei: 'Helemaal niet, als jij naar het Canisius wilt, dan bel ik zelf de gynaecoloog daar om te zeggen dat hij je gewoon moet helpen en verder niet. Hooguit laat die je dan een papiertje tekenen dat je de sterilisatie vrijwillig doet'. Dat was andere koek.

Sinds die dag heb ik al diverse rotverhalen over Eskes gehoord. Maar mooi te laat. Vrouwen moeten die man gaan mijden als de pest, dan kan hij inpakken met zijn profesooraat gynaecologie.

## **Twee meter dichtgeknoopt Omo-wit**

Een wachtkamer vol...een nummertje... na enkele uren kun je naar binnen en doemt twee meter Omo-wit voor je op, een lang eind man met z'n jas tot aan z'n oren dichtgeknoopt.

Je zit en je draait je verhaaltje af.

Al vanaf het eerste moment raakte ik slaags met deze meneer, omdat ik naar voren bracht dat het mijn bloedeigen lijf is en mijn goed recht om te weten wat er met dit lichaam aan de hand is. 'O, niks', wuifde hij met een nonchalant handgebaar. Waarop ik bij mezelf vaststelde: dat is dan wél een wonderdokter, een medicijnman die je -zonder voorafgaand onderzoek - kan meedelen dat je totaal NIKS mankeert. Ik speurde zijn indrukwekkend bureau eens af, maar nee, geen kristallen bol en koffiedik al evenmin. Dán

moest hij zo begaafd zijn dat hij langs paranormale weg een diagnose kon stellen, maar daar zag ik hem nu niet direkt voor aan.

En jawel hoor, hij moest tóch aan het exploreren slaan. Hij wéés. In de aangegeven richting zag ik het martelwerktuig staan. Het wachtte me met wijd opengesperde muil, klaar om me op te slokken. Ik hing onhandig, schots en scheef, als een koe aan de haak.

'Ga liggen', snauwde hij me toe. 'Ik ga helemaal niet liggen, ik blijf kijken', lichtte ik hem in, en zag hoe hij zich in z'n handschoenen stond te hijsen. 'Ga nou eens góed liggen', riep hij en trok me als een teddybeer bij een poot naar voren. 'Nee, dank u, zó hoeft het voor mij niet' en ik klauterde uit het helse ding, bekleedde pijlsnel mijn bevende leden, stond vervolgens rechtop voor z'n buro: 'Ik wil mijn verwijskaart terug!.'

De man had zich intussen weer in volle lengte geïnstalleerd, met behandschoende klauwen die hij boven zijn hoofd hield, terwijl hij op z'n gemak tegen de muur achterover leunde. Zo leek hij op de Nederlandse Leeuw, maar dit beestje is goedaardiger.

'Ga nou eens rustig zitten', fleemde hij, kennelijk met de bedoeling me zijn folterstoel weer in te praten. 'Ik ga helemaal niet zitten', hield ik voet bij stuk, 'ik wil m'n káárt terug!'

Enfin, nadat we minutenlang ieder aan één kant van de verwijskaart hadden getrokken, rende ik de straat op met het zo felbegeerde dokument in de hand, op zoek naar een geëwouwcipeerde arts.

## Wat doen ze aan migraine?

Ongeveer 5% van de mensen lijdt aan migraine. Aan deze gruwelijke kwaal is in de Westerse mediese wereld tot nu toe weinig aandacht geschonken. Migraine is een langzaam opkomende hoofdpijn, bij sommige mensen altijd op één bepaalde plek, bij mij erg wisselend maar wel vaak achter één oog (een soort schele hoofdpijn). De pijn wordt zo hevig dat je hele lichaam ziek gaat voelen, vooral je ingewanden. Als je niet urenlang doodstil ligt moet je voortdurend braken. Dan het stadium van de paniek: al je spieren spannen zich in verzet tegen de pijn. Daarna word je murw en tenslotte verdwijnt de pijn door de zetpil of door een injectie van een arts.

Voornamelijk in de Verenigde Staten en Engeland zijn onderzoeken gedaan, die hebben aangetoond dat in de meeste gevallen van migraine de oorzaak ligt in het slecht functioneren van de bloedvaten (een ander symptoom is koude handen en voeten). Door spanningen of door veel roken, alcohol of koffie drinken kan vaatkramp ontstaan, die de hoofdpijn veroorzaakt. Door mijn vroegere huisarts werd ik altijd afgedaan met: 'Ach mevrouw, 95% van alle hoofdpijnen hebben een psychiese oorzaak. Ga maar lekker kof-fiedrinken bij een vriendin'. Hij heeft me verder alleen maar zware zetpillen voorgeschreven (Cafergot genaamd), met de vaderlijke vermaning er niet te veel van te gebruiken. Nou, dat deed ik aanvankelijk niet, want ik dacht dat ze niet werkten. Door een zeer toevallig gesprek met een mede-migraine-klant ontdekte ik dat ze pas na 4 uren werken en heel goed preventief gebruikt kunnen worden.

Nooit ben ik naar een specialist verwezen, nooit is er onderzoek gedaan (b.v. E.C.G.). Ik heb wat 'afgedokterd' de afgelopen 20 jaar.

-een jaar lang fietste ik wekelijks naar een fysiotherapeut, die meestal 10 van de 30 minuten aan het telefoneren was en het erg belangrijk vond dat mijn b.h. uitging.

- een jaar lang bromde ik elke week naar een magnetiseur, die met z'n hand rondjes draaide boven mijn hoofd en vervolgens zijn hand in mijn nek legde (prijs f 3,- per keer). Ik probeerde erin te geloven, maar ik geloofde blijkbaar niet genoeg.

-- later reisde ik ca. 10 x naar Den Haag naar een soort 'kraker' die aan me rukte en trok (f 25 per keer).

- ook ben ik bij een homeopathies arts geweest, die medicijnen voorschreef (zonder enig effect) en onverstaanbaar mompelde.

- mijn moeder raadde me aan naar een 'Heilpraktiker' te gaan, even over de Duitse grens bij Hengelo. Mijn vader bracht me erheen. Ik was geen geschikte klant blijkbaar, want hij raadde me aan, met mijn nek op een warm-water-zak te gaan liggen. 'Wanneer?' vroeg ik. 'Wenn Sie Zeit haben'. Prijs f 20 plus een vreselijke migraine-aanval tijdens de terugreis, want het was een hete dag.

Toch bevestigde deze 'Heilpraktiker' het idee dat ik begon te krijgen, dat de hoofdpijn veel met de bloedvaten te maken had. En dus niet met een psychiese afwijking, een scheve wervel of gespannen nekspieren.

Ook had ik allang gemerkt dat het drinken van alcohol en veel roken een slechte invloed had. Daar lette ik dus op en probeerde tevens aanvallen te voorkomen door op tijd een pil in te nemen.

Toen ik later bij mijn gezin weg ging en ik in een andere stad ging wonen, had ik al eens vaag gedacht dat akupunctuur me misschien zou kunnen helpen. De advocate die me bijstond in de echtscheidingszaak vertelde dat zij dezelfde klachten had gehad, door een internist was behandeld met akupunctuur, en dat ze genezen was. Ik vroeg m'n huisarts wat hij ervan vond. 'Prima,' zei hij, 'mijn eigen zuster en een nicht zijn er zo ook vanaf gekomen'. Maar ik moest het zelf maar uitzoeken. Ik belde de internist, maar hij wilde dat er eerst 'n uitvoerig onderzoek zou worden gedaan door een neuroloog. Ik belde weer mijn huisarts en vroeg wat hij daarvan vond. Hij zei dat hij die internist niet zo erg vertrouwde; niet wist of hij wel een officiële akupunctuuropleiding had gevolgd, en raadde me aan informatie in te winnen bij een opleidingsinstituut ergens bij Haarlem. Dat kon ik niet vinden in diverse telefoonboeken en de informatie-vrouw van 008 ook niet. Dus ik belde weer mijn huisarts. Via zijn secretaresse kreeg ik het advies: 'Probeer eens bij meditatiecentrum De Kosmos'. Nog dezelfde dag maakte ik daar een afspraak met een fysiotherapeut, die de Chinese geneeskunst toepast, waar akupunctuur een onderdeel van is. Tijdens het eerste gesprek, voorafgaande aan de eerste behandeling, raadde deze fysiotherapeut me aan mijn eetgewoonten te veranderen: veel granen, vooral bruine rijst en volkorenbrood te eten, weinig dierlijke eiwitten en vetten, weinig alcohol, suiker, koffie, fruit, e.d. Hij zei dat ik een moeilijk geval was, omdat hij niet alleen op de hoofdpijn, maar ook op de ontwenning van de medicijnen moest werken. Het was doodeng zonder zetpil naar bed te gaan en omschakelen op een andere leefwijze is geen eenvoudige zaak. Maar het resultaat liet niet lang op zich wachten: na de derde keer kon de prik-behandeling gestopt worden. Na twee maanden was ik fitter dan ooit en waren andere vage klachten ook verdwenen.

Toen ik laatst mijn huisarts wilde vertellen van mijn grote genezing (misschien kon hij andere migraine-lijdens een idee aan de hand doen) had hij *geen tijd*.

## Waarom mijn moeder nooit ziek was

Voor zover ik me kan herinneren is mijn moeder in de 16 jaar dat ik haar thuis heb meegemaakt één keer ziek geweest. Ziek stond voor mij gelijk aan stil zijn, de dokter die met een stethoscoop luisterde en een voortdurende bezorgde aandacht. Dat was allemaal het geval, die ene keer. En meer. Hoofdzakelijk heerste een soort paniek; mijn grootouders bij wie we na de dood van mijn vader waren ingetrokken, konden de zorg voor de drie

jonge kinderen nauwelijks aan. Nu nog staat me het wat zenuwachtige geredder bij, te veel vreemd eten en vooral het gevoel dat het ziek zijn maar snel over moest zijn omdat het lastig was.

Het was geloof ik ook snel over. Binnen de kortste keren lag mijn moeder in bed pannelappen te haken, kon ik haar weer aan de kop zeuren met mijn eigen wel en wee en hoefde ik wat minder te waken over mijn kleine broertje en zusje. Toen de pannelappen af waren en de patiënt, wat witjes en gauw moe, ons nog maar één boterham met hagel-slag toestond en de sommen uitlegde, was de situatie weer normaal. Moeder moest dat maar niet meer doen, de zaak zo in de war schoppen.

Dat deed ze dan ook niet meer, de zeven jaar daarna. Er kwam een nieuwe vader, een nieuw huis, een nieuwe school, alles veranderde, maar één ding bleef hetzelfde: moeder bleef pal overeind. Het huwelijk bleek een mislukking, mijn vader stortte met de regelmaat van een klok in, de chaos binnen het gezin was niet meer te hanteren maar moeder bleef pal overeind. Wat moest ze ook anders. Moeders horen altijd aanwezig en zorgend beschikbaar te zijn, anders deugen ze niet voor hun taak en zal dat verwijt ze duchtig ingepeperd worden. Wel werd ze gaandeweg wat vermoeider, grijzer, minder opgewekt. De rek ging eruit maar áls ze zich een keer niet lekker voelde of desnoods griep had, dan deed ze dat heel diskreet zodat niemand er iets van merkte of er last van ondervond.

De enkele keren dat ze zich, om welke reden dan ook, even niet meer kon beheersen en huilend iets riep van dat ze er niet meer tegen kon, liet iedereen dat eigenlijk van z'n kouwe kleren afglijden. Wat deed dat mens eigenaardig, wat eng, waar hééft ze het over, doe nou maar weer gewoon en hou op met dat gezeur. Dan ging ze naar de badkamer en kwam daar wat later drooggedept en zwijgend weer vandaan.

Moeders zeuren niet over zichzelf, ze zijn er om tegen gezeurd te worden en zijn stuk voor stuk de partikuliere verzorgsters van een paar voortdurend afhankelijke half-invaliden, het gezin, en mogen daar niet ongelukkig of ziek van worden tenzij ze falikant onderuit gaan, dus krankzinnig worden of doodgaan of iets dergelijks. 'Wat is er kindje, heb je wat?' vroeg mijn vader als ze het tobben niet langer afdoende kon verbergen en heel stil zat te zitten. 'Niets, ik heb niets. Zal ik thee zetten?' Mijn moeder zat aan de verkeerde kant van de lijn.

Toen ik 16 was en in de zes jaar daarna leerde ik een andere moeder kennen, die van mijn vriendin, niet zo'n nette als de mijne. Deze had geld, flair, een grote bek en een man die, afgezien nog van het feit dat hij vaak thuis werkte wat gezellig kan zijn, in staat was een maaltijd te koken en koffie te zetten. Deze moeder stak niet onder stoelen of banken dat ze tobde. Ze tobde voortdurend en zo hard dat er voor niemand een ontkomen aan was. Kinderen ondankbaar, man een halfzachte waar je niets aan had, haar leven zinloos, vrienden uiteindelijk maar ijdel en onbetrouwbaar, nooit tijd voor zichzelf, een waslijst waar geen einde aan kwam. 'Niemand houdt van me, ik heb het altijd zo goed proberen te doen maar ik ben ook maar een stom mens met maar één jaar ULO en nou laten jullie me zitten'. Dan slikte ze weer net niet genoeg slaaptabletten of zei dat te gaan doen en was daarna een paar dagen tam, gelukkig met alle aandacht die ze door zo'n aktie kreeg. Of ze ging opeens weg, in een hotel zitten, kocht zich de vrijheid, om daarna terug te komen met een nog groter schuldgevoel. 'Zien jullie nou wat een slechte moeder ik ben'. Jenever verzachtte dat gevoel tenminste een beetje. Met een steeds groter wordende hoeveelheid vage klachten reisde ze van specialist naar specialist, om of te horen te krijgen dat ze maar flink wat kalmerende middelen moest slikken, ofwel de geneesheer kon haar niet helpen en stuurde haar na het uitschrijven van een gepeperde rekening naar een confrère die dan ook weer liet doorschemeren dat het gekte was.

'Ze moet opgenomen, dat gaat zo niet langer' als het servies midden in de nacht weer door de kamer vloog. 'Niet op reageren, ze doet het toch niet' als ze opbelde om aan te kondigen dat de elektrische kachel mee in bad zou gaan. Het was wel handig om te bedenken dat ze niet helemaal goed snik was, dan hoefde je er niet écht op in te gaan. We maakten haar met ons allen stapelgek. Ze zat aan de verkeerde kant van de lijn.

Afgezien van de keer dat mijn moeder in een shock raakte na een spuit penicilline bij de tandarts heeft ze het nog tijden volgehouden te doen alsof ze nooit iets mankeerde. Op het moment dat ze dan toch eindelijk iets kreeg was dat ook heel ongeloofwaardig, niet in de laatste plaats voor haarzelf, denk ik. Alles zat fout, spieren fout, hart fout, darmen fout. Aangezien de meeste ziektes te genezen of te diagnostiseren zouden moeten zijn en dat alsmaar niet gebeurde, werd de arts in zijn vermoeden gesterkt. 'Hoofd fout', bedacht hij, 'psychosomaties, mevrouw, spanningen', praatte een aantal keren met haar en probeerde pillen op haar die niet hielpen. Trouwens, de overgang in zicht, ook al iets wat zijn schaduwen vooruit werpt, geen wonder dat het niet zo goed ging.

Maar erg was het niet, ze moest toch maar gewoon doorgaan, ze was niet écht aangedaan. Door ging ze, mijn moeder. Ze scheidde van haar man, weg van degenen die haar altijd het gevoel had gegeven van niet genoeg te zijn, te doen, altijd maar meer en nooit versagen, weg van degenen die haar gebruikt had als ekstra-moeder en maar een andere vrouw had gezocht als vrouw.

Maar ook weg van degenen die wat ze ook deed klein maakte. 'Vrouwen!' riep hij een keer zuchtend tegen mij toen ze begon over iets anders dan kennissen en kinderen, denkend mij daarmee aan zijn kant te krijgen. Jammer dat ik de dochter van mijn moeder was en ook een vrouw. Weer twee van die zwakke exemplaren op hun plaats gezet.

Die andere moeder heeft niet de tijd gekregen om te ontdekken dat er eigenlijk met haar niet veel anders aan de hand was dan met de mijne. Ze ging dood aan een hartaanval. Als niet ziek zijn betekent: energie, tamelijk ongehinderd aan iets door kunnen werken, niet moe zijn of voelen dat het niet goed voelt van binnen, dan waren ze allebei ziek. Allebei waren ze de verzorgsters, de boekensteunen van hun gezin en daarmee gelijk aan al die honderdduizenden andere verzorgsters die onze maatschappij overeind houden. Niets is ondankbaarder, onzichtbaarder en frustrerender dan zó verzorgen. Geen van beiden konden ze weg van de plek waarin ze waren klemgezet, want weggaan, het hele kleine beetje zelfstandigheid wat mensen nog kunnen hebben, daadwerkelijk gebruiken, was niet mogelijk. Het is nog steeds niet mogelijk.

Moeders zitten aan de zieke kant van de lijn.

## Het medies-industrieel kompleks

Hebt u ook zo'n toiletkastje (of zo'n plankje in de linnenkast) stampvol doosjes, flesjes en handige doordrukstrips? Vitamine B, oordruppels, pijnstillers, andere pijnstillers, die grote gele pillen die vorig jaar, toen u zich zo hangerig voelde, zó goed hielpen dat u er nog een paar over hebt, en niet te vergeten de strip-pleisters, de slaappillen (een hálve maar! ) en een buisje met iets waarvan u niet eens meer weet waar het voor diende.

Handige kastjes de kinderen kunnen er niet bij, u wel en met een beetje prutsen kan de deodorant en het voetpoeder er ook nog tussen. Uit het gezicht, voor het grijpen.

U hebt het ook allemaal nodig want per slot kun je ieder moment griep krijgen, je jachtig voelen, je knie openhalen of een beetje pips zien. Daar moet je op bedacht zijn en zelf aan kunnen dokteren want je kunt niet voor ieder wissewasje naar het spreekuur.

Dat is één kant van de medaille, die (meestal chemiese) huismiddeltjes die de zich verantwoordelijk voelende verzorgster van het gezin zo her en der verzamelt.

Er is ook de andere kant, die van de producenten van al deze waar, de farmaceutiese industrie. Een piepklein deel van hun bemoeienis met ziektes en problemen is zichtbaar op de planken bij de drogist (de leverancier van onze o zo onschuldige huismiddeltjes), een middenmoot wordt uitgereikt bij de apoteken, op medikatie van huisartsen. Een fikse middenmoot, dat wel, waarbij de huisarts vaak fungeert als een doorgeefluik van kalmerings- en slaapmiddelen. Dokter heeft het er maar druk mee.

Aan de ene kant van dat luik staan u en wij, de grage slikkers, aan de andere kant de producenten die het er alles aan gelegen ligt dát er geslikt wordt. En dat lukt aardig. 80% van de Nederlanders voelt zich gezond maar gebruikt niettemin medicijnen. 84% heeft medicijnen in huis zonder te weten waar die voor dienen. 14% slikt als het te pas komt op eigen houtje de 'restjes' gemiddeld (!) nemen we 48 slaap-, opwekkende- en kalmerende pillen per jaar en vrouwen gaan 2x zo vaak naar de dokter als mannen (cijfers Groningse Universiteit '75).

Fabrikant en gelegenheidsgever van al dit geslik en geprik is het medies-industrieel kompleks, een dreigende benaming voor het verbond tussen de farmaceutiese industrie, de mediese stand, de verzorgingswereld die klaar staat om in te grijpen zodra je ook maar dát mankeert en de producenten van alle machines en hulpmiddelen waarvan de verzorgingswereld gebruik maakt.

Afgezien van de overweging dat het goed kan zijn dát dit hele apparaat bestaat en dát er penicilline is tegen longontsteking en dát er toch maar mooi pacemakers zijn (machientjes die de hartfunctie versterken of grotendeels overnemen) - anders was je allang de pijp uit; afgezien dus van de grote en kleine verworvenheden hebben we te maken met een industrie met alle konsekwenties van dien en niet louter en alleen met instellingen van goedertierenheid of Ciba-Geigy als verzamelpunt van barmhartige Samaritanen. We hebben gewoon te maken met grote firma's die links en rechts gigantenbelangen hebben, glibberige grootheden waar geen enkele controle op mogelijk is maar met het kenmerk van elke grote onderneming: het zich handhaven en vergroten volgens het principe van de vrije-markteconomie. Dat betekent zoveel als een fabriekje beginnen, of dat nou in badhanddoeken of in computers is doet er niet zo toe, en dan maar zorgen dat het goed gaat. Je moet dan concurreren met andere badhanddoekenmakers, wat weer betekent dat je geld moet verdienen of lenen om te investeren in verlichting en snellere weefmachines en dat je je klanten een groter en breder assortiment moet kunnen voorzetten dan je concurrent, zodat die niet meer meekan en dat is dan het einde van die andere handdoekenmaker. De sterkste wint en de zwakke zoekt het verder maar uit.

Op dát nivo zitten de grote technies-farmaceutiese industrieën allang niet meer. Philips was allang voor de tweede wereldoorlog op succesvolle manier bezig met gloeilampen en elektronika en had genoeg geld (geen concurrent = goede verdienste) om de juiste mensen in dienst te kun-

nen nemen die dan vervolgens weer meewerkten aan verdere uitbreiding van de firma, meer productie van ook weer meer producten, groter afzetgebied, meer winst, voor die tijd goede sociale voorzieningen en dus ruim aanbod van arbeidskracht ('We waren één grote familie', zei een voormalige arbeider vorig jaar in een interview. Hij had zich met liefde te pletter gewerkt.), een zichzelf versnellend proces dat gebaseerd is op het maken van zoveel mogelijk winst. Dat vraagt om een groot en groter wordend afzetgebied, meer klanten zagezegd. Wat voor Philips geldt, geldt ook voor Hoechst in Duitsland, voor Hoffman-Laroche (die de Valium en de Librium maken) in Zwitserland, voor Organon in Oss (van vleesfabriekje tot maker van 'de pil' en verder) en ga maar door. Ze waren er allemaal al, in beginsel, en schoten vooral na de tweede wereldoorlog omhoog. Al die verzamelde kennis en techniek die in die tijd gericht was op oorlogsvoering en nog wat verder ging vanwege de koude oorlog, Indochina, Algerije enzovoort, werd nu gericht op 'vreedzamer' doeleinden als telekommunikatie en chemie.

Een artsenbezoeker (vertegenwoordiger van de mediese industrie) van Dow Chemical tegen zijn afnemer, een arts: 'We handelen niet langer in napalm. We doen geen oorlogszaken meer maar zitten in de gezondheidszorg'. Vietnam liep toen op z'n eind en je moet tijdig omzien naar een nieuwe 'markt'.

Wat deden wij inmiddels in die jaren '50? De mannen werkten, met in het achterhoofd het nieuwe bankstel (de burens hadden er óók een) en wie weet een eigen auto voor de deur, de kinderen gingen bij de burens televisie kijken, gingen naar school en werden lastiger naarmate ze meer wisten en niet meer zo gezagsgetrouw waren als ze hoorden te zijn, de vrouwen ploeterden nog steeds in het huishouden maar dienden in te zien dat het minder werk was dan vroeger. Hadden ze niet de zeilwrijver en de centrifuge erbij?

Welvaart was het woord dat ieder in de mond had, maar die zat meer in wat je werd voorgespiegeld dan dat je het in het dagelijks bestaan merkte. Karbonade was nog steeds te duur, een auto onbereikbaar en wat er eigenlijk gebeurde was dat de kloof tussen de buitenwereld en thuis onstuitbaar groter werd. De buitenwereld was iets waar mannen actief aan deelnamen, waar werk geld betekende, en geld macht. Thuis moesten de vrouwen meer nog dan daarvoor hun geluk ontlenen aan zorg voor en beheer over de nieuwe staande schemerlamp en de snelkookpan, maar ze hadden geen werkelijk deel aan 'de' wereld. Dat was dus net zo als altijd en dat knaagde.

'Kind', zei mijn moeder in die tijd, 'ik weet het niet, hoor, ik kan er niet meer bij'. Dat zei ze zo vreselijk vaak dat ik ook geloofde dát ze er niet meer bij kon. Dat vond ik heel stom. Vrouwen waren stom, ze hadden niets te maken met de echte wereld van geld verdienen, A.O.W. en olieverwarming en ze hadden steeds zo'n rij vage klachten dat je ook wel begreep dat ze er niet bij konden. Of hoorden. De maatschappij buiten was ECHT, dat stond vast. Het verschil tussen wat buiten de deur gebeurde en het gewone, onveranderlijke zorgen, opvangen en redderen werd onoverbrugbaar. Vrouwen stonden stil.

Als je overal om je heen ziet dat het beter gaat, dat je kinderen zo snel zoveel te weten komen, dat je man steeds meer de deur uit is voor overwerk of vrienden en daar de nodige status aan ontleent, terwijl jij blijft zitten met wél een mooiere keuken maar toch hetzelfde zich herhalende en ondankbare werk, dan ga je je afvragen of het niet aan jezelf ligt dat je je niet tevreden voelt. Je doet je best om mee te gaan maar dat lukt niet. Je hebt op de een of andere manier de boot gemist maar je weet niet eens precies wat voor boot dat dan had moeten zijn.

Mijn moeder braadde een kip en deed daar champignons bij. Dat was haar manier om te laten zien dat ze met haar tijd meeging, maar wij aten het resultaat van haar werk achteloos op en dat was dan dat. Moeders, vrouwen, ze kregen het onbehagelijke gevoel dat hun leven niet klopte met het leven zoals dat geadverteerd werd en weten dat aan hun eigen tekortschieten.

Een prima moment om het ongeluk te ontdekken.



Het gewone lichamelijke ongeluk was er natuurlijk altijd al. Dit nieuwe soort ongeluk, niet behorend tot het gebied van aambeï, spatader en spalken, was een prachtig en groot terrein met nieuwe afzetmogelijkheden. Onvrede met je bestaan maakt je, als je het niet kunt veranderen, ongelukkig en opstandig. Mannen kunnen met onvrede nog iets doen, ze kunnen staken of in de kroeg hangen of hun vrouw de vier hoeken van de kamer laten zien, maar vrouwen kunnen dat alles niet. Die moeten toch gewoon blijven zorgen dat het eten klaar staat, zorgen dat de familie gekleed gaat, zorgen dat zij voldoende warmte verspreiden en als stootkussen fungeren. Als ze dat niet opbrengen zoals dat van ze wordt verwacht, als ze niet functioneren, is dat schadelijk voor de maatschappij. De vrouw staat helemaal onderaan de maatschappelijke ladder, en is grootste klant van de mediese industrie of dient het te worden.

Het psychies ongeluk, wat zijn basis vindt in misplaatst schuldgevoel, is een formidabel afzetgebied. De machines kunnen weer draaien maar er dient wel een hapgraag volk te zijn om met winst te kunnen draaien. Dat volk is er. Het wordt gemaakt. Stop er een pil in en die vrouw houdt op met dat gevaarlijke gezeur dat ze het niet meer aankan. Druk het de kop in en zorg dat ze er zelf om gaan vragen dát hun ongedurigheid de kop wordt ingedrukt.

Spekuleren en ingaan op schuldgevoel door het weg te maken heeft gevolgen. De symptomen van het ongeluk worden onderdrukt, want vrouwen moeten soepel en zonder morren paraat blijven om de mannen op te kunnen krikken tot volle arbeidskracht. De oorzaak van dat ongeluk neemt niet af, zodat de symptomen de kop op blijven steken. Dat heeft een ander gevolg, n.l. een permanent afzetgebied voor onrust-onderdrukkende en 'gezond'makende middelen, dat intensiever bewerkt wordt naarmate de concurrentieslag tussen de producenten zich verheft en verfijnt.

Terwijl ijzer en vitamine rijkelijk aanwezig zijn in wat 's winters gegeten kan worden, worden vrouwen middels reclame op hun altijd aanwezige verzorgings-schuldgevoel bewerkt om toch vooral de Davitamonnen en B-komplexen aan te schaffen die zo broodnodig zijn. Afzetgebied. Ieder huis de eigen t.v. en wasmachine, helemaal zelfstandig, maar dat betekent wel een groter isolement, want je hebt je buurvrouw niet meer nodig. Je kent haar misschien niet eens meer, je kunt niet meet lekker samen klagen en foeteren op man, kind, familie en de wereld, wat zo oplucht. Je moet het alleen kunnen, en als je dat niet kunt vraag je bij de dokter een bewijs van het gevoel dat je iets mankeert, in de vorm van een pilletje of iets anders. Dan heb je voor jezelf een geldige reden om niet optimaal te kunnen functioneren, dan hou je het weer even uit. Afzetgebied.

Soepel en zonder opvallende storingen moeten we als radertjes in een wekker blijven functioneren. Als dat niet naar verwachting gaat, staat de welzijns-industrie te dringen om je weer op te lappen en bij te sturen tot je weer op je plaats terug bent. Op je plaats en geen stap verder. Ook als je voor jezelf besluit je kop niet in het zand te steken, de oorzaak van je eigen ongeluk te onderzoeken en jezelf niet te verdoven, dan nóg. Je kunt geen kant uit, want je plaats in deze maatschappij staat vast. Daartegen in verzet gaan, door je pillen door de w.c. te spoelen en zelf rozebotteljam te gaan maken (voor de vitamine C) maakt je wel sterker en eigengereider, maar nóg ongelukkiger als je daardoor des te beter merkt hoe klein het jou toegestane gebied is.

Als we vandaag allemaal de rust-, pep- en slaappillen zouden afschaffen, komt de industrie morgen met meer-opvrolijk-tabletten (die we dan hard nodig zullen hebben) en als we die overmorgen óók niet meer willen, gaat tussen 10 en 11 uur 's ochtends de valium in het door de overheid verschaft leidingwater, want dan drinken wij, omdat we tóch nooit iets te doen hebben, allemaal koffie bij onze tijdens die ene opvrolijkdag ontdekte buurvrouw. Het ziet er naar uit dat het medies-industrieel kompleks de macht definitief in handen heeft.

## De voorgeschiedenis van de psychiatrie: de oorlog van de dokters tegen de dames

In onze samenleving is alles in hokjes opgedeeld.. Overal heb je specialisten voor. Ziektes en problemen zijn ook allemaal in soorten verdeeld, en voor ieder soort is een specialist.

De hoofdverdeling is in lichamelijke en geestelijke gezondheid. Voor het lichaam heb je dokters, voor de geest psychiaters en psychologen en maatschappelijk werkers. De specialisten van de geestelijke gezondheid vergeten je lichaam, die van de lichamelijke gezondheid je geest. En wat we met dit boek duidelijk proberen te maken is: ze doen allemaal hetzelfde, ze doen alsof ze verzorgen, maar in werkelijkheid passen ze geweld toe.

Het ontstaan van de psychiatrie aan het eind van de 19e eeuw is een goed voorbeeld. Hieronder volgt een vertaling van een hoofdstuk uit *'Complaints and disorders'* van Barbara Ehrenreich en Deirdre English, dat gaat over de manier waarop de vrouwen uit de hogere standen ziek gemaakt en als ziek behandeld werden, van het opsporen en behandelen van lichamelijke ziektes naar het opsporen en behandelen van geestelijke ziektes - hoe vrouwen door de mediese stand eerst werden beschouwd als lichamelijk ziek en zwak, en vervolgens als geestelijk ziek, zwak en onvolledig.

### De 'zieke' vrouwen van de betere standen

De welvarende vrouw had in de 19e eeuw meestal een stil en vredig leven binnenshuis, gevuld met naaien, tekenen en schilderen, romans lezen, menu's bedenken en toezicht houden op bedienden en kinderen. Haar kleren, een soort eenpersoonsgevangenis van dichtgeregen korsetten en lange rokken, verhinderden iedere activiteit die meer bewegelijkheid eiste dan een wandeling op zondagmiddag. De vrouw werd als zwak en ziekelijk beschouwd. Haar breekbare zenuwen moesten net zo zorgvuldig beschermd worden als haar lichaam, de geringste schok kon haar subiet in bed doen belanden.

Maar zelfs de best beschermde vrouw leefde niet in een vacuum. Een klein eindje buiten de verstikkende wereld van het boudoir en de salon begon een wereld van industriële verschrikking. Dit was de periode van de industriële revolutie, een revolutie die gebaseerd was op de genadeloze uitbuiting van werkende mensen. Vrouwen en kinderen vanaf zes jaar werkten veertien uur per dag tegen hongerlonen in fabrieken en werkplaatsen. De arbeidersstrijd was hevig en liep in Engeland en Amerika af en toe bijna uit op een burgeroorlog. Voor de ondernemers was het ook een bittere strijd om te overleven: je perste uit de arbeiders wat je kon, bedroog de concurrentie en de zwakste ging naar de bliksem. Er werden fortuinen gemaakt die in een oogwenk weer verloren gingen, en daarvan hing dan weer het lot van talloze kleine zakenlieden af. De deftige nietsdoende dame was niet zomaar een toevallige verschijning in een wereld waarin de mens een wolf was. Ze was net zo goed een produkt van die wereld als haar echtgenoot of diens arbeiders. Het was de rijkdom die in die rauwe buitenwereld werd uitgezogen, die een man in staat stelde om zich een totaal nietsdoende vrouw te veroorloven. Ze was het sociale versiersel dat het succes van een man bewees: haar nietsdoen, haar verfijsdheid, haar kinderlijke onwetendheid van de werkelijkheid gaf een man de 'klasse' die geld alleen niet kon verschaffen. En het was juist de rauwheid van de buitenwereld die mannen ertoe bracht om het thuis als een soort schuilplaats te zien, een soort gewijde plek in een boze wereld, onder leiding van een zachte, breekbare vrouw.

In de welvarende klassen dreven de werelden van mannen en vrouwen steeds verder uit elkaar, met verschillende maatstaven omtrent goede manieren, gezondheid en moraal. Er waren ook uitzonderlijke vrouwen in de hogere klassen - vrouwen die in opstand kwamen tegen het leven

van gedwongen niets doen, tegen de belemmering van zinvol werk, en het zijn juist deze uitzonderlijke vrouwen die meestal in de geschiedenis herdacht worden. Velen van hen werden activisten voor vrouwenrechten of sociale hervormers. Een paar moedige vrouwen vochten zich de vrije beroepen in. En tegen het einde van de negentiende eeuw eiste en kreeg een groeiend aantal vrouwen middelbare en universitaire opleidingen. Maar de meerderheid van de vrouwen uit de hogere en middenklassen had weinig kans om een onafhankelijk bestaan voor zichzelf op te bouwen, want ze waren financieel aan hun mannen en vaders overgeleverd. Ze moesten hun rol aanvaarden - of tenminste net doen alsof - en braaf thuis blijven, een versiering met witte handschoenen aan. Natuurlijk kon alleen een kleine minderheid van vrouwen die in de stad woonden zich een leven van totaal nietsdoen veroorloven, maar zeer veel vrouwen uit de middenklasse strééfdén er toch naar en deden hun best om 'als dames' te leven.

### **De kultus van de vrouwelijke ziekelijkheid**

De verveling en opgeslotenheid van welvarende vrouwen riep een kultus van vrouwelijke ziekelijkheid en hypochondrie - ingebeelde ziekte - in het leven die in het midden van de vorige eeuw begon en pas na de eerste wereldoorlog geheel was verdwenen. De vrouwelijke kultuur van de betere standen was helemaal van ziekte doortrokken. Kuuroorden rezen als paddestoelen uit de grond, vrouwenartsen raakten in de mode en vormden een vast onderdeel van de jaarlijkse reisjes van modieuze dames. Dokters schreven series populaire boeken over vrouwelijke gezondheid voor huiselijk gebruik. Literatuur over en voor vrouwen hield zich uitvoerig bezig met de romantiek van ziekte en dood. Bleekheid en vermoeidheid kwamen in de mode. Het was aanvaardbaar en zelfs sjiek als een vrouw zich in bed terugtrok met 'migraine', 'zenuwen' en een hele reeks andere geheimzinnige kwalen. Feministische schrijfsters en vrouwelijke artsen kwamen in opstand tegen deze zwaktekultus rond vrouwen.

Het is achteraf bijzonder moeilijk om te zeggen hoe ziek vrouwen uit de hogere klassen in werkelijkheid waren. De gemiddelde leeftijd lag voor vrouwen iets hoger dan voor mannen, hoewel het verschil niet zo groot was als tegenwoordig. Het is echter wel waar dat vrouwen - alle vrouwen - bepaalde risico's liepen die voor mannen niet, of niet in dezelfde mate, golden. Die risico's waren voornamelijk bevallingen en tuberculose. Maar de reële gevaren van bevallingen en t.b.c. (die voor alle vrouwen golden), kunnen de kultus van vrouwelijke ziekelijkheid in de hogere klassen niet verklaren.

De mediese opvattingen over de gezondheid van vrouwen hield niet alleen rekening met de bijzondere risico's die aan de voortplantingsfunctie verbonden waren, maar ging veel verder: alle vrouwelijke functies werden als in wezen ziek beschouwd. Puberteit werd gezien als een 'krisis' die het hele vrouwelijke organisme in de war maakte. Menstruatie - of het uitblijven daarvan - werd gedurende het hele leven van de vrouw als een ziekteverschijnsel gezien. Dokters waarschuwden tegen lange wandelingen, dansen, winkelen, paardrijden en feestjes tijdens de menstruatie. Vrouwen moesten zichzelf iedere maand als invalide beschouwen. Zwangere vrouwen waren op dezelfde manier 'ongesteld' en dokters ageerden tegen vroedvrouwen met het argument dat zwangerschap een ziekte was en daarom de zorg van een arts vereiste. De overgang was de uiteindelijke ongeneselijke ziekte, de 'dood van de vrouw in de vrouw'.

De visie van dokters op vrouwen als zieke wezens maakte vrouwen natuurlijk niet ziek, of zwak, of nietsdoend. Maar die visie was wel een machtige rechtvaardiging om vrouwen te verbieden op een andere manier te leven. Op mediese gronden werd vrouwen de toegang tot de artsopleiding ontzegd (ze zouden flauwvallen onder de anatomieles), evenals tot universitaire opleidingen in het algemeen, en het kiesrecht was ook al niet goed voor hen. 'Geef vrouwen het kiesrecht', zo verklaarde een hoogwaardigheidsbekleder, 'en er zullen in iedere provincie gekkenhuizen gebouwd moeten worden, en in elke stad zullen speciale echtscheidingsrechtbanken nodig zijn. Vrouwen zijn te zenuwachtig en te hysteries zich met politiek te bemoeien'.

Mediese argumenten verdoezelden de op seksuele verschillen gebaseerde onderdrukking: als je een vrouw verhinderde een actief leven te leiden of interessante dingen te doen deed je dat alleen maar voor haar eigen bestwil.

### **Het belang van dokters bij de ziekten van vrouwen**

De mythe van de vrouwelijke zwakte en de kultus van de vrouwelijke hypochondrie die de mythe leek te ondersteunen, speelden direkt in op de financiële belangen van de mediese beroepsbeoefenaars. In Amerika kregen de universitair opgeleide artsen pas in de 20e eeuw een wettelijk monopolie over de gezondheidszorg (in Nederland al in 1865), en daarom pas toen vat op al die mensen die zichzelf ook geneesheren noemden. Angst voor concurrentie van leken genezers, zowel mannen als vrouwen, en ook voor een overschot aan geschoolde artsen speelde een belangrijke rol. Een groot deel van de concurrentie bestond uit vrouwen: vrouwelijke leken genezers en vroedvrouwen speelden een belangrijke rol in de arme en dus grootste delen van de stad en een deel van het platteland, en suffragettes bonstonden op de deuren van de universitaire mediese opleidingen. Voor de dokters diende de mythe van de vrouwelijke zwakte dus twee doeleinden: de mythe diende om vrouwen ongeschikt te verklaren tot het beoefenen van de geneeskunde, en hij maakte vrouwen juist ekstra geschikt als patiënten. Toen er steeds meer artsen kwamen waren vrouwelijke patiënten - tenminste, die vrouwen van wie de man de rekening kon betalen - de beste basis voor een winstgevende praktijk.

In veel opzichten was de vrouw uit de betere standen de ideale patiënt: haar ziekten, en de bankrekening van haar echtgenoot, leken vrijwel onuitputtelijk. Verder was ze meestal onderworpen en gehoorzaam aan de 'doktersvoorschriften'.

### **De 'wetenschappelijke verklaring' van vrouwelijke zwakte**

Als zakenman had de arts een direkt belang bij de sociale rol van vrouwen die hen aanmoedigde om ziek te zijn; als arts had hij de plicht om de oorzaken van de vrouwelijke klachten op te sporen. Het gevolg was dat hij als 'wetenschapsman' mediese theorieën ging verkondigen die in feite neerkwamen op een rechtvaardiging van de sociale rol van vrouwen. Dat was in die tijd gemakkelijk genoeg, niemand had een helder idee over hoe het menselijk lichaam nu precies werkte. Ook de universitaire mediese opleidingen wierpen weinig wetenschappelijke belemmeringen op tegen de fantasie van de artsen. Meestal zochten ze de oorzaken van ziekten van vrouwen of in aangeboren gebrekkigheid of in enig soort activiteit buiten de meest bescheiden 'vrouwelijke' bezigheden, in het bijzonder seksuele, sportieve of geestelijke activiteit. Zo werden promiscuïteit (d.w.z. seksuele contacten met meer dan één man), dansen in warme kamers en onderwerping aan een overmatig 'romantische' echtgenoot als oorzaken van ziekte gezien, naast te veel lezen, te veel ernst of eerzucht, en tobben. De onderliggende mediese theorie over vrouwelijke zwakte berustte op wat artsen beschouwden als de meest fundamentele fysiologische wet: 'behoud van energie'. Volgens de eerste stelling van deze theorie bevatte ieder menselijk lichaam een vaste hoeveelheid energie, die van het ene orgaan naar het andere gestuurd kon worden. Dat betekende dat je een orgaan alleen ten koste van andere organen kon ontwikkelen, namelijk door energie te onttrekken aan die organen die niet ontwikkeld werden. In het bijzonder de seksuele organen konkurreeerden met de andere organen om de vaste voorraad levensenergie van het lichaam. De tweede stelling van deze theorie, n.l. dat voortplanting het middelpunt van het vrouwenleven was, maakte deze concurrentie bijzonder oneerlijk, met als resultaat dat de voortplantingsorganen het bijna helemaal over de vrouw voor het zeggen kregen.

Laten we nog eens kijken naar de gevolgen van deze 'behoud van energie'-theorie voor mannen- en vrouwenrollen. Het is merkwaardig dat *mannen* hun voortplanting *niet* in gevaar brachten

door het hebben van intellectuele bezigheden. In tegendeel, omdat het de roeping van de mannen uit de welgestelde bevolkingslagen was om zich in activiteiten te ontplooien en niet als fokhengsten te dienen, moesten ze juist oppassen dat seksualiteit geen energie zou wegzuigen van hun 'hogere functies'. Dokters waarschuwden mannen ervoor 'hun zaad (d.w.z. het wezen van hun energie) niet roekeloos te verspillen', maar zich te ontzien met het oog op het 'beschavende streven' waaraan zij zich gewijd hadden. Jongens werden tijdens hun opleiding streng van meisjes gescheiden, behalve op een enkel seksueel uitje na, waaraan niet zo zwaar werd getild, en maagdelijkheid werd in mannen dikwijls evenzeer gewaardeerd als in vrouwen. Verzwakt sperma kon het gevolg zijn van teveel 'uitspattingen' en dat kon op zijn beurt tot zwakke kinderen leiden.

Aan de andere kant waren de dokters het erover eens dat, omdat voortplanting het hoogste levensdoel van de vrouw was, zij haar lichamelijke energie naar binnen moest richten, naar de baarmoeder. Gedurende piektijden van seksueel energieverbruik moest alle andere activiteit vertraagd worden of zelfs helemaal ophouden. In het begin van hun vruchtbare periode moesten vrouwen veel bedrust nemen om ze te helpen hun energie te richten op het reguleren van de menstruatie, een proces dat overigens jaren kon duren. Hoe langer een zwangere vrouw rustig in bed lag, hoe beter. Tijdens de overgang werden vrouwen vaak weer in bed gestopt. Opvoeders waren er als de kippen bij om op medies gezag van mening te zijn dat voor vrouwen hoger onderwijs lichamelijk gevaarlijk kon zijn. Te veel ontwikkeling van de hersens zou de baarmoeder kunnen doen verschrompelen. De ontwikkeling van de voortplantingsorganen was onverenigbaar met geestelijke ontwikkeling.

Zelfs als de vrouw de keus zou maken om zich aan intellectuele of andere 'onvrouwelijke' bezigheden te wijden, kon ze nauwelijks verwachten om aan de heerschappij van haar baarmoeder en eierstokken te ontsnappen. In 'The Diseases of Women (Vrouwenziekten, 1849) schreef Dr. F. Hollick: 'De baarmoeder is het orgaan dat het vrouwenlichaam beheerst, omdat deze het makkelijkst te prikkelen is, en zo direkt door de vertakking van de talrijke zenuwen, verbonden is met ieder ander deel van het lichaam. Voor andere mediese theoretici waren het de eierstokken die het middelpunt van de aandacht vormden. De dokters schreven in hun leerboeken niet alleen lyrisch over de macht van baarmoeder en eierstokken, in de praktijk stelden ze naar aanleiding van vrijwel iedere vrouwelijke klacht, van hoofdpijn tot keelpijn en indigestie, 'stoornissen' van baarmoeder en eierstokken vast. Kromming van de ruggegraat, slechte houding of pijn ergens in de onderste helft van het lichaam kon alleen het gevolg zijn van 'verplaatsing' van de baarmoeder en bijvoorbeeld verstopping werd veroorzaakt door druk van de baarmoeder op de darmen.

### **De psychologie van de eierstok**

Wanneer de baarmoeder en de eierstokken het lichaam van een vrouw konden overheersen, was het maar een klein stapje tot de eierstokken de hele persoonlijkheid van de vrouw hadden overgenomen. In de 19<sup>e</sup> eeuw was het grondidee dat de vrouwelijke psychologie slecht funktioneerde als verlengstuk van de vrouwelijke voortplanting, en dat de aard van de vrouw geheel bepaald was door haar voortplantingsfuncties. De gebruikelijke mediese visie was dat 'de eierstokken aan vrouwen al haar karakteristieke eigenschappen van lichaam en geest geven'. En Dr. Bliss merkt op dat 'de invloed van de eierstokken op de geest tentoongespreid wordt in de listigheid en huichelachtigheid van vrouwen'. Volgens deze 'psychologie van de eierstok' werden alle 'natuurlijke' eigenschappen van vrouwen gereguleerd vanuit de eierstokken en alle stoornissen - van prikkelbaarheid tot krankzinnigheid - konden aan een of andere ziekte van de eierstokken toegeschreven worden. Zoals een andere arts schreef: 'Alle verschillende en veelvuldige stoornissen aan het voortplantingssysteem dat eigen is aan vrouwen d.ragen bij aan de oorzaken van krank-

zinnigheid'. Omgekeerd konden werkelijk bestaande ziekten van de voortplantingsorganen, inclusief kanker, herleid worden tot slechte gewoontes en karakter-zwakte.

Masturbatie werd gezien als een bijzonder kwaadaardige karakterfout die lichamelijk schadelijk was, en hoewel dit voor zowel mannen als vrouwen gold, schenen de artsen toch bezorgder over vrouwelijke masturbatie. Zij waarschuwden dat 'De Ondeugd' kon leiden tot menstruatiestoornissen, baarmoederziekten en beschadiging van de geslachtsdelen. Masturbatie was een vorm van 'hyperseksualiteit' waarvan men zei dat die tot tuberculose leidde, en omgekeerd kon t.b.c. weer hyperseksualiteit tot gevolg hebben. Het verband tussen hyperseksualiteit en t.b.c. kon gemakkelijk aangetoond worden door te wijzen op het vele voorkomen van t.b.c. bij prostituees. Dit alles leverde brandstof voor het idee dat 'seksuele klachten' tot ziekte leidden, en andersom dat ziekte verscholen ging achter de seksuele behoeften van vrouwen.

Het mediese model van de aard van de vrouw, zoals dat belichaamd werd in de psychologie van de eierstok, maakte een scherpe scheiding tussen voortplanting en seksualiteit. Boeken met mediese voorlichting en artsen zelf drongen er bij vrouwen op aan dat zij zich diepgaand moesten bezighouden met zichzelf als de 'seks': ze moesten zich wijden aan het ontwikkelen van hun voortplantingsmogelijkheden, hun moederinstinkten, hun vrouwelijkheid. Tegelijkertijd werd vrouwen verteld dat ze helemaal geen 'natuurlijke' seksuele gevoelens hadden. Men geloofde dat vrouwen geheel werden beheerst door hun baarmoeder en eierstokken, maar de seksuele daad zelf afstotelijk vonden. In feite werden seksuele gevoelens als onvrouwelijk of pathologies beschouwd, en ook als mogelijk schadelijk voor de hoge functie van de voortplanting. (Mannen daarentegen werden wel geacht seksuele gevoelens te hebben, en veel artsen gingen zo ver prostitutie goed te praten om reden dat de lusten van de mannen uit de betere standen een andere uitlaatmogelijkheid nodig hadden dan hun tere vrouwen.)

De artsen zelf leken nooit helemaal overtuigd door hun eigen visie op de vrouwelijke aard. Terwijl ze het bestaan van vrouwelijke seksualiteit even krachtig ontkenden als alle andere mannen van hun tijd, lagen ze er toch steeds voor op de loer. Medies was deze waakzaamheid gerechtvaardigd door het idee dat vrouwelijke seksualiteit alleen een ziekteverschijnsel kon zijn. Daarom was het vanzelfsprekend dat sommige dokters deze onderzochten door de borsten of de clitoris te strelen. Maar achter de strenge afkeuring school de eeuwenoude angst voor en gefascineerdheid met de 'onverzadigbare' lusten van vrouwen die, eenmaal ontwaakt, onbeheersbaar zouden kunnen zijn.

### **Mediese behandelingen**

Ongehinderd door iets dat we nu zouden beschouwen als mediese kennis van hoe het lichaam werkt, was de feitelijke mediese praktijk ten tijde van de eeuwwisseling grotendeels een kwestie van gokwerk, en bestond voornamelijk uit oude remedies en een enkel gedurfd experiment. Volgens een mediese schatting had tot 1912 de gemiddelde patiënt die hulp zocht bij de gemiddelde Amerikaanse arts niet meer dan 50% kans om iets aan de ontmoeting te hebben. In feite liep de gemiddelde patiënt een belangrijk risico om erop achteruit te gaan. Aderlaten, zware laxeremiddelen, grote doses geneesmiddelen op kwikbasis en zelfs opium waren standaardgeneesmethoden gedurende de 19e eeuw, zowel voor mannelijke als voor vrouwelijke patiënten. En zelfs in het begin van deze eeuw was er weinig dat we zouden kunnen beschouwen als moderne mediese technologie. Chirurgie was nog steeds een uiterst riskante onderneming, er waren geen antibiotica of andere 'wondergeneesmiddelen', en medies werd er weinig begrepen van het verband tussen voeding en gezondheid of de rol van hormonen bij het verloop van lichamelijke processen.

Iedere patiënt leed onder een soort god-zegen-de-greep-behandeling, maar sommige behandelingen die op vrouwen werden toegepast lijken nu wel bijzonder nutteloos en bizar. De dokter

die iets moest doen aan wat hij als een ontsteking van de voortplantingsorganen beschouwde, probeerde de ontsteking 'weg te trekken' door het scheppen van wat hij dacht dat tegenprikkelingen waren - blaren of zweren op het kruis of de dij. De gebruikelijke mediese praktijk van het aderen door bloedzuigers nam in de handen van gynaekologen heel eigenaardige vormen aan. Dr. Hollick zei naar aanleiding van amenorrhoea (duurzaam uitblijven van de menstruatie): 'Sommige auteurs zeggen veel goeds van de uitwerking van bloedzuigers, toegepast op de buitenste lippen (van de geslachtsorganen), een paar dagen voordat de menstruatie te verwachten is.' Bloedzuigers op de borsten konden ook effectief zijn, schreef hij, vanwege de diepe verbondenheid tussen de seksuele organen. In sommige gevallen werden bloedzuigers zelfs toegepast op de baarmoederhals ondanks het gevaar dat ze af en toe zoekraakten in de baarmoeder. (Bij ons weten heeft geen dokter ooit overwogen om de mannelijke seksuele organen op een dergelijke manier te beledigen.) Zulke methoden zouden afgedaan kunnen worden als goedbedoelde, zij het enigszins wellustige experimenten in een tijd van diepe mediese onwetendheid. Maar er waren andere 'behandelingen' die nog heel wat sinisterder waren – de behandelingen die gericht waren op het veranderen van vrouwelijk *gedrag*. De lichamelijke minst schadelijke hiervan was eenvoudig gebaseerd op isolement en ononderbroken rust. Deze methode werd gebruikt om een hele serie problemen te behandelen die omschreven werden als 'nerveuze stoornissen'. Passiviteit was het belangrijkste voorschrift, samen met warme en koude baden, onthouding van dierlijk voedsel en kruiden, en een overvloed van melk, pudding en pap en 'zachte, niet zure vruchten'. Vrouwen moesten een verpleegster - geen familielid - hebben om voor ze te zorgen, ze mochten geen bezoek hebben en er moest nauwgezet gewaakt worden tegen 'alle bronnen van geestelijke opwinding.' Charlotte Perkins Gilman werd dit soort behandeling voorgeschreven door een arts, die adviseerde al haar pennen en boeken weg te doen. Gilman beschreef de ervaring later in het verhaal 'The Yellow Wallpaper' (*Het Gele Behang*, Amsterdam 1977), waarin de heldin, die probeert schrijfster te worden, door haar huisarts-echtgenoot wordt opgedragen om te 'rusten': 'Ik neem dus fosfaten of fosfieten in, of hoe ze ook heten, en tonicums, en ik maak uitstapjes en ik krijg frisse lucht en lichaamsbeweging, en het is me absoluut verboden om te "werken" tot het weer goed met me gaat. Persoonlijk ben ik het niet eens met hun ideeën. Persoonlijk geloof ik dat prettig werk, opwindend en afwisselend, me goed zou doen. Maar wat moet je doen? Huns ondanks heb ik een tijdje geschreven; maar het put me echt nogal uit omdat ik er zo stiekem over moet doen, of anders hevige tegenwerking krijg.'

Langzaam begint Gilman's heldin haar greep op de dingen te verliezen ('Het vergt een grote inspanning van me om helder te denken. Vanwege die nerveuze zwakte, denk ik.') en eindelijk bevrijdt ze zich uit haar gevangenis, door krankzinnig te worden, in eindeloze cirkels door haar kamer kruipend, mompelend over het behang.

Maar het was op het terrein van de gynaekologische chirurgie dat de ruwste rechtstreeks mediese behandeling van vrouwelijke 'persoonlijkheidsstoornissen' zich ontwikkelde. De chirurgische benadering van vrouwelijke psychologische problemen had wat beschouwd werd als een solide theoretische basis in de vorm van de 'psychologie van de eierstok'. Tenslotte, als de hele persoonlijkheid van vrouwen door haar voortplantingsorganen werd beheerst, dan was gynaekologische chirurgie de meest logische benadering voor ieder psychologisch probleem. Tegen 1870 begonnen dokters volgens dit beginsel op te treden.

Tenminste één van hun behandelingen was waarschijnlijk doeltreffend: chirurgische verwijdering van de klitoris als geneesmiddel voor seksuele opwinding. Een medies boek uit deze periode beweerde: 'Onnatuurlijke groei van de klitoris...leidt waarschijnlijk zowel tot onzedelijkheid als tot ernstige ziekten... Amputatie kan noodzakelijk zijn.' Hoewel veel artsen bezwaar hadden tegen de praktijk van het verwijderen van de klitoris, neigden ze er toe er mee in te stemmen dat het noodzakelijk kon zijn in geval van 'nymphomanie'. (Het laatste geval van klitoridektomie in

de V.S. dat we kennen is uit 1950. De klitoridektomie werd uitgevoerd op een kind van vijf jaar als behandeling voor masturbatie.)

Meer verbreid was de operationele verwijdering van de eierstokken - ovariectomie, of 'vrouwelijke kastratie'. Duizenden van dergelijke operaties werden uitgevoerd tussen 1860 en 1890. Als reden van de operatie golden lastigheid, onbehouwen tafelmanieren, masturbatie, zelfmoordneigingen, erotische neigingen, vervolgingswaan, koppigheid en menstruatie-stoornissen. Maar een sterke geneigdheid tot het seksuele was in de zeer verscheiden reeks symptomen wel de meest door dokters gehanteerde indicatie voor kastratie.

Patiënten werden vaak binnengebracht door hun echtgenoten, die klaagden Over hun moeilijke gedrag. Als ze 'gekastreerd' weer aan hun echtgenoot teruggegeven werden, waren ze 'handelbaar, ordelijk, ijverig en netjes,' volgens dr. Battey. (Tegenwoordig is niets bekend over een dergelijke uitwerking van ovariectomie wanneer die bijvoorbeeld in verband met een hysterectomie wordt uitgevoerd. Je vraagt je af wat voor verandering de patiënten van dr. Battey doormaakten.) Wat de uitwerking ook geweest moge zijn, sommige dokters beweerden tussen de 1500 en 2000 eierstokken te hebben verwijderd; 'ze lieten ze tijdens bijeenkomsten van de mediese vereniging op borden rondgaan alsof het trofeeën waren.'

We zouden door kunnen gaan met het opsommen van belachelijke theorieën en lugubere behandelingen, maar het kernpunt is duidelijk. De mediese behandeling van vrouwen aan het eind van de 19e eeuw had geneeskundig bijzonder weinig zin, maar was bijzonder doelmatig in het op hun plaats houden van vrouwen, en wel die vrouwen die het zich konden veroorloven om patiënten te zijn. Zoals we gezien hebben werd een chirurgische ingreep dikwijls toegepast met het uitgesproken doel een gespannen/fijnbesnaarde/ overgevoelige / overgeprikkelde / geëxalteerde vrouw te 'temmen', en of de ingreep nu werkte of niet, de dreiging ermee was waarschijnlijk voldoende om veel vrouwen in het gareel te houden. Bedrust op doktersvoorschrift was duidelijk niet veel meer dan een soort welwillende gevangenisstraf, en de voorschriften die geestelijke activiteit verhinderden spreken voor zich.

Maar dit zijn slechts de meest extreme 'geneeswijzen'. De grote meerderheid van de vrouwen uit de hogere klassen werden nooit onderworpen aan gynaekologische chirurgie of bedrust van lange duur, maar toch waren ook zij het slachtoffer van de heersende vooroordelen over de zwakheid van vrouwen en de noodzaak van geregelde mediese aandacht. Hoe meer de dokters 'behandelden', hoe meer zij ertoe bijdroegen dat vrouwen zichzelf als ziek beschouwden. De hele sante kraam rond vrouwelijke ziekte - de huisbezoeken, de versterkende drankjes en medicijnen, de kuur-badplaatsen - diende er ook voor om massa's vrouwen druk bezig te houden met de taak om niets te doen. Zelfs onder vrouwen van de middenklasse, die zich geen voortdurende mediese zorg konden veroorloven en die niet de vrije tijd hadden om zich dag in dag uit aan hun invaliditeit te wijden, eiste de mythe van de vrouwelijke breekbaarheid zijn tol. Daar namen goedkope (en dikwijls gevaarlijke) patentgeneesmiddelen de plaats in van dure 'behandelingen'.

Een belangrijk gevolg van dit alles was dat vrouwen uit de bovenlagen veel afhankelijker van mannen werden. Natuurlijk was de nietsdoende dame uit de betere standen al financieel van haar echtgenoot afhankelijk. Maar de kultus van de invaliditeit maakte dat zij voor haar puur fysieke overleven afhankelijk werd van zowel haar arts als haar echtgenoot. Ze kon er genoeg van hebben een gemainteneerde vrouw te zijn, ze kon snakken naar een betekenisvol, actief leven, maar als ze ervan overtuigd was dat ze ernstig ziek was of de kans liep het te worden, zou ze dan uit durven te breken? Hoe zou ze zelfs maar kunnen overleven in haar eentje, zonder de dure mediese zorg die door haar echtgenoot betaald werd? Uiteindelijk kon ze er zelfs van overtuigd worden dat haar rusteloosheid op zich al 'ziek' was, een bewijs te meer van de noodzaak tot een ingeperkt, inactief bestaan. En als ze wel over de verlamme veronderstelling van aangeboren ziekelijkheid heen kwam en ongewone dingen begon te doen, was er altijd wel een dokter te vinden om een terugkeer voor te schrijven naar wat als normaal werd beschouwd.



In feite kwam de mediese aandacht die op deze vrouwen gericht was neer op een heel effectief bewakingsstelsel. Dokters waren in de gelegenheid om de eerste tekenen van opstandigheid te ontdekken en om ze te duiden als 'symptomen' van een ziekte die genezen moest worden.

### **Het omverwerpen van de rol van zieke**

Het zou een misvatting zijn om aan te nemen dat vrouwen louter de passieve slachtoffers waren van een medies terreurregime. Op bepaalde manieren waren ze in staat om de rol van zieke te gebruiken voor hun eigen voordeel, in het bijzonder als een vorm van geboortebepaling.

Voor de 'welopgevoede' vrouw, voor wie seks werkelijk weerzinwekkend was, en tegelijk een 'plicht', of voor iedere vrouw die zwangerschap wilde vermijden, was 'je ziek voelen' een uitweg, en veel andere waren er niet. Voorbehoedmiddelen waren niet te krijgen, abortus was riskant en onwettig. Het zou nooit in het hoofd van een respectabele arts opkomen om een dame advies te geven over geboortebepaling (als hij enig advies te bieden had, wat onwaarschijnlijk is), of om aan te bieden abortus te plegen (volgens de officiële mediese propaganda tenminste). In feite besteedden artsen er heel wat energie aan om te 'bewijzen' dat geboortebepaling en abortus wezenlijk ongezond waren, en ziektes als kanker konden veroorzaken. Maar een arts kon een vrouw helpen door haar bewering dat ze te ziek was voor seks te ondersteunen, hij kon onthouding aanbevelen. Dus wie weet hoeveel van deze kwijnende teringlijdsters en lusteloze invaliden van deze periode in werkelijkheid gezonde vrouwen waren, die ziekte veinsden om seksuele omgang en zwangerschap te ontlopen?

Als sommige vrouwen hun toevlucht namen tot ziekte als een middel tot geboorte- en seksbepaling, anderen gebruikten het zonder twijfel om aandacht te trekken en een beperkte mate van macht binnen hun familie te verwerven. Tegenwoordig is iedereen vertrouwd met de (seksistische) mythe van de schoonmoeder wier symptomen net toeslaan tijdens familiecrisisen. In de 19e eeuw ontwikkelden vrouwen, in epidemische aantallen, een syndroom dat zelfs dokters soms eerder uitlegden als een greep naar de macht dan als een echte ziekte. De nieuwe ziekte heette hystérie, en deze vormde in veel opzichten het hoogtepunt van de kultus van vrouwelijke invaliditeit. Hij tastte bijna uitsluitend vrouwen uit de betere standen aan; hij had geen waarneembare lichamelijke oorzaak; en hij bood weerstand aan iedere vorm van mediese behandeling. Alleen alom deze redenen is het waard om er wat meer aandacht aan te besteden. Een arts uit die tijd beschreef de hysterische aanval als volgt:

'De patiënt...verliest de gewone gelaatsuitdrukking, die vervangen wordt door een lege blik; wordt geagiteerd; valt als zij tevoren stond; beweegt haar ledematen wild en krampachtig; verdraait het lichaam in allerlei heftige kronkelingen; slaat zich op de borst; trekt aan haar haar; probeert zichzelf en anderen te bijten; en, al is het een tengere vrouw, legt een kracht aan de dag die soms 4 of 5 mensen nodig maakt om haar in bedwang te houden.'

Hystérie nam niet alleen de vorm aan van aanvallen en flauwvallen, maar verscheen ook in allerlei andere vormen: hysterisches stemverlies, verlies van eetlust, hysterisches hoesten en niezen, en, natuurlijk, hysterisches gillen, lachen en huilen. De ziekte verspreide zich met enorme snelheid, en toch bijna uitsluitend onder een selecte clientèle van deftige blanke vrouwen in de steden in de leeftijd van 15 tot 45 jaar. Deze 'verwarrendste, geheimzinnigste en meest rebelse van alle ziekten' werd een obsessie voor de artsen. In bepaalde opzichten was het een ideale aandoening: hij was nooit dodelijk en hij vereiste een bijna eindeloze hoeveelheid mediese aandacht. Maar het was geen ideale ziekte vanuit het gezichtspunt van de echtgenoot en de familie van de getroffen vrouw. Een lichte invaliditeit was één ding, maar heftige aanvallen was wat anders. Dus hystérie bracht artsen in het nauw. Het was wezenlijk voor hun beroepsmatige zelfrespect om óf een lichamelijke grond voor de ziekte te vinden en hem te genezen, óf hem aan de kaak te stellen als een handige vertoning.

Er was bewijsmateriaal genoeg voor de laatste opvatting. Met stijgende achterdocht begon de mediese literatuur te vermelden dat hysterische vrouwen nooit een aanval hadden wanneer ze alleen waren, en alleen omvielen als er iets zachts was om op te vallen. Eén dokter beschuldigde hen ervan dat ze hun haar zo opstaken dat het weelderig zou neervallen wanneer ze flauwvielen. Het 'hysterische type' begon gekenmerkt te worden als een 'kleine tiran' met een 'machtsbehoefte' ten aanzien van haar echtgenoot, bedienden en kinderen, en, zo mogelijk, haar arts. Volgens de opvattingen van de historica Carroll Smith-Rosenberg zat er een grond van waarheid in de beschuldigingen van de artsen: de hysterische aanval moet voor veel vrouwen de enige aanvaardbare uitbarsting - van woede, wanhoop, of eenvoudig van energie - geweest zijn die mogelijk was. Maar als een vorm van opstandigheid was hij natuurlijk zeer beperkt. Hoeveel vrouwen er ook toe over gingen, het bleef een volledig individuele aangelegenheid. Hysterische vrouwen verenigden zich niet om te gaan vechten. Als machtsspel kon het krijgen van een hysterische aanval een kortdurend psychologies overwicht over een echtgenoot of een dokter opleveren, maar uiteindelijk speelde zo'n aanval toch de medici in de kaart door hun voorstelling van vrouwen als irrationeel, onvoorspelbaar en ziek, te bevestigen.

Over het geheel genomen lieten artsen echter niet af te verkondigen dat hystericie een echte ziekte was, een ziekte van de baarmoeder, de uterus (hystericie komt van het griekse woord voor baarmoeder, hysteros). Zij bleven ongeschokt in hun overtuiging dat hun huisbezoeken en hoge rekeningen absoluut noodzakelijk waren. Eri toch namen ze tegelijkertijd in hun behandelingen en hun geschriften, een steeds kwader en dreigender toon aan. Een arts schreef: 'Het kan soms raadzaam zijn om in de aanwezigheid van de patiënte op besliste toon te spreken over de noodzaak om haar kaal te scheren, of haar een koud bad te geven, als ze niet gauw beter is.' Hij gaf daarne een 'wetenschappelijke' rechtvaardiging voor deze behandeling door te stellen: 'De kalmerende invloed van angst kan soms, zoals ik heb waargenomen, de opwinding van de zenuwcentra doen verminderen.' Smith-Rosenberg schrijft dat artsen aanbevelen om hysterische vrouwen te verstikken tot hun aanvallen ophielden, verder om ze in het gezicht te slaan met natte handdoeken, en ze tegenover hun familie en vrienden te vernederen. Ze haalt dr. F. C. Skey aan: 'Belachelijk maken is ten opzichte van een vrouw met een gevoelige ziel een machtig wapen... maar er is geen emotie die zo doelmatig is als angst en de dreiging van persoonlijke kastijding... zij plegen te luisteren naar de stem van het gezag.' Hoe meer vrouwen er hysteries werden, hoe bestraffender de dokters gingen optreden tegenover deze ziekte. En tegelijkertijd begonnen ze de ziekte overal te zien, net zo lang tot ze iedere onafhankelijke daad van een vrouw, vooral een feministiese, als 'hysteries' bestempelden. Met de hystericie was de kultus van de vrouwelijke invaliditeit tot zijn logies einde gevoerd. De samenleving had rijke vrouwen aangewezen voor een leven van beperking en inaktiviteit, en de mediese wetenschap had dit gerechtvaardigd door vrouwen te beschrijven als wezenlijk en aangeboren ziek. Tijdens de epidemie van hystericie aanvaardden de vrouwen hun aangeboren 'ziekheid' en ontdekten ze tegelijkertijd een manier om in opstand te komen tegen een ondragelijke sociale rol. De ziekte, die een manier van leven was geworden, werd een vorm van rebellie, en de mediese behandeling, die altijd al sterke bijklanken van dwang had gehad, onthulde zichzelf openlijk als onderdrukkingsinstrument.

Maar hystericie is meer dan een bizarre kronkel in de geschiedenis van de geneeskunde. De 19e-eeuwse hystericie-epidemie had een blijvend betekenis omdat deze een inleiding was tot een totaal nieuwe 'wetenschappelijke' benadering in het medies besturen van vrouwen. Terwijl het konflikt tussen vrouwen en hun artsen in Amerika rond de hystericie eskaleerde, begon Sigmund Freud in Wenen te werken aan een behandeling die de ziekte volledig van het terrein van de gynaekologie zou verwijderen. In één klap wist hij het probleem van de hystericie op te lossen en een nieuw medies specialisme te scheppen. Psychoanalyse is, zoals Smith-Rosenberg heeft gezegd, 'het kind van de hysterische vrouw'.

Freuds behandeling was gebaseerd op een verandering van de spelregels. In de eerste plaats door-de vraag of de vrouw zich al dan niet aanstelt niet van belang te achten. De psychoanalyse stelt nadrukkelijk, zoals Thomas Szasz heeft aangetoond, dat 'zich ziek houden een ziekte is - in feite een ziekte die "ernstiger" is dan hysterie.' Ten tweede stelde Freud vast dat hysterie een geestelijke stoornis was. Hij verbande de kwetsende 'geneeswijzen' en voerde een arts-patiënt verhouding in die uitsluitend gebaseerd was op praten. Zijn therapie bracht de patiënte er toe om haar wrok en opstandigheid te bekennen, en dan uiteindelijk haar rol als vrouw te aanvaarden.

Onder Freuds invloed ging het mes voor het ontleden van vrouwen tenslotte van de gynaekoloog over op de psychiater. In bepaalde opzichten betekende de psychoanalyse een duidelijke breuk met het verleden en een werkelijke vooruitgang voor vrouwen: de behandeling richtte geen lichamelijke schade aan en stond vrouwen toe seksuele gevoelens te hebben (hoewel alleen vaginale gewaarwordingen normaal werden gevonden voor volwassen vrouwen; klitorale prikkeling was 'onrijp' en 'mannelijk'). De Freudiaanse theorie vormde echter een directe voortzetting van het gynaekologische vrouwbeeld waarvoor hij in de plaats kwam. Volgens de nieuwe leer was de persoonlijkheid van vrouwen nog steeds aangeboren gebrekkig. Deze keer niet vanwege de aanwezigheid van een alles overheersende baarmoeder, maar vanwege het ontbreken van een penis. Vrouwen waren nog steeds 'ziek', en hun ziekte werd nog steeds veroorzaakt door hun anatomie.

## Freud en feminisme

Freud.

3 dingen, drijven; seksualiteit en agressiviteit die domineren. Het blijft al vroeg dat deze dingen belangrijk zijn. Die onbewuste motieven worden weggelukt. Het blijft uit verspreidingen, dromen, neurosen. De seksualiteit is fysiologischer, ook de sociale relaties zijn van belang. De seksualiteit was de basis van alle gedrag in het begin van de theorie. De agressie is het gevolg van frustraties. Het duwt een voor een kind bewust iemand pijn gaat doen. Het kijkt niet vast of het een doel of een middel is om zich te bevrijden. De ontwikkeling verloopt in fasen. 1) oraal 2) anaal 3) fallisch. 4) latent 5) genitaal.

1) Het wijzen van een baby is ook een orgaanlustbevrediging. In het begin is de moeder-borst een verlengstuk van hemzelf. Later kanibalisme door moeder pijn te doen. Gefrustreerde mensen: roken, smoken etc. tot 8 maanden.

2) anale fase: gefixeerd op het zindelijk worden. Het kind hart de grenzen van zijn macht af. Bezitvorming (blijft later ook, geld, macht) ordelijke koprig, ook agressief of prikkelbaar. Kwangmatig 9 maanden 4 jaar.

3) Fallische fase. Oedipuskomplex. 4-6 jaar. lustgevoelens worden nu door het kind zelf. Het kind voelt zich aangetrokken door de ouder van het andere geslacht. Het kind krijgt angst voor de ouder van het zelfde geslacht. Het kan de erotische belangstelling niet goed beheersen. Hij verinnerlijkt de waarden van de ouders. Dat is de basis van het super-ego. Het incest-taboe doet er ook geen goed aan. Het kind identificeert zich met de ouder v.l. hetzelfde geslacht. Fallisch gefrustreerd iemand: onvolwassen.

4) Latentie, sociaal gedrag belangrijk, image afstand van niets zelf nemen, concessies doen. Seeriele belangstelling gering; wel voor de omgeving.

5) Er moet afscheid worden met de ouders van de zelfde geslacht. De partnerkeuze kringt samen met de ontwikkeling error. Het kijkt misschien niet helemaal aan de anale fase ouders die op de zindelijkheid opstribben zijn later ook streng, willen dat het kind zich netjes gedraagt konformeert etc. De anale radiaten hebben een sterk super-ego. De orale type is afhankelijk.

Je kunt mensen niet indelen in vakjes/typen.

Het evenwicht tussen het ego en super-ego is de basis van al je gedrag.

Dit papier vond ik

laatst op de loopplank bij mijn huis. Het geeft in een wat kinderlijk handschrift een aantal definities over het werk van Freud.

Het lijkt natuurlijk een leuk toeval dat zo'n papier komt aanwaaien als je met een boek over hulpverlening bezig bent, maar zo toevallig is het ook weer niet. Want terwijl de meeste psychiaters zeggen dat Freud allang verouderd is, vormt een aantal van zijn ideeën - of liever zulke korte samenvattingen ervan als op dat papier staan - nog verplichte leerstof op allerlei opleidingen voor mensen die zich beroepsmatig met andere mensen gaan bemoeien: niet alleen voor psychiaters, psychologen, andragogen, artsen, criminologen en rechters, maar ook voor onderwijzers, kleuterleidsters en beroepsadviseurs.

De theorieën van Freud werden toen hij ze aan het begin van deze eeuw publiceerde, als schokkend en schandelijk beschouwd. Nu horen ze tot de verplichte kennis van allerlei funktionarissen en vormen nog steeds de basis van allerlei therapieën. We vinden het daarom nuttig om in het kort te vertellen wat voor soort ideeën Freud had over mensen in het algemeen en over vrouwen in het bijzonder; en hoe het mogelijk is dat iets waar iedereen eerst van schrok zo'n algemeen aanvaarde leer is geworden.

Freuds theorieën zijn, zoals hierboven is uitgelegd, een logische ontwikkeling van de mediese wetenschap. Hij leverde een andere aanpak van die vrouwen waar de dokters niets mee konden. Hij deed dat in de tijd waarin de eerste feministiese golf haar hoogtepunt had - aan het eind van

de vorige eeuw, toen het feminisme nog niet helemaal was opgegaan in de strijd om het kiesrecht en de opbouw van de verzorgingsstaat, en iedereen, maar natuurlijk vooral de mannen, bedreigd en verward was door de brutale en raadselachtig eisen die sommige vrouwen ineens gingen stellen. En tegelijk was het een tijd waarin het geloof in de wetenschap bloeide, waarin mensen dachten dat de enorme vorderingen die de wetenschap had gemaakt in het beheersen van de natuur ook konden worden overgebracht naar het voorspellen en beheersen van het gedrag van mensen.

Freud heeft een theorie ontwikkeld die er wetenschappelijk uitziet, die vrouwen op hun plaats houdt en die iedere vorm van verzet kan herleiden tot persoonlijke, individuele stoornissen. Het is niet onbegrijpelijk dat zo'n theorie, of stukken ervan, in onze samenleving een succes is geworden. Maar daarvoor moest iedereen eerst wat wegslikken. Freud stelde immers dat seksualiteit de drijfveer is van het menselijk gedrag, van klein kind af aan, en dat de belevenissen van het kleine kind bij de pogingen om aan deze seksuele drang te voldoen de opbouw van de persoonlijkheid bepalen. Teleurstellingen en angsten, hierbij opgedaan, zullen op de persoonlijkheid van de latere volwassene hun invloed hebben.

Het bewustzijn van mensen wordt opgebouwd in de voortdurende strijd tussen die seksuele drang (het lustgevoel, meer in het algemeen de menselijke vitaliteit) en de noodzaak tot aanpassing aan de maatschappelijke normen en eisen. Want de samenleving staat vrijwel geen lustbeleving toe (zeker de samenleving van Freuds tijd niet). Kleine kinderen leren dat omdat zij worden geblokkeerd in hun verlangen om met hun ouders te vrijen; de angsten die zij hebben om voor hun ongeoorloofde verlangens gestraft te worden houden hen hun hele leven lang binnen de perken. Als deze angst, en te sterk zijn kunnen zij ziekmakend werken, de 'patiënt' moet dan zijn jeugd herbeleven door de psychiater in de rol van de boze ouder te plaatsen, en kan op die manier langzamerhand leren dat de reden van zijn angst niet meer aanwezig is.

Wat dus normaal is kan op een gegeven moment zo erg worden dat het een ziekte wordt. Iedere man heeft de verboden en bevelen van zijn vader tot een deel van zichzelf gemaakt; dit deel heet het Über-ich (boven-ik), het geweten. Zijn verboden seksuele verlangens heeft hij weggeduwd in een verborgen stukje van zichzelf, zijn Es (= het), of onderbewuste. Zijn 'ik', ofwel zijn sociale zelf, zit daartussen. Hoe strenger het Über-ich, of hoe sterker de verdrongen driften in het onderbewuste, hoe moeilijker het ik het heeft. De psychiater moet eventueel helpen met het onderbewuste bewust te maken. Dat kan door middel van het uitleggen van dromen of vrije associatie. Het onderbewuste kan zich namelijk uitdrukken door middel van symbolen: alles wat lang en scherp is is een pik, en alles wat hol is een kut. Psychiater en patiënt kunnen zo de verborgen wensen als het ware aflezen en tegelijk de verboden van het strenge Über-ich proberen te ontcrachten. De psychiater neemt de plaats van ouder in, de kinderlijke gevoelens van angst en haat worden op hem overgedragen, en later stelt de psychiater als nieuwe ouder nieuwe, leefbare normen in de plaats van de oude. Dit proces heet psychoanalyse.

Freud is natuurlijk op allerlei punten aangevallen, vooral ook op het Oedipuskompleks (Oedipus was de man uit de Griekse legende die zijn vader doodde en met zijn moeder trouwde, overigens volstrekt per ongeluk). Hoe kon Freud weten dat hele kleine jongetjes al met hun moeder willen vrijen en dat zij bang zijn dat hun vader voor straf hun pik af zal snijden (kastreeren)? Er is ook kritiek op de therapie. Er is wel onderzoek gedaan naar de resultaten van de psychoanalyse (die jaren-lang duurt en heel duur is). Volgens dat onderzoek werden er aanzienlijk meer neurotici beter zonder psychoanalyse dan met. En dan te bedenken dat voor een psychoanalyse de eis gesteld wordt dat de patiënt zich goed kan uitdrukken. Dat betekent dat alleen mensen uit de hogere lagen van de bevolking geschikt worden geacht om behandeld te worden.

Maar hoe zit het nu met de vrouwen, want Oedipus was een man. Freud heeft zijn theorie bedacht naar aanleiding van een droomanalyse van zichzelf. Maar de eigenlijke aanleiding van zijn zoeken was, zoals gezegd, de vrouwelijke histerie. Freud heeft de theorie van het Oedipus-

kompleks dus maar zo goed en zo kwaad als het ging ook op vrouwen toegepast. Vrouwen houden, als ze klein zijn, net als jongens van hun moeder (of ze ook met haar willen vrijen vermeldt Freud niet), maar op een gegeven moment ontdekken ze dat ze geen pik hebben en dan zijn ze teleurgesteld, denken misschien wel dat moeder hem heeft afgesneden, en verplaatsen hun liefde naar de vader, die immers wel een pik heeft. Het meisje probeert haar moeder dan te verdringen en gaat haar haten. Als alles goed gaat vervangt ze haar verlangen naar een pik door liefde voor de pik van de vader en op de duur door liefde voor penissen in het algemeen, een liefde die bij de geboorte van een zoon beloond wordt. Bij dit proces kunnen er twee dingen fout gaan: het meisje kan haar moeder willen vermoorden om haar vader helemaal voor zichzelf te hebben, en dus in angst voor de moeder leven. Dit wordt wel het Elektrakompleks genoemd (Elektra wilde haar moeder volgens de legende overigens vermoorden om haar vader te wreken die door haar moeder vermoord was, en ze deed het niet zelf maar stookte haar broer op om het te doen). Het kan ook dat ze er geen genoegen mee neemt de penis van de vader lief te hebben, maar gewoon doorgaat met van haar moeder te houden. Dan wil ze zelf een man zijn en wordt lesbies. Nergens bij haar volwassen worden komt ze in de voor de man normale situatie dat ze uit angst voor de straffende vader zich zijn normen eigen maakt. Daarom hebben volgens Freud vrouwen geen goed ontwikkeld Über-ich en zijn ze enigszins amoreel.

De therapie kan een vrouw natuurlijk niet aan een pik helpen; de psychiater kan haar alleen behulpzaam zijn om het minst slechte van twee kwaden te kiezen, dat is haar echtgenoot op de plaats van haar vader te stellen en hem lief te hebben en te gehoorzamen.

En verder geeft Freuds theorie een wetenschappelijk tintje aan alle stereotiepen van de vrouw die je maar kunt verzinnen. Alle oude heksen en feeksen zijn kastrerende vrouwen geworden die hun zoons onherstelbare schade bezorgen, en het voegt er een belangrijk nieuw stereotiep aan toe, waar je de rest die geen feeks is mee kan grijpen: vrouwen zijn masochisties. Dat betekent dat zij lust beleven aan het lijden, zij vinden het heerlijk om onderdrukt te worden (een man kan zich natuurlijk helemaal niet voorstellen, dat vrouwen dat allemaal verdragen, hij zou het niet nemen, dus veronderstelt hij maar dat ze het leuk vindt). Als vrouwen kwaad worden over hun onderdrukking kastreren zij man en kinderen. Als ze proberen hun onderdrukking te verdragen zijn ze masochisties. In de ogen van de psychiater zitten ze dus in ieder geval fout.

Feministen hebben van deze theorieën van Freud altijd gezegd dat Freud bepaalde dingen goed gezien maar verkeerd geïnterpreteerd heeft, waardoor verschijnselen die maatschappelijke oorzaken hebben, en die dus veranderd kunnen en moeten worden, voorgesteld worden als onvermijdelijke individuele stoornissen. Natuurlijk merken meisjes dat ze minder belangrijk worden gevonden; natuurlijk begrijpen ze dat vader de macht heeft in huis. Natuurlijk zitten ze in een dilemma - en hoe groter de machtsverschillen in het gezin zijn, dat wil zeggen hoe groter de maatschappelijke macht van de vader is, des te moeilijker is het om zich met succes te identificeren met de machteloze moeder, of zonder succes met de machtige vader. Maar dat is geen reden om te spreken over dé vrouw of dé man, om definities te gaan geven over wat normale vrouwelijkheid is, als uit de situatie, hoe verwrongen en geseksualiseerd ook beschreven, al blijkt dat zij niets te kiezen heeft. En om haar jarenlang te laten praten over haar verkeerde instellingen, in plaats van haar te laten werken aan een betere levenssituatie voor zichzelf en voor anderen, is op zijn minst zonde van de tijd, om maar geen ergere woorden te gebruiken. Erger is nog dat de theorie wapens geeft tegen iedere vorm van verzet van vrouwen.

Niet alleen feministen hebben tegen Freuds theorie geprotesteerd, ook de vrouwelijke psychiaters kwamen er snel achter dat de perspectieven voor geestelijke gezondheid en geluk die Freud te bieden had wel erg mager waren. Daarom gingen ze de theorie een beetje veranderen. Karen Horney zei bijvoorbeeld dat vrouwen niet jaloers zijn op de penis, maar op de bijbehorende maatschappelijke voordelen, en dat mannen ook jaloers zijn, namelijk op het vermogen van vrouwen om kinderen te baren. Dat vermogen is uiteindelijk de basis van de enig bestaansbare

geestelijke gezondheid van de vrouw. De therapeut moet haar helpen haar vrouwelijkheid te aanvaarden en haar eventuele weerstanden tegen het moederschap te overwinnen. Hoewel Horney wel inziet dat het hebben van kinderen het eigen leven van een vrouw nogal belemmert, ziet zij die bezwaren toch als gevolg van een gestoorde psycho-seksuele ontwikkeling, die door de therapeut rechtgetrokken dient te worden.

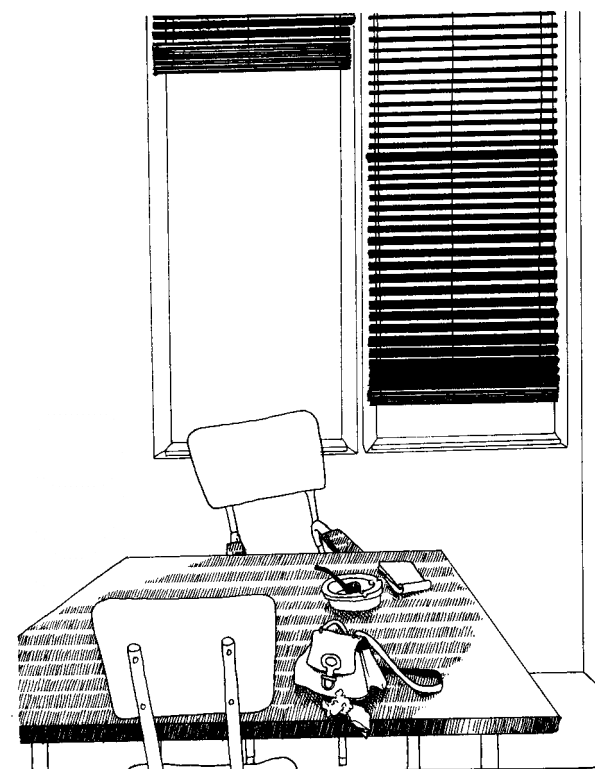
Juist dergelijke vrouwelijke psychiaters die probeerden Freud op zijn eigen terrein te bestrijden hebben ons van de regen in de drup geholpen; door te betogen dat onze baarmoeder net zo iets moois is als een pik en dat mannen baarmoedernijd hebben, waardoor wij onze levensvervulling helemaal niet meer buiten het moederschap kunnen vinden; door het kreëren van het begrip 'emotionele volwassenheid', dat alleen maar geschikt is om aan vrouwen op te leggen (mannen hebben niet eens de tijd voor iets als een gevoelsleven), en door het voortdurend analyseren van de band tussen de moeder en kind.

Die nadruk op het moederschap is in de naoorlogse therapieën ook van de kant van de 'alternatieve' psychiatrie (Laing e.d.) versterkt. Bij Freud is het nog het konflikt met de vader dat op de voorgrond staat. In de post-Freudiaanse theorieën verdwijnt de vader steeds meer uit het beeld en blijft de kastreende, verwaarlozende, liefdeloze enzovoort moeder over als de enige oorzaak van de stoornissen van haar kinderen.

Zeer populair werden de theorieën van Bowlby, die de oorzaken van misdadigheid zocht in afwezigheid van de moeder (hij hield zich voornamelijk bezig met kinderen in tehuizen) zonder armoede, woningnood en andere oorzaken erbij te betrekken. (Iemand uit mijn praatgroep vertelde zeer verbitterd hoe zij na de oorlog in een huisje zat zonder water en elektriciteit met drie kleine kinderen, en toen kwam haar schoonmoeder op bezoek MET BOWLBY! )

Het moederschap, nog steeds de enig mogelijke bestemming voor de Ware Vrouw, stelt vrouwen dus geheel, totaal en volledig verantwoordelijk voor de ontwikkeling van hun kinderen. Waartoe dit leidt hebben vrouwen al proberen te beschrijven in het **Moederboek** (De Bonte Was, 1976)

Deze naoorlogse ontwikkeling verdubbelt de onderdrukking van vrouwen door de psychiatrie. De 'klassieke' denkbeelden reduceren vrouwen tot wezens die iets missen en hun leven lang tevergeefs zullen proberen dit gemis te boven te komen. Deze per definitie onvolmaakte schepsels worden vervolgens, kennelijk omdat mannen het te druk hebben met iets anders, opgezaald met het lot hun kinderen beslissend en definitief te vormen. Want het is natuurlijk ideaal als alles wat er mis is met kinderen als ze klein zijn en later als ze groot zijn te wijten is aan moeders. Niet alleen zijn vrouwen incompleet, ook is alles hun schuld. Waarom vrouwen die op zoek gaan naar hulp zich wenden tot hulpverleners die in een dergelijke ideeënwereld geschoold zijn is een raadsel. Wat vrouwen te wachten staat die onvrijwillig met dergelijke hulpverleners in aanmerking komen laat zich raden.



## Mijn kind heeft ook al faalangst

Eerst dacht ik dat onze psychotherapie (die twee jaar duurde) me erg veel geholpen had. Nu merk ik dat ik weer keurig aangepast ben aan m'n situatie.

Ja, ik kan het nu bijna allemaal verwoorden wat er aan de hand was, m'n gedrag plaatsen, maar met m'n emoties kan ik nog geen kant op, ik kan nog bijna niet huilen, kan ook niet tegen het huilen van de kinderen en raak ervan in paniek en word agressief. Ik weet met m'n eigen agressie (en van anderen) totaal geen raad en voel me afschuwelijk dat ik het dan op de kinderen afreageer. Ik geef ze veel te gauw een tik of smijt ze de gang op en dreig met rottingen.

Ik heb het gevoel dat er zoveel boosheid in me zit over alles, ook nog van veel vroeger. We moesten lief zijn voor elkaar want dat wilde God, niet waar! Wij meisjes mochten ook niet vechten, we knepen stiekem. Ik voelde me zo afschuwelijk met al die overmacht, dat je nooit goed was, zoals je was en je mocht nooit iets terugdoen.

En nu doe ik tegen mijn kinderen vaak hetzelfde als mijn ouders tegen mij. Ik maak ze ook rijp voor een psychiater. Mijn kind heeft ook al faalangst.

Ik stik in m'n schuldgevoel. Ik doe te veel verkeerd.

## De depressie: de uiteindelijke vlucht van het gevoelsleven

Alle inrichtingspsychiaters komen met patiënten in aanraking, die in een depressie zitten. Zij weten echter niet wat het is en kleunen steeds mis. Misser op misser.



'Kop op' of: 'Het zal wel meevallen' zijn gezegdes, die getuigen van een volkomen niet-weten, zijn gezegdes, die een averechtse uitwerking hebben. Het gevoelsleven krijgt dan nog een extra opdonder en je krimpt van binnen helemaal in elkaar.

Nu zal ik proberen zo begrijpelijk mogelijk voor buitenstaanders (mensen dus, die de depressie niet aan de lijve hebben ondervonden) uit te leggen hoe je je voelt in een depressie en wat volgens mij de juiste behandeling is. (Depressief-zijn en down-zijn zijn heel verschillende dingen. Een up in een depressie ligt nog ver beneden de gewone down, die iedereen wel kent).

De depressie is een toestand van de Geest en is geen zenuwkwesitie. Het gevoelsleven is dan geheel naar binnen geslagen en de depressie treedt op, wanneer het gevoelsleven door de omstandigheden voor 100% in de knel zit en er gevoelsmatig geen enkele uitweg meer is. De gezonde mens heeft uitstraling van energie en door middel van die uitstraling legt hij kontakten. Een mens in een depressie heeft geen uitstraling meer en kán geen kontakten meer leggen

#### *Kenmerken:*

Totale eenzaamheid en totale verlatenheid. Geloof, hoop en liefde zijn weg en je sleept je voort in een *groot geestelijk onbehagen*. Min of meer sterke zelfmoordneiging, vooral 's morgens bij het opstaan. Die zelfmoordneiging is een bewustzijnsvernauwing. Niet kun-nende denken, alleen b.v. het kringetje: 'Was ik maar dood, was ik maar dood' van de vroege ochtend tot de late avond. Iedere depressie heeft bovendien zijn obsessie. Een geheugen als een zeef: plop erin, plop eruit. Een min of meer moordende levensangst; het veiligste plekje is je bed en de juiste behandeling zou zijn: een *liefdevolle* verzorging in bed. Hoe beslotener de ruimte des te beter. (In een vertrek: met gezelschap). Dat voelt veiliger. Niet naar buiten; dan wordt de zelfmoordneiging sterker doordat het geestelijke onbehagen groter wordt. Geen gezelligheid kunnende geven (o.a. niet kunnende praten en áls je praat gaat het toonloos zonder intonatie; je bent doorgaans heel stil) en geen gezelligheid kunnende ondergaan. Altijd huiverig en boven op de kachel willen zitten.

Een afschuw hebbende van koud water (omdat een grotere afkoeling het gevolg is! ). Daarom met warm water (je laten) wassen. In paniek voor de klerenkast staan. Je sloft het liefst in hetzelfde. Het is een onvoorstelbaar geestelijk lijden; het is een ware hel. Bijzonder afmattend en je bent doorlopend moe. Een afschuw hebbende van lichamelijke inspanning. Je sleept je voort in doffe gelatenheid, murw van geestelijk lijden. Van gevoelsmatige ellende weet je niet waar je het zoeken moet. Een arm die om je heenge-slagen wordt geeft enige troost. Je huilt doorlopend (van binnen) en je voelt je geheel hulpeloos. Je kunt je dan ook niet verweren tegen onrecht jou aangedaan. Je hebt gewoon alles te slikken want een weerwoord heb je niet. Sterke gevoelens van *minderwaardig-heid*. Deze gevoelens van minderwaardigheid zijn gerechtvaardigd; je voelt je en je bent ook een waardeloos vod. Geen enkele belangstelling kunnende opbrengen. Zware *schuld-gevoelens*, ook al, omdat je jezelf als een belasting voor anderen ziet. Het is dan ook de taak van de psychiater en de verpleging om zo nu en dan met je praten over je negatieve gevoelens als zelfmoordneiging, geestelijk onbehagen, het lijden, het minderwaardigheidsgevoel, de schuldgevoelens en dan zeggen: 'Je mag ziek zijn, je mag ziek zijn.' De gesloten mens moet opengebrouwen worden. Dat kost stapels zakdoeken! Je begint dan vanzelf weer te denken en dat is je redding. Je moet eigenlijk vertroeteld en gekoesterd worden, zodat een gevoel van behagen het onbehagen verdrijft.

Er zou eigenlijk een *aparte kliniek* moeten komen voor depressieven, met verpleging, getest op liefde, medemenselijkheid, geduld en een zachte stem, zodat je later als je weer beter bent met liefde aan de behandeling terugdenkt.

Dit stuk heb ik geschreven, omdat mij gebleken is, dat een mens in een depressie helemaal niet begrepen wordt. *Geen medicijnen*. De zg. antidepressiva maken je nog dooier van binnen, terwijl je al zo dood bent. Als je getest wordt haal je hooguit het I.Q. van een *debiel*.

Natuurlijk dient er ook over gesproken te worden hoe je gevoelsleven zo in de knel is komen te zitten. Dat is erg belangrijk.

*Bezoek* kan belastend zijn. Je zou eigenlijk zelf moeten mogen zeggen wie er op bezoek zou mogen komen en meestal is dat niet de echtgenoot(ote).

Je bent overgevoelig voor lawaai, en harde muziek; er zou zo nu en dan zachte, mooie muziek gebracht moeten worden. Als de zon schijnt op ligstoelen in de zon.

Mijn depressie duurde van september 1962 tot september 1963 en wel in het Provinciaal Ziekenhuis bij Santpoort. Een lang jaar, mede door de liefdeloze, autoritaire en harde aanpak.

## **Ik was niet normaal**

Het begon al meteen in het begin van ons huwelijk: geen contact, geen relatie, geen gesprek, alleen maar profiteren. Eigenlijk was ik niets gewend, ik kwam uit een gezin van 13 kinderen waarvan ik de oudste was, met 19 jaar door mijn ouders buiten de deur gezet met niets, behalve de kleren die ik aan had. Ik ben toen door familie opgevangen, zo'n 2 ½ jaar en werkte intussen op een fabriek. Ik ben toen ik thuis was, en daarna, al in contact geweest met de kinderpolitie en 'meisjesbescherming' zoals dat toen heette, om erachter te komen wat er op mij aan te merken viel omdat ik thuis niet de volgzame dochter was zoals ze van me verwachtten. Ik heb thuis nooit enig goed contact of gesprek gehad met mijn ouders. Daarna met mijn oom en tante ook niet zoveel. Wel profiteerden ze van mijn capaciteiten als hulp in de huishouding en naaister, enz., terwijl ze mijn geld ook nog inpikten, wat ik pas veel later in de gaten had.

Ik ben toen in de huishouding gaan werken voor dag en nacht en probeerde een beetje zelfstandig te zijn wat nog niet zo goed gelukte, want er werd weer van me geprofiteerd door me bijna nooit vrijaf te geven. Dat vonden ze niet nodig omdat ik toch niet naar huis kon maar ik had in die tijd wel een vriendje. Na een jaar ongeveer ben ik weer naar een andere betrekking gegaan en toen leerde ik mijn man kennen. Binnen vijf maanden kregen we een huis en zijn moeder vond toen dat we maar beter konden gaan trouwen. Ik had er niks tegenin te brengen en deed dat ook niet. We trouwden voor de wet en vier maanden later voor de kerk. Steeds werd me maar voor ogen gehouden dat ik wel heel dankbaar moest zijn dat hij me uit dat rotmilieu had gehaald en dat ik het nu zo goed had. Ik beaamde dat ook wel. Ik wist niet beter. Tot op een gegeven dag ik zwanger werd. 'Ja dat wilde je toch graag, je wilde toch bewijzen dat je kinderen kon krijgen'. Ik voelde me ellendig, zei dat ook wel eens en dan kreeg ik te horen dat ik niet zo moest zeuren want kinderen krijgen was toch heel gewoon voor een vrouw. Dus hield ik mijn mond maar, terwijl ik hunkerde naar tederheid en liefde en genegenheid, maar hij studeerde nog en dat was veel belangrijker dan mij knuffelen.

Toen mijn zoon geboren was, veranderde er nog niet veel, wat ik wel gehoopt had. Als het kind 's nachts huilde moest ik eruit, ook al mocht ik nog niet van de dokter, want HIJ had z'n rust nodig (ik dus niet).

Een klein jaar na ons huwelijk kregen we een ander huis, nogal een eind bij zijn huis vandaan, ik dacht: nu is hij ver van zijn moeder vandaan, dan wordt het wel beter tussen ons, maar vergeet het maar. Als ik probeerde hem op zijn verantwoordelijkheid als vader te wijzen, kreeg ik prompt als antwoord: hij ging toch werken en bracht het geld binnen? De rest was voor mij. Ook de hele verantwoording voor uitgaven en alles wat daarbij komt.

Na 21 maanden kwam de tweede zoon en kon ik toen de situatie niet goed meer aan en begon me te verweren dat ik overal alleen voor stond en kreeg steeds te horen dat ik niet normaal was. Tot ik helemaal in de kramp zat en begon te smijten met dingen die ik zo vlug maar te pakken kon krijgen. Toen was het bewijs er duidelijk en hij ging naar de huisarts. Die kwam onmiddellijk en gaf me een spuitje. Ik werd in het ziekenhuis wakker. Was toen weer in verwachting, van de derde zoon die daarna geheel voldragen doodgeboren is.

Daarna heb ik nog een dochter gekregen, vijf jaar na de tweede en heb daar heel bewust van genoten na die drie jongens.

Door de scholen waar de kinderen naar toe gingen en de radio werd ik steeds meer bewust dat als we het niet samen deden, wat hij niet wilde, ik dan maar alleen de kinderen op moest voeden. Intussen had ik nog steeds contact met een neuroloog en kon daar helemaal niet mee praten. Wel moest ik steeds pillen slikken. Ik vond dat niet helpen en ben er mee gestopt. Toen kreeg ik te horen: zie je wel, jij weet het beter dan die specialist, en weer was het dat ik niet normaal was.

Nadat we weer verhuisd waren kwamen de moeilijkheden meer en meer. We konden helemaal niet met elkaar praten en ik zat steeds maar weer met die onlustgevoelens en angsten. Die had ik steeds gehad, ook tussen elke zwangerschap in, altijd angsten om weer in verwachting te raken maar wist ik veel van voorbehoedmiddelen. Niks, altijd was het maar weer dat alles op mij neerkwam. Tot op een zekere dag de huisdokter zei: 'Ik mag het niet zeggen (maar ja, hij was een katholieke man die ook niet goed raad wist met dit soort dingen), maar wat zou je ervan vinden als je de pil kon krijgen?' Ik zei ja, dat wil ik wel. Nou, dan moest ik er maar met mijn man over praten dan kon ik die wel krijgen.

Ik heb bijna 3 1/2 jaar de pil geslikt, maar mijn man wilde helemaal niks meer met me, want dat was eigenlijk toch weer niet goed, die pil. Dus stopte ik ermee, we probeerden weer andere dingen zoals het kondoom, maar dat remde hem weer teveel dus dat wilde hij eigenlijk ook weer niet. Maar ja. Tot op een zekere dag een kondoom gescheurd was en we bij de NVSH belandden. Die dokter daar raadde ons aan meer over die dingen als seksualiteit te lezen en ik kreeg in die tijd een pessarium. We gingen naar de bibliotheek van de NVSH en ik kwam tot ontdekkingen die ik niet voor mogelijk had gehouden. Wat had ik een armoedig bestaan gehad, maar volgens mijn man was dat omgekeerd. Hij las alleen wat ik aan hem tekort had gedaan. En zo werd de ellende nog erger. Hij was niet van plan zich door boekjes iets te laten opdringen en genegenheid, vrijen, lief zijn voor elkaar, dat was niet nodig. Hij had daar geen behoefte aan en dat hoefde dan voor mij óók niet, dat was alles romantiek, iets uit de Middeleeuwen.

Daarna heb ik me er maar bij neergelegd, maar ik had er geen vrede mee. Mijn behoefte aan tederheid bleef. Ben toen naar een buro voor levens- en gezinsmoeilijkheden gegaan in de hoop dat, met een derde erbij, mijn man wel eens wilde gaan praten maar niks hoor, iedere keer weer lag alles aan mij en hij ging vrijuit want ik brak de therapie af. Na een

aantal jaren steeds meer onlust en onvrede ben ik naar de Sociaal Psychiatrische Dienst gestapt. Daar vonden ze dat we er wel iets aan konden doen door gezinstherapie.

In grote lijnen kwam het er weer op neer dat hij zat te hameren op dat milieu waar ik uit kwam en dat het aan mijn rotte jeugd lag dat ik zo reageerde. De psychiater zei steeds maar dat ik alles mocht zeggen en dat deed ik dan ook wel, maar als we thuis kwamen was het steeds van: dat hoefde toch niet, je haalt er dingen bij die er niet toe doen. Een hele poos ben ik alleen gegaan want hij wilde niet meer mee. Ik dacht alsmaar: dit is het niet, ze zitten me steeds maar uit te horen en ik weet niet waarom. De toestand verbeterde er niet door. Tot op een gegeven dag hij weer mee naar de therapie wou. Ik dacht, nu heb ik het gewonnen. Hij begon ook wat aardiger te worden, probeerde wel eens met de kinderen te praten maar dat lukte niet zo best. Onze verhouding ging ook beter. Hij liet me wel eens merken dat hij me aardig vond en ik zei dat ook van hem. Hij haalde me uit zichzelf eens aan, ik vond dat gewoon een feest en wilde er lang van genieten. We gingen vroeger naar bed en bleven in de weekeinden wat langer liggen, enz. Tot ik op een dag merkte dat het weer afzakte. Hij kroop terug in zijn schulp. Ik zei dan ook dat ik dat merkte. Wat hij daarna zei heeft me zó geschokt dat ik mijn hele wereld in elkaar zag storten. 'Dit houdt geen enkele man vol, die flauwekul allemaal, voor mij hoeft het niet, ik deed het voor jou maar ik kan het niet langer opbrengen', en daar lig je dan. Alles was maar schijn geweest. Op de therapie hadden we verteld dat het wat beter ging en ze begrepen er niets meer van. De zuster (we waren altijd met z'n vieren) vroeg toen waarom hij dit niet kon opbrengen. Hij zei, ja het moet altijd van mij uitgaan en ik heb er geen behoefte aan. En ze moet maar iemand anders zoeken die dit wel wil maar van mij hoeft het niet. Zo ging het een hele poos heel hard achteruit.

Ook kwamen ze wel eens met de kinderen praten, maar die zeiden bij voorbaat al: wij zeggen niks. Dat deden ze uiteindelijk tóch, maar ze wilden geen partij kiezen, alhoewel mijn oudste zoon dat toch wel een beetje deed want hij zei: mijn vader wil mijn moeder en ons niet begrijpen en daardoor is er steeds ruzie, maar ja, die paar jaar dat ik nog thuis ben, wat kan mij het schelen en ik vind dat mijn moeder het fantasties doet. Ondanks alles. Mijn tweede zoon viel toen bij met te zeggen: maar mijn moeder moest meer haar mond houden, dan kwamen die ruzies niet. Waarop ik heel fel antwoordde: 'ja, jij heult met je vader om bij hem nog wat te winnen' (fout, weet ik wel, maar ik kon gewoon niet anders meer).

En nu is hij weggegaan, nadat ik met de therapie gestopt was en ze met hem nog een tijd verder zijn gegaan. Ik kon het niet meer aan, dat ze me steeds maar weer het gevoel gaven dat ze het met hem eens waren en als ik dat zei was het niet waar. Op een dag zei de psychiater: 'Wat zoek je bij een andere man?' Waarop ik antwoordde: 'Liefde, genegenheid, aandacht, als een normale vrouw behandeld worden'. Hij antwoordde: 'Als ik als deskundige uw probleem niet kan oplossen, wat wilt U dan van een leek.' Ik werd woedend, viel mijn man af waar iedereen bij was en zei: 'Ik kom hier niet meer terug, ik praat toch hollands en jullie willen me niet verstaan.'

De weken daarna was het steeds van je krijgt nog een kans om te komen praten, maar ik hield voet bij stuk en ben niet meer gegaan.

Nu ben ik alleen met de kinderen en ben in echtscheiding. Hij laat ze nog wel aan alle kanten merken dat de man de macht heeft wat de officiële kanten betreft. Hij laat alles blokkeren, de bank, post, telefoon afsluiten; de kinderen hebben recht op kinderbijslag maar als hij niet op tijd tekent krijg ik niks, zo gaat het elke dag door. Maar ik zie de toekomst momenteel toch wel beter worden want ik denk maar zo, hij kan me nu wel buigen maar niet breken, ik hou de zoon in m'n hart en bezit alle macht.

## Een half jaar in de hel

Mijn ervaringen met de psychiatrie zijn misschien niet direkt spektakulair of deskundig, maar voor m'n gevoel zou ik er boeken over kunnen schrijven.

Ik kwam ermee in aanraking door 'n hopeloos huwelijk met 'n man die niet in staat was enige gevoelens van wat liefde en warmte op te brengen. Hij was opgegroeid in tehuizen, pleeggezinnen, inrichtingen. Deze mensen helpt geen liefde of medelijden, je wakkert alleen hun zelfmedelijden en haatgevoelens aan. In zo'n huwelijk ga je als vrouw wel naar de knoppen en je draait mooi een of andere inrichting in. Maar nu is dit goddank voorbij.

Niet dankzij de erkende inrichting, maar door mensen, helpers van beroep, die je als mens benaderen. Voor een zo iemand, waar ik na de scheiding, zo'n anderhalf jaar terug, contact mee kreeg, heb ik veel respect. Zij heeft me er op zo'n fijne warme manier bovenop geholpen.

Ik kan gewoon niet anders dan van haar houden, hoewel ze een stuk jonger is dan ikzelf. Ze liet me vechten voor mezelf zonder af te breken, maar opbouwend, zodat ik beter ging functioneren. En het stempel van die éne opname in een erkende bekende kliniek drukt niet meer zo loodzwaar. Want ook een goede nazorg van deze kliniek was er niet. Ja je kon eens in de twee weken komen, b.v. op de 'polie', voor controle. Hoogstens 10 à 15 minuten binnen: 'Vertel maar', weer volstoppen met pillen door een student-psychiater die je niet kent meestal. Later heb ik met eigen ogen gezien dat alles wat je zegt doodgewoon tegen je gebruikt wordt. Heb de rapporten gelezen, belachelijk wat daarin stond.

Je kunt beter je mond stijf dicht houden!

Mijn God, wat ben ik geschrokken in de eerste dagen van mijn opname. Ik wist niet dat zoiets bestond in deze tijd. De eerste nacht wist ik niet wat ik hoorde, dat gegil en gebonk op de deuren. De gang met de isoleercellen grensde aan de woon-slaapzalen. 's Morgens moest je door die gang lopen naar de therapie. Ik vond het zo erg, je bent zelf al ziek van ellende, ik kon er niet tegen. Dan zat ik de hele morgen te huilen. In de rapporten stond dan ook dat ik zeer depressief was, hoe bestaat het! Deze toestand is nu niet meer zo, er is een nieuw therapiegebouw.

De periode half april '72-begin januari '13 is dan ook voor mij persoonlijk, letterlijk en figuurlijk, de 'hel' geweest. Niet alleen, als ik terugkijk, de verouderde inrichting, opvang e.d., maar ook de weinig menselijke aanpak.

Nu klinkt dat misschien voor iemand die 't niet aan den lijve heeft ondervonden erg cru. Maar ik weet dat er verschil is. Ik ben ook voor en na deze periode in een zgn. niet-erkende instelling opgenomen geweest, een herstellingsoord in de bossen, maar ook met deskundige opvang. Je was er geen nummer; erg warm, 'n prima psychiater die zich voor ieder interesseerde, zodat je wel van hem moest houden. Het huis was 'open'. Je had buiten de therapieën behoorlijke vrijheid. Er waren hier ook zeker behoorlijk overspannen mensen. Maar het was zó: hier heb je de vrijheid, wat doe je ermee? Dan gebeuren er volgens mij, en dit is gewoon te zien, naar verhouding minder 'ongelukken' dan in de gesloten 'opbergplaatsen'.

Dáár gebeuren 'ongelukjes' prakties aan de lopende band, en hoe komt dat? Misschien omdat je zelf zo weinig aan bod komt. Dat opsluiten in die kille paviljoens, écht opsluiten. Prakties géén of zeer weinig echte belangstelling van mens tot mens. Het straffen, de leefomstandigheden, het recht van de sterkste, en de een steekt de ander weer aan. Het is zoiets als een kettingreactie.

Je bent patiënt nummer zoveel, met 'n heel dossier vreselijk dure woorden en een heleboel zeer oninteressante rapportjes van de leerlingverpleging, die je amper te zien kreeg. Ze praten soms wel met je, maar er is steeds een ander, ze wisselen vrij veel. En niemand vraagt je waaróm je b.v. angstig, depressief, agressief of zo bent, dat bepaalde gedrag hebt, het niet meer ziet zitten. Dat maken zij wel voor je uit, hoor! Ze vragen je echt niet of je misschien wat aandacht, een beetje liefde of zo nodig hebt. Pillen krijg je wel, daar word je lekker rustig van, zeg maar duf van en nog verslaafd ook, zodat je amper weet of je leeft. En als je te weinig aandacht krijgt, zóek je die wel en dan op de foute manier; je moet wel! Anders laten ze je doodgewoon verrekken.

Ik had gewoon ook erg veel behoefte aan praten. Als dat wekenlang niet lukte, forceerde ik wel wat. Het was toen echt niet zo onbewust wat je deed, die gekke dingen. Zo slikte ik op een nacht een doosje aspirine. Hoe je eraan kwam mag Joost weten. Niet dat je persé dood wilde of zo, nee, dan is er wel iets anders en zo duf ben je niet om dat niet te weten. Ik deed het dan ook doodkalm, wachtte 'n poosje en zei het toen tegen de dienstdoende verpleger, waarvan ik wist dat hij me niet de cel zou bezorgen. Nou ja, dan was het maag leegpompen enz., en je had aandacht, dus...

Niemand kan ook de ontzettende eenzaamheid voelen die je daar meemaakt. Je bent zo geïsoleerd van alles en iedereen, al zit je met nóg zoveel mensen op een woon- en slaapzaal.

's Morgens waren het ook toestanden als de hele zaal zich om zes uur, half zeven van top tot teen aan de vier wasbakken moest wassen, vreselijk. Sommigen waren zo wezenloos, ze stonden maar, niet in staat om iets te doen. Nou dan hielp je elkaar maar. Denk niet dat ze een poot uitstaken, de verpleging. Alléén als je bedlegerig was.

Dan dat eeuwige opsluiten, rammelende sleutelbossen overal. Geen enkel privé. Als je al niet stapelgek bent, dan word je het wel. En wat elders overal op slot zit, is daar open! Iedereen kan vrij de toiletten in- en uitlopen. Erg leuk als je er toevallig opzit. Maar zeker, er zijn mensen die gevaarlijk voor zichzelf zijn. Ten overvloede zat er ook nog eens een glasraam in de deur, dus als er eens iets zou zijn, zou een eenvoudig haakje toch geen obstakel zijn?

Er was toen ook geen enkele inspraak in de dagelijkse gang van zaken. Hoe het nu is zou ik niet precies weten. Wel heb ik gehoord over discussie van patiënten en een iets betere begeleiding na ontslag, in de toekomst.

Mijns inziens werken ze ook wel veel zelf in de hand, door het opsluiten, het onmondig houden, de 'straf' als je domme dingen uithaalt (uit wanhoop), geen privé, door het je steeds afnemen van alle gevaarlijke dingen zodat je je hobby's niet kan 'uitleven'. Ze namen mijn flesje Oost-Indiese inkt af, mijn pennen enz. Ik teken graag. Ook toiletspullen, b.v. mijn poederdoos met spiegel, kortom alles wat enigszins zou kunnen verwonden.

Maar ze brengen je wel op ideeën hoor. Ondanks die 'voorzorg' zag ik een meisje van 18 haar pols door het serre-raam slaan. Aan ramen geen gebrek! Een dame die op weekend was geweest, probeerde met meegesmokkeld spul 's nachts zich iets aan te doen. Zo was er nog veel meer, en het lijkt wel, of het aanstekelijk werkt, je komt er zelf ook toe. Bijna iedereen probeert wel wat. Een of andere straf kreeg je wél, de cel bijvoorbeeld, of niet naar huis. Ik had ook eens iets uitgehaald, het was nog betrekkelijk onschuldig want ik had er weinig van. Toen ik eens na een erg lange tijd buiten kwam en dan nog in een 'rijtje' in het park waar je niet uit kan, was ik nog radeloos. Ze wisten heel goed dat ik er niet tegen kon. Als je dan uit pure wanhoop in de eerste de beste sloot springt...

Nou, mij hadden ze meestal wel op een psychiese manier. Mijn oudste kind deed haar eerste communie, er was beloofd dat ik er heen mocht. Ik was echt met gevaarlijk of zo.

En of je daar pijn aan hebt. Op zo'n moment denk je ook echt dat je boete moet doen. Nu zou ik dat niet meer nemen, maar ja.

Of als je probeert uit de rij patiënten, met begeleiding, te vluchten, bijna de bus haalt, weer opgepakt wordt en voorlopig weer vastzit. Als je b.v. creatief bent en je probeert je daarin wat te verliezen, wat weg te dromen, dat je ook daarin weinig privé hebt. Als je eindelijk een rustig plekje veroverd hebt, slepen ze je toch altijd bij de anderen. Je moet erbij blijven, altijd, je mag nooit alleen zijn. Is iedereen dan gevaarlijk? Ik snakke ontzettend naar wat echt contact. Alleen dan kan ik proberen mijn problemen te uiten, als iemand echt voor me open staat. Belangstelling voor me heeft, maar meestal is dat ver te zoeken in een psychiatrische inrichting.

In theorie was het mogelijk de psychiaters na hun dagtaak 'aan te schieten' voor b.v. een afspraak of gauw even vragen of je eens naar huis mocht. Maar in de praktijk was dat nogal moeilijk, het moest vlug gaan als je hem toevallig zag. Daarbij, als je geen goede vertrouwensrelatie met zo'n man hebt, ben je ook nog onzeker en verlegen. Op een gegeven ogenblik praatte ik naar omstandigheden vrij veel met een nieuwe leerling-verpleegster. Ze was aardig en ik dacht dat het klikte. Ik vertrouwde haar, liet haar zelfs het enige houvast lezen dat ik toen had, namelijk een heel fijne korrespondentie met Mia, die ik leerde kennen in het herstellingsoord waar ik voorheen was. Ze was daar nog, ik kon goed met haar praten en we begrepen elkaar. We schreven veel, toen vooral, en ze had veel begrip. Ondanks haar problemen hielp ze me echt, gaf me moed, ook met hulp van de psychiater die daar was die zo ook wat goede raad gaf. Deze korrespondentie was voor mij erg waardevol. Ik gaf deze verpleegster ook eens een schilderstukje van mezelf, dat ze mooi vond. Toch was zij degene die doorgaf dat ik 'gevaarlijk' materiaal had, nl. glazen potjes verf. Ik moest ze afgeven, maar ik heb net zolang gevochten tot ik ze terughad. Zij kon dit niet begrijpen, en had meteen geen enkele belangstelling meer. Nou vraag ik me af, was dit contact er alleen maar vanwege het observeren of was het echte belangstelling?

Dat laatste zal wel niet.

Het allergrootste bezwaar van zo'n inrichting vond ik de weinig individuele benadering. Je moet maar zien óf en hóe je volgens de geijkte maatstaven opknapt. Als je toevallig geen goede familie of relaties hebt, kun je er jaren zitten.

Ik had b.v. vóór de opname begeleiding van een maatschappelijk werkster. Die werd direct afgebroken. Ik had geen contact meer, terwijl we elkaar al een tijd kenden. Waarom geen samenwerking met alle partijen? Nee, je moet je schikken naar de opvattingen van de dokter. In principe zit daar wel wat in, als het tenminste klikt. Maar je wordt van begin tot eind niet serieus genomen. Ze belazeren je waar je bijstaat en zeggen doodkalm dat ze van een gedane belofte niets weten. Maar ja, je bent gestoord, hè. Je bent van te voren al gedoemd om niet geloofd te worden. Wél je lieve echtgenoot, die je letterlijk en figuurlijk de inrichting intrapte. Hij wel, die je met een onschuldig gezicht wegbracht, met de dokter praatte en zo. Maar uiteindelijk staat in de laatste rapporten: de man is toch wel wat negatief en deze vrouw hoort hier eigenlijk niet.

Maar intussen heb je mooi bijna een half jaar in de hel gezeten.

## **En daar gaan we dan met ons allen**

Vroeger liepen vrouwen met hun ellende naar de kerk, tegenwoordig gaan ze er als ze de kans krijgen mee naar het interactiecentrum, het agogies begeleide groepsgebeuren, de gesprekstherapie, het zogenaamd non-direktieve lul-maar-aan-uurtje, de encounter- en gestaltgroep, de gedragstraining, het sensitivity-weekend, de radikale therapie.

Want ten eerste is het mode, en ten tweede zijn we zo ongelukkig. En dank zij de cultuurindustrie die door reclame gefinancierd wordt is ongeluk zozeer iets waarmee je niets kan doen, dat je maar een therapie gaat kopen. ('De vrouw van Pietje Puk zegt, ik voel mij jong en vitaal in mijn nieuwe Datsun! ' En dan heeft iemand een nieuwe Datsun en dan voelt zij zich niet jong en vitaal, dus is er iets mis. Kennelijk niet met die Datsun, dus met haar. Om maar te zwijgen van degenen die, als hun zoveelste tweedehands fiets weer is gestolen en ze geen geld hebben om een nieuwe tweedehands te kopen, zich ook raar gaan voelen tussen al die Datsuns, zodat ze maar hopen dat het ziekenfonds de therapie betaalt. En ja hoor!) En misschien begrijpen we dat we ongelukkig zijn omdat we onderdrukt worden, maar we kunnen er toch moeilijk op wachten tot dat ophoudt. Daarom morrelen we maar wat aan onszelf (of laten anderen aan ons morrelen) in de hoop dat het toch aan ons ligt en niet aan de buitenwereld. Iedereen met een beetje verstand begrijpt trouwens ook wel dat als een bepaalde groep onderdrukt wordt, dat er dan sprake is van een wisselwerking. Die laten zich onderdrukken! Dus kom op vrouwen, naar de kop-op-training! En daar gaan we dan met ons allen.

Dit heeft tot gevolg dat er in het Westen een gigantiese verpsychiatisering aan de gang is, want de komplette moderne therapie-industrie is niets anders dan een democratische commerciële wildgroei die, voor zover hij wortels heeft, wortels in het goede oude freudianisme heeft. Met alle onderdrukkende gevolgen voor vrouwen van dien. Waar bij komt dat de meeste therapeuten mannen zijn en de meeste hulpzoekenden vrouwen. Met alle onderdrukkende gevolgen voor vrouwen van dien.

Waar bij komt dat vrouwen voordat ze zich ook nog eens in therapieën gaan laten onderdrukken dus al onderdrukt zijn en dank zij de alzijdig beknotte persoonlijkheid waarmee ze rondlopen (hebben te weinig aandacht, liefde, aanmoediging gehad, alle ambitie is eruit gestampt, denken dat ze niets kunnen, weten niet wat ze willen, vinden zichzelf stom en achterlijk en lelijk) tegevoelend en toegeeflijk zijn, niet zeggen waar het op staat, de dingen niet op de spits drijven en de neiging hebben in een therapie-situatie vooral de therapeut tevreden te stellen zodat hij zal zeggen, je hebt goed gewerkt, met alle onderdrukkende gevolgen van dien. Wat eentonig toch!



## Center

Wij hadden gedanst, omdat het de laatste dag was, en wat wijn gedronken. Ik voelde me overmoedig, zoals vaak na 'n wijntje. Ik verklaarde yoga te gaan doen en stak m'n benen de lucht in. Harry kwam toen op mij liggen en hij en ik wisselden wat steelse kusjes, met welke situatie ik eigenlijk geen raad wist. Ik zeg ook tegen Harry met een onbezonnen hoofd: Nou word je zeker verliefd op mij! Hetgeen Harry kwetste en/of in verwarring bracht (vermoed ik). Ik ging verder met me aan te stellen en Otto zei: Mieke, als je energie te veel hebt, mag je mij wel masseren. Ik: Goed Otto, kom maar liggen. Hij gaat liggen en ik doe zijn overhemd uit op 'n speelse en plagerige manier. Daarbij zeg ik: Ik heb zin om je een beetje te plagen. Ik speel met mijn vingers over zijn rug, omdat ik geen zin had in het serieuzere masseerwerk en ik merkte dat Otto het fijn vond, en ik werd blij het hem te kunnen geven. Toen was de pauze om en moesten we weer aan 't werk. Ik bleef naast Otto zitten en toen begon Otto mij kusjes te geven in mijn nek, waar ik van schrok en niet goed raad wist, maar ik wilde het ook niet. Ik voelde teleurstelling, dat dat schijnbaar dan altijd weer de konsekwentie moet zijn, terwijl ik wilde zeggen: Ik geef 't je graag, maar ik wil niks terug. Maar ik wilde Otto niet kwetsen, ik begreep het wel, en zodoende bleef ik vaag en enkel afweerderig. Otto zei: Ik voelde me opeens zo warm naar jou toe, en toen voelde ik mijn eigen oude wantrouwen mezelf in de weg zitten, ik heb vaak ervaren dat veel mannen alleen mijn lichaam willen, en dat stak toen de kop weer op. Toen is er gewerkt met Dick en Pauline en met meer mensen, ik weet niet meer wie, toen kwam het werk met de vrouwen, die hun vader moesten 'neuken' (letterlijk). Ik deed niet mee, want ik schaamde me en naderhand ging ik ook demonstratief verder weg zitten. Na afloop vroeg Ab: En jij, Mieke? Ik: Ik wilde niet meedoen, ik geneer me daarvoor. Cor, beschuldigend: En je schaamt je niet om met je benen omhoog te gaan liggen. Ik: Dat waren oefeningen. Ab en Cor samen smalend: Oefeningen! Toen was Harry aan 't werk, eerst vage dingen, althans vaag voor mij, en toen moest hij iedereen zijn shit geven. Hij begon bij Cor en werkte het rijtje af, het gebeurde ook op 'n schelderige manier, die ons bijna eigen was geworden in de drie maanden groep. Toen kwam hij bij mij en hij begon: En jij... Toen hoorde ik Ab en Cor iets zeggen, ik weet niet meer wat, maar het kwam er op neer, dat Harry hier voor een verderfelijk wezen stond, dat nodig op haar sodemieter moest hebben. Harry begon aan mij te trekken, Ik keek hem uitdagend aan en ik dacht: als er dan gevochten moet worden, zal ik me verdedigen. Harry bouwde mijn woorden van die middag na: Harry is zeker verliefd op mij, hè. Ik stond op en het gevecht begon. Het lukte Harry niet mij op de grond te krijgen, mijn eigen idee is, dat hij ook eigenlijk niet WOU, anders was het hem wel eerder gelukt. Toen had hij mij over de knie en wou me op de blote billen gaan slaan. Ik hield m'n broek goed vast, maar het lukte hem toch nog 'n paar flinke blauwe plekken achter te laten. Ik spartelde en lachte en Ab begon: Ze vindt 't nog leuk ook, kijk haar in het gezicht, Harry, kijk haar in 't gezicht. Ondertussen joelde en schreeuwde de hele meute en het begon ernst te worden. Ik trok m'n gemeenste gezicht en kneep Harry nog 'n paar keer in de ballen (later heb ik hem nog gevraagd of het echt pijn gedaan had, zijn antwoord was ontkennend). Toen begon Dick zich ermee te bemoeien, Harry keerde zich naar Dick en ik heb nog spijt dat ik dat moment niet te baat genomen heb om er domweg vandoor te gaan. Ik was te trots om dat te doen. Ook Dora stond zich vreselijk druk te maken en iedereen begon te schreeuwen en Harry aan te moedigen: Aan haar haren, Harry, aan haar haren! Ab bleef Harry pushen om mij te blijven aankijken, en hij zei dat het tijd werd, dat die gore glimlach eens van mijn smoel ge-

veegd werd (die ik overigens toen niet tentoonspreidde). Ik hoorde iedereen joelen en dacht verbijsterd: zouden zij me werkelijk zo haten? Ben ik werkelijk zo'n vreselijk mens, dat ik dat dan zelf niet beseft? Toen had Harry mij op de grond, aan mijn haren, en ik kon geen kant meer op. Ik zei tegen Harry: Ik wil niet dat je me slaat, Harry, ik wil niet dat je me slaat. Harry was (volgens mij) vertwijfeld en zo keek hij ook, ik zag geen duidelijkheid in zijn ogen. Toen was het even stil, Harry zat bovenop mij en had me strak vast bij de haren. Toen begon Ab, weloverwogen en met een krachtige stem: Harry, maak haar af! En Harry begon me op de ogen en wangen te slaan, zodat ik sterretjes zag. Het waren geen blindelinge klappen, hij diende ze met beleid toe. Na 'n slag of 10 zei Harry tegen mij: Doe je mond open anders sla ik het andere oog ook nog dicht. Ik deed het, ik was bang geworden mijn mond bloedde ook al. Toen zei Ab: Stop! En het stopte. Hij zei tegen Otto: Zo, Harry heeft jouw werk gedaan, hè. Otto: Ja, en hij begon tegen mij te redeneren. Ik zeg tegen Otto: Ik heb nu geen zin om erover te praten. Ik bleef nog even versuft liggen, en toen kwam ik overeind. Ab: (tegen de groep) Zij is koud en kil en zij schijt op mannen. Ab tegen mij: En ik wens je elke week zo'n aframing toe! Cor: En zo heb je het ook met mij gedaan, zoals met Otto. Ik: Dat is niet waar. Cor en Ab samen als uit een mond: Dat is wèl waar. (overbluffend)

Ik ging water drinken en ik zag in de spiegel hoe ik eruit zag. Een oog (het rechter) was helemaal dicht en het andere half. Overal was het dik en opgezet, en ik heb kale plekken op mijn hoofd, waar het haar met wortel en al eruit gerukt is. Ik was suf en doodmoe, maar toch wel erbij. Ik ging liggen en ze gingen met Martin aan 't werk, op 'n manier die me erg kwetsend voor Martin overkwam, honen en voor gek zetten. Daarna had iedereen 'n beurt gehad, en moesten we in 'n ronde cirkel gaan liggen. Ab begon te preken: En er is ook plaats voor Mieke en Piet (ook voor de grootste zondaars is er plaats) en toen ik m'n ogen open deed brandde er 'n kaars in het midden en stond er 'n bloem. Ik dacht: ja, ja, nu is het zeker allemaal weer goed, maar ik had de moed en de kracht niet om gewoon weg te gaan. Ik krijg van Cor nog'n aai over m'n lichaam en ik begin te huilen en te klappertanden. Ab hield mijn voeten vast en zei: En de wereld vergaat niet als je je verdiende loon krijgt. Hij ging weer weg en voegde mij nog toe: En zeg niet dat je het bij Center opgelopen hebt! (dreigend). Hij voelt al nattigheid, was mijn innerlijke reactie. Daarna hield hij nog 'n verhaal over dat iedereen moest zeggen: Wat is er toch met jou gebeurd? Ja, we zijn bij Ab Boswijk geweest, bij Center, in de driemaanden-groep, wat mij erg verwaand en ook narcisties overkwam. Toen wou ik eigenlijk naar huis, maar voelde me afhankelijk van Nicky, om samen met de trein mee te gaan. Ik heb nog wat dingen gezegd om te laten zien dat ik gedwee was, en ik dacht werkelijk dat ik het misschien wel verdiend had als iedereen dat vond... Ik ben nog mee wezen eten zelfs, en heb nog wat zitten slijmen, en Harry bracht me naar huis waar ik twee dagen in bed gelegen heb, warm, koortsig, moe en versuft. Toen ik 'n donkere bril opgescharreld had, ging ik het eerste naar mijn vrienden, die zich allemaal wild schrokken en wilden weten wat er gebeurd was. Ik ben blij dat mijn vrienden mij liefdevol opgevangen hebben, en dankbaar, dat ik in 'n goed milieu zit dat die dingen niet pikt. Toen kwamen mijn echte gevoelens op gang, dat waren ontzetting, schaamte en woede. Naar mijn gevoel is het nu af, ik ben moe en ik wil er geen energie meer aan besteden.

## Mijn man en zijn problemen

Samen met mijn man ben ik in huwelijks therapie gegaan, want we hoopten er op deze manier achter te komen waarom het in ons huwelijk helemaal niet meer ging. Maar dat viel tegen. Er werd uitgezocht dat mijn man het meest aan hulp toe was en dat ik een vrouw uit één stuk was. Ik wilde immers het gezin in stand houden en de kinderen een veilig tehuis bieden, terwijl hij niet meer binnen een gezin kon functioneren, wat natuurlijk heel alarmerend was.

Waarom *ik* dus in therapie moest was de therapeute niet duidelijk. Terwijl ik juist vond dat ik er nooit aan te pas kwam in het leven, ik offerde me op voor mijn man en zijn studie, ik zorgde voor de kinderen, ik speelde voor gast- en huisvrouw, kortom ik was aangepast, hoewel ik erg depressief en opvliegend was. Maar dat was niet zo erg, dat viel wel mee. De hele therapie was gericht op mijn man. Met ons drieën moesten wij zorgen dat hij weer op de been geholpen werd. Ook in de therapie dus viel ik er weer buiten. Op een keer lukte hij mij te gaan huilen en er viel een pijnlijke stilte. Noch de therapeute noch mijn man deden ook maar iets menselijks. Het leek wel of mijn emoties 'lastig' waren. Ik had voortdurend het gevoel dat ik een 'flinke meid' moest zijn.

Zijn hele jeugd werd nageplozen, en die was inderdaad heel naar, maar de mijne was even naar, we hadden dezelfde akelige ervaringen. Op een keer was mijn man ziek en ik zat alleen met de therapeute. We praatten weer over mijn man en zijn problemen. Toen ben ik ontzettend kwaad geworden dat hij voortdurend het middelpunt was, dat zij nooit eens op mijn moeilijkheden inging. Ze zei toen alleen dat ze verbaasd was dat ik nog zo normaal was met zo'n achtergrond. Dat was alles.

Mijn man verliet het huis en ging in een flat wonen. De huwelijks therapie werd beëindigd en wij gingen allebei apart bij dezelfde therapeute in individuele therapie. Mijn man heeft erg behoefte om met veel vrouwen te vrijen en hij vrijde ook met de therapeute. Hij kreeg weer een nieuwe relatie met een vrouwen schreef mij een brief waarin stond dat die relatie erg belangrijk was, maar dat ik er toch levensgroot tussen stond. De therapeute reageerde heel even met een geschrokken gezicht toen ik dat vertelde. Ze was voor mijn gevoel zelfs tijdens een therapie-uur met mij meer betrokken bij mijn man dan bij wat deze informatie voor mij betekende. Ik werd toen erg wantrouwig en besloot de therapie te stoppen. Via het IMP ben ik toen aan een individuele therapie begonnen, met een mannelijke therapeut. Hij begreep niets van mijn verhalen, ik had volstrekt geen contact met hem. Uit zijn wedervragen of antwoorden bleek niet dat hij begreep waar ik mee zat. Hij was erg non-direktief dus als ik nergens over begon deed hij het ook niet. Hij ging ook niet in op mijn negatieve verhalen over mijn man. Hij zei dat als mijn man zich zo rot voelde dat hij steeds met andere vrouwen wilde vrijen, dat dat toch wel eens aan mij kon liggen. ik bond hem teveel aan mij. Hij rechtvaardigde voortdurend het gedrag van mijn man. Hij stond niet achter mij, ik had een erg onveilig gevoel bij hem. Ik voelde dat hij mijn vijand was en dat ik mij moest verdedigen. Tegelijkertijd voelde ik dat hij helemaal niet bij mij betrokken was. Hij was vaak vergeten wat ik de vorige keren verteld had en ik moest voortdurend zijn geheugen opfrissen over dingen die voor mij heel belangrijk waren.

Ik ben nu nog bij deze therapeut omdat ik het gevoel heb er toch wat mee aan te kunnen. Het is een soort uitdaging, ik zal mij door zo'n vent niet laten besodemieteren.

## De ontplooiing van de totale vrouw

Nu de vrouwen ook in de bewustzijnsindustrie ontdekt zijn als een apart 'werkveld', kan er weer een aanslag op haar gepleegd worden door middel van trainingen c.q. therapieën.

Een bekend instituut als Center dat met trainingen adverteert zal zich mogelijk in de toekomst via een aparte insluitfolder tot de vrouw richten als volgt:

'Met het oog op jouw specifieke energieveld waarin je je dagelijks gefrustreerd voelt zijn we mede door onze eigen ervaring gekomen tot een doorlopend groeiprogramma speciaal voor jou.

Wat dit inhoudt kunnen we het best illustreren aan de hand van de ervaringen van Tine. Tine is een fijne intelligente getrouwde jonge vrouw met twee kinderen. Ze heeft maatschappelijke interesse, werkt halve dagen. Toch voelde ze zich niet gelukkig, er ontbrak haar iets, dat werd haar heel duidelijk toen haar man een vriendin kreeg. Deze, een vormingswerker, had zich ontwikkeld zonder haar. Ze was erg onevenwichtig en apaties toen ze bij ons kwam. In een gesprek met haar bleek primair haar onzekerheid als mens in de relatie tot de ander. Het is van groot belang voor de ontwikkeling van het totale zelf, een basis te leggen waarin primair aan zelfvertrouwen wordt gewerkt. Feedback is een onmisbaar instrument hierin en wordt optimaal verkregen in een lange intensieve groepstraining. Tine volgde één van onze zes maanden groepen. Zij werkte samen met de groep aan het vrijkomen en delen van warmte, akseptatie van haarzelf, het zoeken naar de ander en de vreugde van het alleen-zijn. Methodes als bio-energetica, gestalt en encounter vormen de grondslag. Het is begrijpelijk dat er bij de deelnemers 'doorbraken' komen en ze zich bewust worden van een speciale problematiek. Zo ontdekte Tine dat ze erg behoefte had aan een primal-therapie. Nadat ze haar oerschreeuw opnieuw maar nu bewust had kunnen ervaren opende zich nieuwe wegen van body-energie. Zij nam die uitdaging aan door deel te nemen aan een primitieve lichaamsbeweging- en dansgroep. Gebruikmakend van eenvoudige, speelse en vrolijke manieren van bewegen: liggen, zitten, staan, lopen, springen, voelde Tine hoe zij door haar momentum voorwaarts gedreven werd in totale ontspanning.

Een sessie lichaamsmassage volde, waarin Tine ervoer dat haar lichaam erg veel over haarzelf kon vertellen en zo een weg opende om op een heel andere manier bezig te zijn. Een directe lichamelijke ervaring, zonder woorden, zonder denken en zeer plezierig. Zij had nu ongetwijfeld een mijlpaal in haar ontplooiing bereikt toen haar iets zeer verdrietigs gebeurde: een geliefd persoon ontviel haar. Met veel moed stapte zij naar een rouwtherapie-weekend. Wij van de staf waren zeer onder de indruk van de louterende kracht die zij zich hierdoor verworven had, en het was een zeer blij moment toen Tine zich liet inschrijven voor twee dagdelen dynamische meditatie. Dit is een zeer speciale vorm van meditatie waarbij men de mogelijke gevolgen vooral niet moet onderschatten: nl. zeer velen voelen zich hierna geroepen en gaan op zoek naar een goeroe. Voor Tine was India te ver op dit moment. Voor haar was enlightenment intensive, een vijfdaagse ontdekkingstocht, waarin de filters van het dagelijks zijn schoongemaakt worden, een wezenlijk alternatief.

Zij verkreeg een directe zijnservaring van haar ware aard met behulp van Zenmeditatie, een Koanvraag en kommunikatietechnieken. Zij wist zich nu in haar menszijn volkomen ontplooid, verwacht stralend haar derde kind en in het ervaren van de vriendinnen van haar man komt ze ook nader tot haarzelf.

## Privétherapie

Vier jaar geleden kwam ik Peter tegen. Ik was net twintig, vrolijk en vol goeie moed om na 'n rotervaring weer opnieuw te beginnen. Ik wist wat ik wou vond ik zelf, en hij was bijna veertig, had wat levenservaring, 'n dochter, wat meer geld als ik en zag dat wel zitten met mij na 'n huwelijk van 7 jaar met een vrouw die altijd maar zo depressief was: 'vervelend hoor'. We wandelden door de herfstbossen en zaten met een glas rode wijn en 'n sateetje bij 't open vuur, gingen weekendjes naar Groningen en Chaam, vrijden harts-tochtelijk, en hij was psycholoog en ik studeerde psychologie, wat wil je nog meer? Ik voelde me van 'ze leefden nog lang en gelukkig'. Tja, wat wil je nog meer, maar ik was wel wat afhankelijk, vond hij. 'O ja, ben ik dat? Je zal wel gelijk hebben'.

Nou, daar wilde ik wel aan werken, geen punt. Hij vond dat we allebei vrij moesten zijn, 'n eigen leven leiden. 't Was wel goed wat ie zei, hij was ook zo geëmancipeerd zei hij zelf (jij hoeft m'n sokken niet te wassen of m'n flat te stofzuigen, dat doe ik zelf wel) en ik was 't er helemaal mee eens dat hij twee, drie avonden in de week in z'n eentje naar de kroeg ging. 'n vrije avond heette dat, natuurlijk joh! Maar zijn café was toevallig ook 't mijne, en hij vond 't strontvervelend als ik op z'n avonden daar ook was. Want dan zocht ik 'm vond hij, dus bleef ik maar thuis dan, maar dat was ook vervelend want dan had hij het ongemakkelijke gevoel dat ik op 'm zat te wachten, dus ging ik op een cursus pottenbakken en sieraden maken, maar dat was ook vervelend want als 't in de kroeg niet zo leuk was, zei hij vaak z'n vrije avond voor die avond op en kwam naar mij toe en dus ging ik maar naar twee van de vijf vooraf betaalde pottenbakkersavonden, en ik kreeg 'n vaag gevoel in m'n maag van hier klopt iets niet.

'Je wordt steeds afhankelijker' zei Peter tegen me en ik ging weven en schilderen en demonstreren en hongerig ziek liggen te zijn in m'n eentje want ik durfde al niet meer op te bellen dat er niks te eten in huis was want dan was ik weer zo afhankelijk. 'Je kan niet eens voor jezelf zorgen' zei hij toen hij kwam met 'n pan bami en 'n halve liter vanillevla, 'wat ben je toch afhankelijk'.

En dat was ik ook in zekere zin wel, ik wist toch steeds minder wanneer 't goed was wat ik deed? Ik had telkens het gevoel dat hij als hij me wat gaf met de ene hand, hij 't me met de andere hand afnam, terwijl hij er a.h.w. verwijtend bij zei: 'waarom neem je dat nou aan' en 'waarom geef je dat nou terug?' En bij alles wat ik deed speelde de angst van zou ik nou weer afhankelijk bezig zijn door me heen, je kon 't trouwens zo gek niet bedenken of ik wás zo bezig, vond hij als Peter en áls psycholoog, maar hij zou me er wel bij helpen.

Ondertussen begon ik m'n vage gevoel in m'n maag om te zetten in 'n soort angstige kwaadheid met vragen als 'waarom voel je je onvrij als ik onverwachts naar je flat kom (en 't dus niet in m'n hoofd moet halen om dat te doen) en sta jij wel om half drie 's nachts naast m'n bed als je opeens met me wil vrijen' en 'waarom was je kwaad en teleurgesteld en "geknakt" toen ik 'n ouwe vriend twee dagen te logeren had en vind je 't gewoon dat ik niks zeg en ook vind dat ik er niks over te zeggen heb als jij 'n week of zo weg bent met 'n vriendin', maar dat praatte hij handig weg met 'God, word jij nou ook al zo depressief en nog hysteries ook? '. Stempel op m'n kop van degen die 't weten kan. En ik had op dat moment alleen maar de pest in! Achteraf gaf ik 'm dan maar weer gelijk, ik kon 'm allang niet meer missen eigenlijk, ik was ook wel 'n beetje gek geloofde ik (toch goed dat zo'n aardige man zich met zo'n halve gare griet bemoeide).

Ik werd steeds 'depressiever' en onze relatie werd er steeds meer een van de psycholoog die strafte door te zeggen dat ik weer afhankelijk was (wat eigenlijk betekende dat het

eind in zicht kwam voor hem) en beloonde door een avondje-uit-met-ik-in-geile-kleren en hij-verlekkerd-naar-me-kijkend.

's Avonds zat ik thuis, huilde, keek in de donkere nacht naar z'n raam in de verte, dronk me te pletter, haatte mezelf en probeerde in m'n dagboek mezelf volwassen te schrijven en de schuld op mezelf te schuiven, sliep op pillen en verheugde me op de avond waarop we (als ik me tenminste tot dan gedeisd zou houden) ons tweejarig bestaan zouden vieren.

En ik zette koffie bij me thuis voor de afgeknapte vriendinnen van hem die net als ik in drie maanden veranderd waren van vrolijke meiden in 'vrouwen met van die depressies, gatverdamme, hoe zou dat toch komen?' Ik vond ze erg aardig maar ik had wel 'n plaat voor m'n kop. Niet zij, niet ik, maar hij die met psychologies gelul en autoriteit zijn vrijheid en onze onvrijheid preekte. Ik zag 't niet en zij ook niet. 't Is zo'n intens lieve man, met z'n hondeogjes'.

Uiteindelijk was ik zover dat ik mezelf terugvond in zijn badkamer waar ik de deur aan het barrikaderen was, terwijl hij opbelde naar de GGD om me te komen halen: 'kompleet hysteriess, meneer, moet u luisteren ik ben zelf psycholoog en ik kan u verzekeren. . .' Ik kon 't allemaal niet meer geloven wat ik hoorde, hij, Peter, die wist hoe bang ik was van die mallemlolen van psychiatrische inrichtingen. Ik wist door m'n studie hoeveel kans je had om daar ongelukkig terecht te komen en er niet meer uit te komen. Hij wou me laten opbergen, voor 't eerst ging hij z'n afgestudeerdheid openlijk tegen me in de praktijk brengen, nadat hij dat al die tijd al ondergronds gedaan had. De man aan de andere kant deed 't niet. Ik moest zelf maar bellen of komen, hij kon beter naar 'n crisiscentrum gaan met me. Ik spartelde nog tegen, maar ik voelde me zo slap van wat ik net gehoord had, en voor ik 't wist stond ik in die hall daar, met zijn hand hard om m'n arm geklemd tegen 't wegelopen, en ik dacht 'meid, hou je rustig, als 'n mak schaap, als je stennis maakt houden ze je hier.' Hij stond erbij van ik kom haar afleveren als deskundige, maar dát lukte niet zo goed. 'Zo te horen is het toch niet alleen háár probleem', zei de jongen die hem aanhoorde, 'ik vind dat jij er ook bij moet zijn', en nadat we twee uur gepraat hadden zei diezelfde jongen: 'besef je niet dat als jij zo je vrijheid neemt, je háár die vrijheid afneemt?' Dat had ik al die tijd gevoeld en nooit onder woorden kunnen brengen, altijd plat gepraat, en ik was er doodgelukkig mee. Kijk Peter, ja, dát probeer ik je alsmaar te zeggen, snap je dat, god wat goed, nou kunnen we misschien weer praten, leven, overnieuw beginnen, en we spraken af om terug te komen, samen met nog 'n andere vriendin van hem die ook begon door te draaien en ik was dolgelukkig. Hij niet, en toen we buiten kwamen zei hij, 'wát 'n lul', ja maar...

De afspraken gingen niet door en alles ging weer verder op de oude voet, steeds meer depressies, alleen die uitspraak op 't crisiscentrum begon me aan het denken te zetten (ik mocht 't alleen nooit tegen hem zeggen, dan werd ie kwaad, dat had ik zeker daar geleerd...). Ik begon meer en vertrouwder en eerlijker met z'n vriendinnen te praten en begon te ontdekken, heel stilletjes voor mezelf dat ik tóch 'n mens was, dat 't niet allemaal aan mij lag, dat ik zelf dingen kon doen waar ik blij mee was, 'n heel klein petieterig worteltje van bewustwording groeide in me en ik werd 'n heel klein beetje blij en echt onafhankelijk. En ik begon mezelf te herkennen in stukjes over 't feminisme in de sextant. Er waren er dus meer die hadden gedacht dat ze gek waren van zichzelf, was ik dan ook niet een van hen? Peter vond dat helemaal zo leuk niet allemaal, ik begon ook te ontdekken dat hij eigenlijk helemaal niet wou dat ik onafhankelijk was op 't moment dat ik dat zelf wou: 'Ga je weg vanavond, go, ik wou eigenlijk komen' en dan ging ik toch maar weer niet, zó sterk stond ik ook niet in m'n schoenen, misschien vond ie me wel té onafhankelijk nou, risico hoor! Langzaam weer ingepakt. En opeens was daar weer 'n depres-

sie en hij vond (opeens weer als deskundige en niet meer als die Peter die vroeg of ik soms thuis wou blijven), dat dat niet meer langer kon zo, ik moest maar 'ns naar een neuroloog gaan, er was vast iets mis met m'n hersenen, misschien zat daar wel wat wat wegkon, en ik kon vast wel van die pilletje krijgen die je 'persoonlijkheid reguleerden'. Boem. Grof geschut. Ik ben naar buiten gelopen en heb naar de sterren geschreeuwd, kotsmisselijk. 'Ben ik gek, nee, ik ben niet gek'. Peter: 'Als je niet doet wat ik je adviseer dan doe je niet alles wat aan onze relatie te doen is en dan stop ik ermee.' En deed ik 't wel dan zou hij me over een jaartje of zo toch niet meer hoeven 'zo saai, weet je wel, met zo'n gereguleerde persoonlijkheid' en ik zou tegen die tijd ook nog 's mezelf kwijtgeraakt zijn door die troep. 'Vuile rotpsycholoog', dacht ik, 'god, mag ik nooit zó worden, nooit zó m'n macht misbruiken.'

Ik ben niet naar die neuroloog gegaan. M'n eerste eigen beslissing tegen hem. Ik wás niet gek vond ik, net zo min als al die andere vrouwen waar ik van gelezen had en die nou zo'n grote anonieme steun voor me waren.

Anderhalve maand later ben ik weggegaan, dronken, om drie uur 's nachts, en ik heb geloof ik maar 'n half uurtje gehuild erna.

Twee maanden later had ik al heel wat boeken gekocht over 't feminisme die ik uit m'n sextantjes gehaald had en boeken die door de schrijfsters van de vorige boeken waren aangeraden. En van toen af ging alles vanzelf in 'n stijgende lijn. 't Vrouwenhuis, praten met andere vrouwen die 't zelfde meegemaakt hadden, 't heeft niet alleen aan mij gelegen, misschien zelf helemaal niet en wat ik gevoeld heb, voelen andere vrouwen ook. Jezus, ik ben niet meer alleen op deze wereld. Ik hoef nooit meer met 'n stanleymes op m'n pols voor 't raam te staan omdat ik mezelf de wereld niet waard vind. Die ene man in dat crisiscentrum en vooral al die vrouwen, die onbekende vrouwen met hun eigenste ervaringen en gevoelens, jullie hebben me gemaakt tot Tineke, die weer lacht en leeft en zingt en met kraampjes van 't Vrouwenhuis gaat staan.

En toch, 't is 'n jaar geleden allemaal nou, soms als ik m'n dag niet heb, als alles fout gaat, denk ik wel 'ns even 'zou ie toch gelijk gehad hebben, zou ik toch een beetje gek zijn...' Wat er jaren ingehamerd is, haal je er toch niet zomaar weer uit.

Lieve vrouwen, zusters, ik heb jullie nog steeds hard nodig, altijd.

## **Een witte onderbroek fladderde om zijn knieën**

Toen ik twintig was, ging ik naar de psychiater. Op aanraden van de huisarts. Ik had thuis namelijk verteld dat ik lesbies was. Ik wist dat eigenlijk al twintig jaar, maar pas vijf jaar bewust. En nu dook ik bij nacht en ontij onder in duistere homobars. Mijn wegblijven 's nachts bracht wel enige onrust bij mijn ouders teweeg die dat niet van me gewend waren. Dus op een gegeven moment heb ik verteld hoe het zat.

Na hun gesprek met de huisarts, werd ik ook bij hem uitgenodigd. Hij deed er nogal luchthartig over maar vond het toch wel zinnig als ik eens met een psychiater ging praten; hij wist er wel een voor me, dr. Brandon.

Nu goed, ik zag er het nut niet zo van in maar het leek me wel interessant. Op een middag zat ik toch wel zenuwachtig in een volle wachtkamer en keek eens voorzichtig om me heen. Zouden die nu allemaal gek zijn, ze zagen er toch niet zo uit. Ik was vrij vlug aan de beurt en kwam in een grote kamer met een antiek bureau; daarachter ging de psy-

chiater zitten en ik mocht er voor. In mijn ooghoek zag ik een grote rustbank en een enorme zwarte hond die ogenschijnlijk lag te slapen.

'Zo, vertel het maar eens'. Ik gaf hem het briefje van de huisarts, terwijl hij me nieuwsgierig opnam. 'Ja, ja, vertel er zelf eens wat over.' Dat was kort gezegd. 'Ik ben lesbies en de huisarts wilde dat ik daar eens over ging praten, maar ik zit er niet mee'.

'Hm.' Ik verwachtte nu enige psychologische vragen waarop ik al een antwoord klaar had want ik was niet van plan me in te laten pakken. Maar nee. Vertel eens wat over jezelf. Nou ja, wat moet je dan zeggen en ik zei dan ook niet veel. Toch ontspoon zich een klein gesprekje en er werd een volgende afspraak gemaakt. Niet op het spreekuur maar 's avonds.

De huishoudster deed open; vanachter het bureau kreeg ik een klef handje van de dokter; de hond lag er nog. Na een half uur kletsen over zijn antiek, moest ik wat over mijn jeugd vertellen. Ik probeerde hem wat ideeën aan de hand te doen en vertelde een verhaal wat ik als kind had opgevangen over een buurvrouw die moest bevallen. Hij begon direkt te schrijven, kreeg een aha blik in zijn ogen en zei: 'Zwangerschapangst.' Tsja, dat wist ik ook wel, daar had ik hem niet voor nodig.

Had ik wel eens vriendjes gehad? Ja. Mee naar bed geweest? Nee. Angst? Nou, nee, gewoon geen zin. Dat dacht je, je bent bang en probeert dat weg te schuiven door je lesbies te gedragen.

Toen kwam er een verhaal over het gevaar van bepaalde homofielen-verenigingen die zeiden dat homoseksualiteit normaal was en het zelfs propageerden. Nu vond hij het hun goed recht voor zich zelf op te komen, maar ze moesten het wel onder elkaar houden. Ik moest maar zorgen dat ik me daar niet door liet beïnvloeden want ik zag er uit als een volkomen normaal meisje, heel aantrekkelijk en vrouwelijk, maar daar zouden we het nog wel over hebben.

Ik besloot direkt om wat meer van die homofielen-verenigingen te weten te komen. Bij het afscheid wees hij opeens op mijn mooie grijze paraplu, die ik nodig had voor de stortregen. 'Het is een beetje flauw hoor, maar weet je dat dat een fallussymbool is?' Toen gaf hij me een dikke zoen op mijn mond en verbijsterd ging ik weg. Thuis dacht ik dat mijn moeder volkomen gelijk dat toen ze eens beweerde dat er aan alle psychiaters wel een steekje los zat.

Maar ik had weer een nieuwe afspraak gemaakt. Ik had op dat moment net een vriendin en voelde me daar erg goed bij. Hij zou haar wel eens willen zien, maar ik zei dat we daar nu niet bepaald behoefte aan hadden. Verder verliep het gesprek nogal stroef en bij het weggaan had hij me ineens te pakken. Hij was kleiner dan ik, maar ik voelde aan alle kanten zijn armen om me heen en een hand probeerde ergens onder mijn kleren te komen. Hij was rood en bezweet en hijgde toen ik hem van me afduwde. Ik keek naar hem en zag dat zijn broek op zijn kuit hing, een witte onderbroek fladderde om zijn knieën. Hij probeerde me weer te grijpen en mijn kleren los te trekken, terwijl hij zei dat ik niet zo bang moest zijn. Ik vroeg hem of dat bij de behandeling hoorde. 'Nee, natuurlijk niet, maar je hebt een aantrekkelijk lichaam, mooie borsten en billen; je durft er alleen niet van te genieten'. Na me nogmaals ontworsteld te hebben zei ik hem dat ik zelf wel uitmaakte wie er aan mijn lichaam kwam en waar ik zin in had. Ik kreeg een meewarig lachje, terwijl hij zijn rotzooi weer in zijn broek opborg en zijn kleren gladstreek. Daarna liet hij me uit en wenste me een prettige vakantie want ik zou drie weken naar Engeland gaan.

Toen ik van vakantie terug kwam besloot ik niet meer naar hem toe te gaan. Maar een week later stond hij ineens voor de deur, mijn vader deed hem open, hij bleef ongeveer tien minuten zitten, praatte wat met mijn moeder en haalde mij over om in ieder geval



nog een keer te komen. Ik durfde niet erg tegen te strubbelen omdat ik dan de reden moest opgeven. Ik schaamde me notabene toch over wat er gebeurd was en had mijn ouders er niets over verteld.

Maar goed, ik ging weer en kreeg nu wat interessants over mijn ouders te horen. In die tien minuten bij ons thuis had hij een aardige analyse gemaakt. Het kwam er op neer dat mijn moeder dominant was en mijn vader onder de plak zat. Ik vroeg me af wat hij daar nu uit konkludeerde en zei hem dat hij zich vergiste; bovendien ging het om mij en niet om mijn ouders.

Ik wilde niet meer blijven. Hij vond dat jammer, want het ging toch lekker maar ik mocht natuurlijk zelf beslissen.

'O ja, en wat er tussen ons gebeurde, daar moet je maar niets over zeggen; de mensen praten al zoveel en als psychiater zit ik in een kwetsbare positie.'

Bij de deur kreeg ik keurig een hand. Het zou wel in orde komen met me, want ik was niet dom. 'Ach ja, over een paar jaar ben ik getrouwd en heb een stel kinderen' zei ik sarkasties.

'Natuurlijk.' En hij liet me zelfvoldaan uit.

## Ik leef en dat is geweldig

In mei kon ik het niet meer opbrengen met mijn man naar bed te gaan; ik voelde zo weinig genegenheid voor hem en kreeg er zo genoeg van te huichelen. Ik werd er steeds meer van overtuigd, dat we beter konden scheiden. Mijn man wilde niet inzien dat dat voor ons allemaal beter was. Hij riep mij voortdurend ter verantwoording en wees me er op dat ik dat hem en de kinderen niet kon aandoen. Op aandrang van hem en vele anderen heb ik er in toegestemd aan een relatie-therapie mee te werken, eenmaal per week 1 1/2 à 2 uur praten van augustus tot december.

We kwamen de eerste keer bij elkaar in een groep van acht echtparen onder leiding van twee deskundige therapeuten en twee mensen die ervaring wilden opdoen. Er ontstond direkt onder enkelen verzet tegen de grootte van de groep, maar er werd gezegd dat we vooral in twee kleine groepen zouden werken met eventueel mogelijkheden tot schuiven. Daarna vertelde iedereen wie zij/hij was en waarom zij/hij naar de 'Oosthoek' was gekomen. De meesten waren erg openhartig en na afloop had je het gevoel dat je elkaar al een beetje kende en dat je niet de enige was met huwelijksproblemen. Daarna kwamen we als twee kleine groepen bijeen. In de andere groep was het thema: 'kommunikatie', in onze groep: 'jezelf zijn'.

Na de eerste zitting kregen we als 'huiswerk' mee, dat we voor onszelf moesten nagaan wat je van je partner nodig had om jezelf te kunnen zijn. Omdat mijn man de keer daarop niet aanwezig kon zijn, vroeg hij of hij op papier zou zetten wat hij van mij nodig had, en aan mij zou meegeven. Dat gebeurde en de volgende keer werd zijn 'verlanglijstje' voorgelezen. Daarin stond vooral dat hij veel waardering nodig had voor huishoudelijk werk dat hij wel eens deed (en dat werd mij kwalijk genomen), terwijl dat pas sinds een paar maanden zo was toen hijzelf nog vakantie had en ik een part-time baan en we bovendien nog een hulp hadden. (Dit zei ik pas de volgende keer, omdat ik het me pas later realiseerde, maar toen hadden we het weer over iemand of iets anders.)

Ik kreeg als opdracht ook een lijstje te maken; de beide lijstjes naast elkaar te leggen en ze samen te bespreken. Ik stelde dus ook een lijstje van wensen op (het is inmiddels weggeraakt) waarvan de eerste was: dat ik net zo 'belangrijk' wilde zijn als mijn man.

We hebben erover gepraat en het leek toen een tijdje goed te gaan; we sliepen ook weer bij elkaar. Maar ik had ergens het gevoel dat het niet helemaal klopte. We vrijden een paar keer erg heftig maar ik besepte dat ik mijn man gebruikte om klaar te komen. En dat is eigenlijk een soort seks die ik niet wil en die een huwelijk niet in stand kan houden.

Er werd tijdens een zitting van de therapie soms lange tijd aandacht geschonken aan één persoon of aan één echtpaar, waarbij soms zeer verrassende dingen naar voren kwamen. Een aantal algemeen voorkomende gezegden, als: 'ik denk dat mijn man/vrouw dat vindt.' Therapeute: 'Heb je haar/hem dat wel eens gevraagd? ' Of: 'Ik verwachtte dat mijn vrouw/man dat of dat voor me zou doen, als ik liet merken dat...' Therapeute: 'Hoe liet je dat merken? ' of: 'Heb je dat wel eens tegen haar/hem gezegd? '

Mijn man en ik hebben ook nog eens (thuis) gepraat over de 'harmonieuze sfeer' in ons huis, naar voorbeeld van het gezin waar mijn man uit kwam. Daardoor maakten we nooit ruzie; daardoor slikte ik veel te veel in; of we probeerden in redelijke bewoordingen en argumenten de dingen uit te praten. Op zich vind ik dit geen verkeerde gang van zaken en ik stond er ook wel achter. Maar omdat ik minder belezen en bespraakt ben dan hij, legde ik het altijd af en kreeg hij altijd gelijk. Hij gaf het zelf toe: 'Ik moet altijd zo nodig het knapste jongetje van de klas zijn'. Een psycholoog had eens tegen me gezegd: 'Zeg je wel eens tegen iemand "dat ie je de strot uitkomt? " Nee, natuurlijk niet, daar bent u veel te netjes voor, mevrouw.' En inderdaad merkte ik later vaak dat ik eigenlijk wel eens wilde zeggen dat ik mijn man een klootzak vond, en een krent. Maar ik kon die woorden niet uit mijn mond krijgen. Waarom niet? Uit angst voor de reactie van hem waarschijnlijk. Ik voelde me te kwetsbaar.

Dat zei ik in november tijdens een zitting van de therapie: dat ik niet verder met hem durfde omdat ik te vaak gekwetst, alleen gelaten werd en altijd maar weer begrip voor zijn zwakheden moest hebben, hem moest bevestigen in zijn manlijkheid. Terwijl ik zelf snakte naar begrip. Dat begrip kreeg ik ook niet in de groep, op een heel enkele keer na. Als ik het niet meer had, ging ik naar een paar fijne vrienden om weer opgepept verder te kunnen.

Ik heb toen een paar keer erg gehuild, tijdens de therapie, omdat ik wist dat ik weg moest uit het leven dat ik leidde, maar ik vond het vreselijk moeilijk mijn kinderen los te laten. Bovendien had ik het idee dat ik goedkeuring moest hebben van de therapeute, voor we konden besluiten uit elkaar te gaan. Pas aan het eind van de therapie besepte ik dat ik zelf de beslissing moest nemen met of zonder goedkeuring van wie dan ook.

Ik raapte mijn positieven bij elkaar en zag toen ook hoe het met de kinderen moest. Als ik ze bij me zou houden, zou dat zeer moeilijk worden voor hen en mezelf: na een volle werkdag ook nog boodschappen doen, eten koken, afwassen, helpen met huiswerk, kleren verstellen, opruimen, geen geld hebben voor oppas en uitgaan. Dat zou ik niet kunnen opbrengen; ik zou een eeuwig vermoeide en prikkelbare moeder zijn. Mijn man heeft meer tijd (hij is leraar) en een goed inkomen, kan dus hulp en oppas betalen. Bovendien was het de wens van mijn man de kinderen bij zich te houden. Ze blijven in hun vertrouwde omgeving. Het zou werkelijk absurd zijn om ze als z.g. 'goede moeder' mee te nemen.

De twee laatste zittingen van de therapie kwam ik met mijn besluit om weg te gaan, en waarom. De therapeute en enkele leden van de groep zeiden toen dat ik erg duidelijk was. Mijn man huilde vreselijk en kon geen woord uitbrengen. Een vrouw uit de groep zei toen dat ik erg 'hard' was. Ik had geen zin daar nog op in te gaan.

Ik solliciteerde naar een baan en ik had geluk. Nu zit ik drie maanden in Amsterdam. Ik had me op het ergste voorbereid. De eerste maand was ook wel moeilijk, maar ik leerde snel mensen kennen en ik voel me erg goed nu. Ik ben helemaal van de medicijnen af en

ik heb nog geen moment getwijfeld over de juistheid van mijn beslissing. Met de kinderen gaat het goed; vooral mijn oudste dochter is opgefleurd, sinds de spanningen uit huis zijn.

Mijn baan is prettig, en ik ben met van alles bezig daarnaast. Ik voel me vrij, ik kan mezelf zijn; in contacten met andere mensen stel ik me kwetsbaar op als ik het gevoel heb dat ik een tegenslag kan inkasseren. Vaak geniet ik van een avond alleen zijn, zeker als er een goed radioprogramma is. Soms verlang ik naar intimiteit met iemand anders, een ander mens. Ik overweeg om weer te gaan studeren: sociale pedagogie of sociale academie.

Een cyniese vriend zei laatst tegen me: over vijf jaar heb je alles gehad. Nou ja, dat zien we dan wel weer. In ieder geval geldt voor nu: ik leef en dat is geweldig!

## Een vrouwelijke gek

Ik was op een gegeven moment bezig te ontdekken waarom twee van de drie mensen krepere van de honger. Ik ging zien dat de oorzaak lag in het Westers kapitalisties stelsel, ging me verdiepen in milieuproblematiek en sloot me als actief lid bij Dolle Mina aan, omdat ik me als vrouw onderdrukt voelde. Doordat ik dit hele bewustwordingsproces niet kon toepassen in mijn eigen leven, liep ik vast. Ik vroeg hulp om mijn maatschappijvisie te kunnen integreren en mijn angst, veroorzaakt door teveel weten over verzieking van onze maatschappij, wat uit te werken.

Er werd me verteld dat mijn relatie met de maatschappij, mijn moeilijkheden met het me eigen maken van nieuwe normen en waarden, projectie was. Er werd me verteld dat ik aan kontaktstoornis leed en maar een strak truitje moest dragen, want het oog wil ook wat en de contacten zouden dan wel komen. Ik vertelde dat onze wereld juist zo ziek was door alle uiterlijkheden, dat ik andere dingen, waarden, mogelijkheden zocht en of ze me daarbij wilden helpen. Dat werd niet opgepikt.

Zowel in individuele- als in groepstherapie heb ik ervaren afhankelijk te zijn geweest van therapeuten. Wat zij signaleerden was juist, wat ik inbracht werd ontkend. Een psychiater vond dat ik mijn vrouw-zijn ontkende. Volgens hem was de man een actief ding en de vrouw de ruimte, waarin dat actieve ding tot actie kon komen. Als ik zei dat ik altijd veel moeite met mijn opvoeding tot jongedame had gehad, kreeg ik te horen dat dat kwam omdat ik me teveel verzette, dat ik meer open moest staan voor anderen en me meer moest aanpassen. Uiteindelijk kreeg ik steeds meer het gevoel dat ik niet deugde, totaal irreëel was door rolpatronen niet te aksepteren en altijd fout te zitten. Daardoor ging ik me steeds kapotter voelen.

Ik had me op laten nemen in een psychotherapeutiese gemeenschap, waar alles gericht was op je eigen beleving. Maar als ik me ergerde aan de STER-reclame, die vrouwen liet zien als verzorgend en 'mooi', dan was dat projectie, was ik volgens hun jaloers en moest ik dus zo worden als die vrouwen. Alles wat met de maatschappij te maken had, de verbanden die ik legde, werden ontkend en ik zag het helemaal verkeerd, werd gezegd. Ik voelde me slechter dan ooit. Ik had me laten opnemen, ik ging er op achteruit, maar hoe zou ik het 'buiten' kunnen maken, ik was immers hartstikke gek.

Uiteindelijk ben ik weggegaan. Toen werd ik gekonfronteerd met enorme betutteling. Ik was degene die uit de boot gevallen was, die zich niet had kunnen handhaven, dus moest er voorzichtig met me worden omgesprongen. Ik liet me inschrijven bij een arbeidsburo en informeerde naar studiemogelijkheden. Studeren werd me afgeraden omdat het te

zwaar zou zijn, ik kon beter een gemakkelijk baantje nemen. Mijn gevoel van eigenwaarde werd hier bepaald niet groter door. Weer gebeurde wat zo vaak gebeurde: ik vroeg naar studiemogelijkheden maar er werd me een baantje aangeboden, ik vroeg om iets, wat volgens anderen niet goed voor me was, en anderen kwamen met wat zei wel goed voor me vonden. Daardoor kreeg ik het gevoel me te moeten verdedigen, waardoor ik mijn energie niet helemaal kon gebruiken om mijn eigen dingen te ontwikkelen.

Ik kwam in therapie bij een psychologe. Plotseling kon ik wél iets met mijn problemen. Ik merkte dat die vrouw me aanvoelde en begreep en op me inging. Dat was me bij andere therapeuten nog niet overkomen. Ik ontdekte dat een man me misschien wel kon begrijpen, maar onmogelijk met me kan meevoelen, omdat hij niet ervaren heeft hoe het is om als meisje te zijn opgevoed. Zij kon dat wel. Ook was nieuw voor me dat die psychologe echt naar me luisterde. Daardoor werden we twee mensen die voor elkaar open stonden, zodat er erg veel kon gebeuren. Tot dan toe liet de hulpverlener vaak zijn visie gelden, zonder op de mijne in te gaan. Voelde ik me ontkend, dan kwam dat omdat ik neurotisch was. Ik moest het anders bekijken, met andere woorden: ik zat verkeerd. Daardoor kon ik mijn gevoel niet verder uitwerken.

Je onzekerheid, je minderwaardigheidsgevoelens, je schuldgevoelens nemen erg toe. Het wordt heel moeilijk onafhankelijk te blijven als er zo vaak indirect op gewezen wordt dat je je toch maar mooi moest laten opnemen, dus 't zelf niet kan. Als hulpvrager kom je gauw in een afhankelijke rol en wordt niet erkend. Door de hulp van de psychologe, die op mij ingaat kom ik b.v. wel uit onduidelijke of tegenstrijdige gevoelens. Als ik tegen haar zeg dat ik iets voel wat niet klopt zegt ze: 'Ja, maar je voelt het toch'. Dan kunnen we verder gaan, waarom ik het zo voel en waarom ik dat gevoel zo moeilijk vind. Als iemand zegt: 'Ja, maar je voelt het verkeerd, want het ligt zus of zo' dan krijg ik mijn gevoel niet duidelijk, maar moet het voor iets van de ander vervangen. Dan ervaar ik hulpverlening als een soort bevrediging voor de hulpverlener die het allemaal zo goed bedoelt en mij zo graag wil helpen, maar aan mij voorbij gaat.

Een half jaar nadat ik met hulp-ontvangen gestopt was, kwam ik in het vrouwenhuis. Pas nu begin ik mezelf weer tegen te komen, kan ik verder met de dingen waar ik op stuk liep. Ik merk nu dat ik binnen Dolle Mina vastliep, omdat ik me altijd met mannen had geïdentificeerd. Ik wilde altijd een jongen zijn. Binnen Dolle Mina en in het vrouwenhuis kwam en kom ik vrouwen tegen die, net als ik, huwelijk en huishouding niet zien zitten. Pas nu kan ik met met deze vrouwen identificeren omdat zij ook bezig zijn vanuit eigen gevoel te leven. Ik kan iedereen afraden, hulp in een psychiatrische inrichting te zoeken, omdat je eigenlijk tot het laagste van het laagste wordt bestempeld. Als vrouw bèn je al 'n mindere soort, maar een vrouwelijke gek...

## De verzorgingsstaat

Zou dat niet een droom van ons allen zijn, een verzorgingsstaat? Eindelijk kunnen vrouwen eens iets voor zichzelf gaan doen, terwijl de overheid het verzorgende werk op zich neemt. Heerlijk! Maar het is geen droom, het is werkelijkheid. Omdat de overheid tegenwoordig zo belangrijk is, zijn er namelijk allerlei wetenschappen die proberen te onderzoeken wat de overheid (of de staat) eigenlijk is en hoe hij werkt.

Deze wetenschappen hebben vastgesteld dat de overheid in de vorige eeuw niet zo belangrijk was, dat hij alleen voor orde en rust moest zorgen; dat noemen ze dan een nachtwakersstaat. Maar tegenwoordig is het maatschappelijk leven zo ingewikkeld dat het partikulier initiatief het niet meer allemaal kan bijhouden, dus nu moet de staat gaan ingrijpen en voor iedereen zorgen. Er is zelfs een jurist geweest die heeft gezegd dat de staat vroeger vaderlijk was (vermanend en straffend) en nu moederlijk is geworden. Toch is het niet zo dat we ons allemaal verzorgd en bemoederd voelen, dus er klopt iets niet. Dat ligt voornamelijk aan twee dingen: de staat is geen moeder - het is een mannenorganisatie die die mensen in dienst kan nemen om voor mensen te zorgen; en ten tweede, al zou die organisatie dat kunnen doen, in werkelijkheid heeft hij allerlei dingen te doen die dat verhinderen.

De staat, het geheel van alle soorten overheden, is een organisatie die voor orde en rust moet zorgen. Dat bepaalt de bezigheden van de mensen in overheidsdienst. In beginsel worden in ons soort samenleving alle andere soorten behoeften die mensen hebben door het partikuliere initiatief vervuld, en dan met name door dingen te produceren in ondernemingen. Investeerders (mensen die kapitaal hebben) en ondernemers beslissen wat zij voor ons zullen produceren door uit te rekenen waar zij het meeste winst mee kunnen maken. Wie geen kapitaal heeft verkoopt zijn arbeidskracht tegen geld, of geeft haar arbeidskracht aan een man in ruil voor kost en inwoning. De vraag hoeveel geld er voor de arbeidskracht zal worden betaald hangt af van de strijd tussen de ondernemers onderling (konkurrentie) en van de strijd van de arbeiders tegen de ondernemers (loonstrijd, klassestrijd). In deze gevechten worden de hoofdlijnen van het maatschappelijk gebeuren bepaald, maar orde en rust kunnen ze niet voortbrengen, terwijl die juist voor het ongestoord voortgaan van de produktie zo nodig zijn. En ook dat economische proces loopt helemaal niet goed, uit zichzelf, doordat bijvoorbeeld soms teveel geïnvesteerd wordt zodat er teveel produkten komen, er niet genoeg geld is om ze te kopen en er een crisis ontstaat waardoor er helemaal geen werk meer is. En verder zijn de ondernemers alleen bezig met hun eigen winst, dus ze zijn kortzichtig: ze laten hun arbeiders verhongeren en verkommeren; ze laten ze in slechte huizen wonen en buiten ook de vrouwen en kinderen uit; er ontstaan ziektes en epidemieën.

Onder druk van het opkomende socialisme aan het eind van de 19e eeuw bedenken vooruitstrevende ondernemers dat het toch veel beter zou zijn als er goede scholen zouden zijn voor de arbeiders kinderen en als er iets aan de gezondheid van arbeiders gedaan zou worden, en als arbeidersvrouwen thuis zouden blijven om hun kinderen goed op te voeden. En de enige die alle ondernemers, ook de kortzichtige die dergelijke maatregelen niet willen, kan dwingen, is de overheid, dus die moet daar dan maar wetten over maken.

En zo is sinds het eind van de vorige eeuw de overheid steeds meer in de chaos gaan ingrijpen door die dingen te organiseren en te produceren die voor het bedrijf niet winstgevend zijn, door talloze economische maatregelen te nemen die de winstmogelijkheden van bedrijven vergroten, door maatregelen die de konkurrentie tussen middenstanders moeten verminderen, en door wetten om de levensomstandigheden van de arbeiders te verbeteren: volksgezondheid, woningbouw, kinderbescherming.

Langzamerhand kwamen er ook wat schamele voorzieningen bij invaliditeit, ziekte en werkloosheid van werkende mannen. Pas na de tweede wereldoorlog werd de staat echt 'verzorgingsstaat', want toen werd het sociale verzekerings- en voorzieningsstelsel opgebouwd dat we nu kennen, waarin iedereen verzekerd is van een economies bestaansminimum. In de woorden van na de oorlog, 'verzorgd van de wieg tot het graf'. De redenen daarvoor waren in de eerste plaats de angst voor kommunisme en fascisme, (ontevreden mensen kunnen immers de gekste dingen doen), en ten tweede stabilisering van de economie door de koopkracht te verzekeren zodat er geen crisissen meer zouden komen, want iedereen had nu altijd geld om de door het bedrijfsleven voor winst gemaakte produkten inderdaad aan te schaffen.

Het feit dat je als je werkt steeds premie betaalt voor allerlei verplichte verzekeringen, zodat je een uitkering krijgt als er iets gebeurt, en dat je bijstand kunt krijgen als je niet werkt, zou onze staat dus tot een verzorgingsstaat maken. Geld is verzorging, Nou ja, we weten allemaal wel dat dat niet zo is. Maar op zich zou het misschien niet zo erg zijn, als het daar bij bleef. Geld is altijd prettig, je hebt een dak boven je hoofd en je hoeft niet te verhongeren.

Maar zo eenvoudig is het niet, want de instanties die de uitkering geven moeten natuurlijk wel goed weten of je er recht op hebt. Dus daarom moet je geval goed onderzocht worden: door dokters als je zegt dat je ziek bent, door psychiaters als je zegt dat je zenuwachtig bent, door maatschappelijk werkers als je gewoon 'onaangepast' bent. En zo worden bij de 'verzorging' door middel van uitkeringen al heel wat 'hulpverleners' ingeschakeld die niet tot taak hebben om hulp te verlenen, maar om de instanties gegevens te verschaffen of bepaalde regelingen al dan niet van toepassing zijn. Dat zijn dus mensen die opgeleid zijn om hulp te geven, en waar je die hulp ook van verwacht, en dus met enig vertrouwen op af komt, maar die dan iets heel anders doen. Ze kijken of je de boel niet bedondert, of je wel echt ziek bent, of je niet een ander baantje kan nemen, dus of je hun 'hulp' wel echt waard bent.

Dat zijn echter niet de enige nep-hulpverleners die in de verzorgingsstaat rondlopen. Het geweldsapparaat - die afdelingen van de verzorgingsstaat die voor orde en rust moeten zorgen - dat vroeger genoeg had aan soldaten, heeft nu ook psychiaters, psychologen en maatschappelijk werkers. Ook hun taak is niet in de eerste plaats hulpverlening, maar assistentie bij de ordehandhaving, het geweld, de repressie: was de verdachte toerekeningsvatbaar? Zijn er perspectieven voor zijn reklassering? Vangt zijn vrouw hem goed op? En dan de kinderbescherming, met een leger van hulpverleners die alles weten van goede gezinnen en gave persoonlijkheden. Deze hulpverleners doen ook allemaal of ze helpen, terwijl ze in feite helpen met straffen van wie de maatschappelijke normen overtreedt.

Verder zijn er dan nog grote gebieden van overheidswerkzaamheid die nog sterker de pretentie van hulpverlening hebben: de zorg voor de volksgezondheid, de jeugdzorg en tenslotte het welzijnswerk. Dat laatste is de modernste tak van activiteit, en veel mensen weten niet eens wat het inhoudt. Het wordt onderverdeeld in 'kultureel werk', dat bestaat uit vormende activiteiten in vormingscentra en buurthuizen om mensen te scholen en te emanciperen ter bevordering van de 'mondigheid'. Dan heb je 'opbouwwerk', waarbij mensen in een buurt geholpen worden om hun eigen leefomgeving te bepalen, doordat de opbouwwerkers hun wensen 'vertalen' naar de gemeentelijke overheid; en tenslotte het maatschappelijk werk, waar naar individuele problemen van mensen die in de maatschappij ergens zijn vastgelopen wordt gezocht. Dit klinkt allemaal als echte hulpverlening, maar de werkelijkheid pakt wel een beetje anders uit.

Wanneer een groep ál te opstandig dreigt te worden, 'ontdekt' het kultuurwerk deze groep en weet via vormingswerkachtige activiteiten de eisen en ontevredenheid om te buigen naar iets dat maatschappelijk geaccepteerd is.

Vrouwen die opstandig worden, b.v. komen in groepen te zitten waarin ze zich niet meer bezighouden met hun eigen onderdrukte positie, maar juist afgeleid worden en 'zich op de samenleving gaan oriënteren'.

Ook het opbouwwerk wordt gebruikt om mensen aan te passen. In afbraakbuurten komen opbouwwerkers om de afbraak soepel te laten verlopen. Aan bewoners wordt gesuggereerd dat ze zelf plannen mogen maken over hoe hun nieuwe woonomgeving er uit moet komen te zien. Tegelijkertijd worden ze uitgebreid voorgelicht over waar ze allemaal rekening mee dienen te houden. Seriebouw, dus eentonigheid, is noodzakelijk: 'Jullie willen toch geen hoge huur? '. Heel snel raken buurtbewoners bekend met voorwaarden, voorschriften en de werkwijze van grote bouwmaatschappijen en na verloop van tijd rolt er een bestemmingsplan uit waar geen overheid, bouwmaatschappij of opbouwwerker zich een buil aan kan vallen.

Het maatschappelijk werk zit overal. Overal waar individuele mensen individueel vast kunnen lopen op onbegrip, bureaucratie, zich onaangepast gedragen, doodongelukkig zijn.

In al die instellingen worden mensen aangepast aan de bureaucratie, aan hun werk, worden vrouwen teruggepraat naar man en gezin, want dat is de hoeksteen van onze maatschappij, en in veel gevallen gewoon aan het lijntje gehouden omdat er helemaal niets meer mee te doen valt.

Niet alleen zijn er steeds meer officiële hulpverleners gekomen, er komen dus ook steeds meer officiële terreinen van hulpverlening. Deze twee dingen hebben, gekombineerd met de algemene levenshouding die het kapitalisme vereist (ikke ikke en de rest kan stikken: zorgen dat je zelf ekonomies het hoofd boven water houdt, en blij zijn met de stomme dingen die je voor geld kan kopen) tot gevolg dat er een soort idee ontstaat dat de overheid overal voor verantwoordelijk is. Als iemand ongelukkig is kan je roepen, daar zouden ze iets aan moeten doen, omdat je kan denken dat er betaalde mensen voor zijn die het veel beter kunnen dan je zelf. Dat is niet stimulerend om zelf eens voor iemand te zorgen. En zo verpietert iedereen die geen eigen vrouw heeft. En verder kan de overheid, omdat iedereen wel op de een of andere manier hulp nodig heeft - zeker de zogenaamde zwakke groepen, dus de lagere klassen, diegenen die de meeste reden hebben om in verzet te komen tegen het bestaande systeem - met die hulp allerlei andere dingen combineren. Die andere dingen komen voornamelijk neer op repressie, op onderdrukking van alles wat onmaatschappelijk wordt geacht. Tenslotte komt het erop neer dat hulp en repressie onontwaarbaar zijn verward. Het ene kan niet geboden worden zonder het andere. Dat betekent niet dat je niet eens geluk kan hebben, zodat je echt geholpen wordt door de daartoe aangewezen instantie, dat wil zeggen, door een aardig iemand die daar werkt. Het betekent wel dat je voortdurend op je hoede moet zijn en geen vertrouwen moet hebben in mensen die betaald worden om je niet écht te helpen.

## Gedwongen hulpverlening

De kans dat je hulp opgedrongen krijgt is groter naarmate je in een sociaal lager milieu zit. Dit geldt voor de Raad voor de kindbescherming, de reklassering en gedwongen opnames in psychiatrische inrichtingen. Dit komt omdat deze instellingen uitgaan van wat goed en behoorlijk is in hun eigen milieu en zodoende treffen ze mensen die zich in hun ogen niet goed en behoorlijk gedragen. voornamelijk aan in de 'mindere milieus'. En wanneer bij voorbeeld de Raad voor de kindbescherming zich eenmaal met je bemoeit, laten ze je niet snel weer gaan. Je komt met ze in aanraking als je gaat scheiden en zowel jij als je man de kinderen wilt houden. Of wanneer de school vindt dat het erg slecht gaat met je kinderen en zij de Raad inschakelen. Deze vorm van hulpverlening kan gepaard gaan met een reeks van dwangmaatregelen.

Wanneer de Raad vindt dat je niet goed genoeg voor je kinderen zorgt, kunnen ze je de kinderen ontnemen. En je bent dan volkomen afhankelijk van de willekeur en van de ideeën van de hulpverlener(ster) over wat een goede opvoeding is.

Omdat helpen en dwingen in tegenspraak met elkaar is, weet je vaak niet waar je aan toe bent, en maken zij niet echt duidelijk wat ze van je willen. Daar kom je pas langzaam achter.

'We hebben de indruk, mevrouw, dat het de laatste tijd niet zo goed gaat tussen u en de kinderen. Hoe denkt u zelf dat dat komt?' Als je mocht denken dat jouw mening daarover er toe deed, heb je het mis. Terwijl er van hun kant gesuggereerd wordt dat je ze in vertrouwen kunt nemen, dat ze je zullen helpen, blijkt het er vaak op neer te komen dat er al een oordeel geveld is, en dat zij wel weten wat het beste voor je is. Bij gedwongen hulpverlening wordt voortdurend een gelijkwaardigheid gesuggereerd die niet bestaat. Als men vindt dat je onwillig bent heet dat in hulpverlenerstaal: 'Mevrouw, vindt u ook niet dat de samenwerking tussen ons niet zo goed is?' Als er bepaald gedrag van je verlangd wordt zeggen ze: 'Laten we afspreken dat...' Wanneer je dat dan niet doet kunnen ze zeggen: 'We hadden toch afgesproken dat. . .', waarbij er een beroep gedaan wordt op jouw solidariteit met degene die macht over je heeft. Een vrouw die problemen heeft met huisvesting of met haar man en daardoor haar kinderen niet goed verzorgt wordt bij haar problemen niet of nauwelijks geholpen, maar gestraft door haar de kinderen af te nemen. Echt helpen zou te lang duren. Men laat haar dan zitten met enorm veel schuldgevoelens dat zij geen goede moeder geweest is.

Gedwongen hulpverlening is in de eerste plaats niet bedoeld om je te helpen, de maatregelen zijn bedoeld om je minder lastig te maken, om je te laten behandelen in een psychiatrische inrichting als je niet opgenomen wilt worden maar wel problemen hebt of ongelukkig bent, om je te beschermen tegen jezelf en anderen. Het gevolg van gedwongen hulpverlening is vaak dat je er een probleem bij gekregen hebt in plaats van geholpen te zijn.

Een vrouw met vijf kinderen werd regelmatig door haar man mishandeld. Als ze naar de politie ging om aangifte te doen werd ze niet geholpen maar afgescheept met: 'Gaat u maar terug naar huis, uw man zal nu wel rustig zijn', of: 'Nee mevrouw, er moet eerst iets ernstigs gebeuren voordat we uw man kunnen pakken'. Toen zij niets meer van de politie verwachtte liep zij weg en nam haar kinderen mee. Ze kwam terecht in een opvanghuis voor mishandelde vrouwen. De opvang was maar voor korte tijd en de omstandigheden waren niet ideaal. Maar waar moest ze naar toe? Het vinden van woonruimte is voor een alleenstaande vrouw met vijf kinderen verschrikkelijk moeilijk. Geholpen word je daarmee nauwelijks, integendeel, er zijn allerlei bepalingen die het je ekstra moeilijk maken, juist als je vanwege het gevaar niet meer in je eigen woonplaats kunt wonen.

Daarom kraakte ze uiteindelijk een huis in de plaats waar haar zusje woonde, zodat ze aan iemand wat steun zou hebben. Het huis had weliswaar geen water, geen elektriciteit en nauwelijks ramen en stond op de nominatie om afgebroken te worden, maar ze dacht dat allemaal wel te kunnen regelen. Je kunt per slot van rekening niet al te veel eisen stellen. Sommige kinderen waren een beetje ziek maar dat zou ook wel weer overgaan.

De politie werd gebeld door oplettende burens en die belde weer naar de Raad voor de kinderscherming. 'Onhygiënies', noemde de Raad het, wat ook zo was. 'Ondoordacht handelen', wat waarschijnlijk ook wel waar was maar volkomen begrijpelijk in haar situatie. En tenslotte zei de Raad: 'Daarbij het feit in aanmerking genomen dat moeder de kinderen regelmatig verkast, en zij daardoor geen regelmaat kennen, moet er een oplossing voor deze situatie gevonden worden.' Haar kinderen werden haar een, twee, drie ontnomen en de ramen van het gekraakte pand door een gemeentedienst weer dichtgetimmerd. Ze mocht ze nu opzoeken in het kindertehuis. Ze ging weer terug naar het opvangcentrum maar mocht haar kinderen niet meenemen. Het terugkrijgen van haar kinderen werd een lange lijdensweg. Wanneer je eenmaal in de molen van de bureaucratie zit, wanneer er eenmaal dossiers van je zijn, moet er iets afgemaakt worden. Dat afmaken betekent dan dat er uiteindelijk een keurig aangepast gezin uit moet rollen. En dat kan heel lang duren. Hoewel de reden voor de onder toezicht-stelling alleen was dat zij haar kinderen in zo'n



smerig kraakpand had ondergebracht, werd die maatregel niet opgeheven toen zij terug ging naar het opvangcentrum. Op alle fronten moest zij nu eerst bewijzen dat zij een goede moeder was. Het tegendeel komt natuurlijk ook voor. Bij echtscheidingszaken wordt er vaak vanzelfsprekend vanuit gegaan dat de kinderen bij de moeder horen.

## Geen Band Met De Kinderen

Heel wat mensen houden zich bezig met het verlenen van hulp aan mensen die daar niet om gevraagd hebben. Het apparaat van de kinderbescherming is daar een voorbeeld van. Kinderbescherming klinkt of het gaat om de bescherming van kinderen, maar in werkelijkheid gaat het om de bescherming van de maatschappij tegen kinderen: de reden van de instelling van kindervetten en een kinderrechtster was bestrijding van de jeugdkriminaliteit.

Om te zorgen dat kinderen niet misdadig worden moeten kinderen worden beschermd tegen ondeugdelijke ouders en daar worden hulpverleners bij ingeschakeld: de maatschappelijk werkers van de raden voor de kinderbescherming. Officieel beslist over het nemen van kinderbeschermingsmaatregelen (onder toezichtstelling, uithuisplaatsing, ontzetting, ontheffing) de raad voor de kinderbescherming (een gezelschap mensen die geacht worden iets van kinderen af te weten) en de kinderrechtster. Maar zij krijgen hun gegevens van de maatschappelijk werker die het rapport opmaakt. Als die de moeder een goede moeder vindt, is de kans groot dat het kind thuis kan blijven en als dat niet zo is moet er een maatregel genomen worden. De maatschappelijk werker heeft op zijn opleiding geleerd wat een goede moeder is en wat een slechte moeder, want die heeft psychologie gehad en kinderpsychologie en misschien wel pedagogie, en die zit dus vol met alle ideeën over wat moeders zouden moeten doen, en dat alles wat er met de kinderen gebeurt de schuld van de moeder is. Ze gaan er gewoon van uit dat in gezinnen met weinig sociale mogelijkheden de moeder door voortdurende zorg en aandacht het tekortschieten van de hele rest van de wereld maar moet goedmaken - ook als er geen geld is, geen ruimte om te spelen, geen goede school, geen toekomstperspektief.

En als haar dat niet in alle opzichten lukt dan heeft ze geen band met het kind. En dan moeten er maatregelen genomen worden: toezicht, pleeggezin, of het tehuis. Aardige pleeggezinnen groeien niet aan de bomen: mishandeling, verkrachting en uitbuiting komen regelmatig voor, ook al komt iemand van de voogdijraad er iedere week koffie drinken. Tehuizen zijn nog erger. Gevangenisdirecteuren zeggen tegenwoordig dat de kinderbescherming hun belangrijkste leverancier is. Maar die gaat onverdroten door met op grond van op vooroordelen gebaseerde indrukken beslissingen te nemen waarvan de gevolgen niet te overzien zijn. Het allerakeligste wat ik er (als advocaat) zelf van mee heb gemaakt is het volgende.

Een mevrouw van een jaar of veertig kwam bij me omdat ze dreigde ontzet te worden uit de voogdij van drie kleine kinderen die ze had van een man waar ze een paar jaar mee had samengeleefd en die nu weg was (ik geloof dat hij gevangenisstraf had omdat hij ontucht had gepleegd met een van die kinderen.) De raad voor de kinderbescherming was erbij gehaald omdat de burenen hadden geklaagd dat de kinderen niet goed verzorgd werden en gaten in hun broekjes hadden; En verder wss ze in kontakt geweest met de politie, zei ze bedremmeld, omdat ze met de brommer was gevallen na een paar cognacjes op, en met een kind achterop. Ze hield veel van de kinderen en wilde ze niet kwijt. Haar oudste dochter, een aardig en verstandig meisje van een jaar of twintig, kwam me vertellen hoe lief ze was voor de kinderen, maar daar schoten we niets mee op. Daar waren die burenen, en de Raad. In die tijd mocht je als advocaat het rapport van de Raad niet eens lezen, je mocht er naar toe gaan en dan vertelden ze je er iets uit. Nu, dat was het dan: ze had Geen Band met de Kinderen.

Op mijn advies was ze nog naar andere burens gegaan en had daar briefjes gevraagd dat ze wèl goed voor de kinderen zorgde, en die had ik bij de stukken gedaan en naar de kinderrechtter gestuurd. Haar dochter zou ook op de zitting komen en dan zouden we maar zien wat we nog konden doen. Nu is ontzetting uit de ouderlijke macht (of uit de voogdij als je niet getrouwd bent) de zwaarste maatregel die er is. Er is zelfs opzettelijk een 'ontterend karakter' aan gegeven: een ontzette ouder verliest het kiesrecht. Maar op de zitting, waar de ontzetting zou worden uitgesproken, zou je dat niet gedacht hebben: in drie minuten was het gebeurd, zonder dat het slachtoffer, of haar dochter, of haar advokaat de gelegenheid hadden gehad om iets te zeggen (de kinderrechtter was een vrouw, voor het geval iemand nog illusies heeft over vrouwen in een mannenapparaat).

Mijn cliënte had er zelf niets van verwacht. Ze reageerde nauwelijks toen ik strategieën zat te verzinnen, over de verklaringen van de andere burens en zo (ik was ook nog heel jong). En midden in een zin onderbrak ze me:

'Ik wou u eens iets vragen. Mijn oudste dochter gaat zich zondag verloven. En nou wou ik bloemen op tafel zetten, maar wat vindt u nou, zal ik ze allemaal in het midden zetten of bij ieder bord een vaasje? '

## Opgedrongen moederschap

Toen een vrouw die jong getrouwd was na twee jaar huwelijk daarmee kappen wilde, zette ze het kind, dat haar man zo graag wilde, in de hal van het postkantoor. Zij ging weg, op een kamer wonen en wilde niets meer weten van man of kind en wilde boven alles scheiden.

Het kind werd terugbezorgd bij de vader, die het in huis nam en er wel voor wilde zorgen. Hij zocht ook een plek voor overdag voor het kind. Met het op gang komen van de scheidingsprocedure, mengde ook de raad van de kinderbescherming zich in de zaak. Zij onderzochten of het kind voorlopig bij de vader of de moeder geplaatst zou worden. Beide partijen werden in eerste instantie gehoord en overeenkomstig hun wensen werd het kind bij de vader geplaatst.

Maar het onderzoek van de raad Was nog niet ten einde. Beide partijen werden nog herhaalde malen 'gehoord', terwijl dan tegen de vrouw werd gezegd, u vergiste zich toen u het kind achterliet, dat kwam door de situatie waarin u verkeerde, u kon niet anders en het kind heeft moederliefde nodig. En natuurlijk was het begrijpelijk dat ze het had achtergelaten omdat ze aanvaankelijk op een heel klein kamertje ging wonen.

Toen bleef haar geen andere keus, maar nu was toch alles anders! Nu had ze immers een ruimer huis en een nieuwe vriend, die het kind als het zijne zou willen mee-opvoeden!

Tegen de vader werd gezegd dat hij alleen was, niet genoeg aandacht aan het kind kon besteden - terwijl hij het iedere dag zelf wegbracht en ophaalde van de crèche - dat hij niet in voldoende mate voor het kind kon zorgen en dat het moederliefde tekort zou komen. De hele dag in de crèche zou ook funest voor het kind zijn.

De raad had de zaak onderzocht en bracht advies uit aan de rechtter.

Zijn beslissing was, terwijl beide partijen zich bij hun eerder ingenomen standpunten hielden: de moeder krijgt het kind.

## Vaderbescherming 1

Het ging al een hele tijd niet goed met mijn moeder. Ze was niet 'echt' ziek, voelde zich wel alsmar moe, kon niet meer zoveel van de kinderen hebben en zag er iedere dag grauwer uit. Ze ging dus maar eens naar de huisarts en klaagde daar over haar bestaan: 7 kinderen waarvan er één doodgegaan was, een man die haar en de kinderen sloeg en die

toen ze een half jaar voor die tijd uit het ziekenhuis kwam, zonder baarmoeder (ze had kanker) zei: 'Nu heb ik niets meer aan je, ga maar op een andere kamer slapen!' Ze vertelde me later wel dat ze eigenlijk dolblij was dat ze niet meer hoefde. Maar in de praktijk bleken aan dat 'ik heb niets meer aan je' andere konsekwenties verbonden te zijn: haar man praatte niet meer tegen haar, nam er een vriendin bij en beperkte zoveel mogelijk het huishoudgeld.

Zij vertelde dit allemaal aan haar huisarts en kreeg valium. Een hele tijd en een heleboel. Die valium nam waarschijnlijk iets van haar angst voor mijn vader weg. De bakker, de slager, de melkboer kwamen aan de deur met grote rekeningen want zij trok zich niets meer aan van de hoogte van het huishoudgeld, liet alles opschrijven. Mijn vader werkte bij de politie, kon zich buitenshuis niet zo veel permitteren. Hij betaalde en ging met de huisarts praten. Dat leverde niets op. Dus ging hij mijn moeder maar vertellen dat ze eigenlijk gek was en in een inrichting hoorde. Ook familieleden en burens werden op de hoogte gesteld en al gauw werd zij bijna overal als niet toerekeningsvatbaar beschouwd. En toen kwam de vrouw van een arts, voor wie mijn vader in zijn werk wel eens wat gedaan had, bij mijn moeder op bezoek. Zij overtuigde haar ervan dat ze er eens een tijdje uit moest en nam haar mee naar een tehuis voor moeders van grote gezinnen (de Stad Gods geheten). Dit was duidelijk niet wat mijn moeder nodig had; zij liep dezelfde nacht weg en kwam weer thuis. In overleg met de bevriende arts besloot mijn vader dat zij nu toch nodig naar een psychiater moest.

Vanaf dat moment ging het vrij snel. Na een stuk of vijf gesprekken vond de psychiater dat mijn vader maar eens moest komen. De twee heren kregen vreselijke ruzie en mijn vader verbood haar verder nog naar die 'hufter' toe te gaan. Zij ging toch. De psychiater wou waarschijnlijk wraak nemen op mijn vader en ried haar aan thuis weg te gaan. Zij deed dat, maar was wel erg tobberig over de kinderen. Iedereen had haar altijd gezegd dat je die nooit moest achterlaten want dat je ze dan nooit meer kreeg. Maar ja, de psychiater had gezegd dat dat best zou lukken, dat hij er persoonlijk wel voor zou zorgen en dat zij op dat moment de zorg voor al die kinderen toch niet aan kon.

Ze ging dus weg, huurde een kamer, nam een baan als werkster en vroeg echtscheiding aan met als grond mishandeling en overspel. Ze besteedde al haar vrije tijd eraan om straks haar jongste kinderen weer bij zich te hebben (de oudsten konden zich zelf best redden), ze zocht grotere woonruimte en probeerde weer wat gezonder te worden. In die tijd zag ze haar jongste kinderen nooit want dat mocht niet van mijn vader.

De raad van kinderbescherming werd ingeschakeld om advies uit te brengen over de toewijzing van de kinderen. Ze praatten eerst met hem, toen met haar en vertelden haar dat mijn vader nooit toe zou staan dat zij de kinderen zou krijgen. Ze durfden niet voor de eventuele gevolgen van een dergelijke toewijzing in te staan: 'Het is een angstaanjagende man, mevrouw, hij is in staat u en uw kinderen te vermoorden als hij het verliest!'

De burens, kennissen, familieleden, de huisarts, de melkboer, de psychiater, allemaal verschenen ze voor de rechter. 'Ja, hij sloeg haar wel, tenminste ze is wel eens onder de blauwe plekken bij ons binnen komen lopen.' 'Een keer vertelde ze dat hij haar had willen wurgen en inderdaad had ze allemaal striemen in haar hals'. 'Maar het is verder best een aardige man, hij hielp haar veel in het huishouden'. 'De kinderen sloeg ie ook wel, maar hij trok ontzettend veel met ze op.' 'Soms had ik wel eens de indruk dat zij de kinderen een beetje verwaarloosde. Een dochttertje had een veiligheidsspeld aan haar broek.' 'Ze was uiteindelijk toch niet tegen haar taak opgewassen.'

Vier jaar duurde het alles bij elkaar. De advocaat van mijn vader ging dood, een nieuwe moest zich inwerken. De advocaat van mijn moeder ging verhuizen. De raad van kinderbescherming vroeg aan het M.O.B. advies. De kinderen werden getest. En er werd ge-

vraagde bij wie ze het liefste wilden wonen. De een bij mijn moeder, de ander kon het niet schelen. Na vier jaar werd de scheiding uitgesproken. De kinderen werden toegewezen aan mijn vader, omdat zij daar toch al die tijd gezeten hadden en omdat je ze het niet kon aandoen verandering in de situatie te brengen.

Het is nu twaalf jaar later. De eerste vijf jaar na haar scheiding heeft ze maandelijks moeten regelen dat haar kinderen op bezoek kwamen, dat zij haar alimentatie wel kreeg. (Mijn vader trok zich niets aan van opdrachten van de rechtbank). Toen zij op haar vijfenvijftigste zei zich niet meer geschikt te voelen voor full-time werksterswerk kreeg ze te horen dat ze maar bij bejaarden moest gaan werken. Ze is nu zestig en sinds twee jaar volledig arbeidsongeschikt.

Maar het gaat wel goed met haar: opgelucht vertelde ze laatst dat ze nu eindelijk op straat niet meer bang was om mijn vader tegen te komen en dat ze ook niet meer droomt dat hij haar vermoordt.

## Vaderbescherming 2: Averröes

Sinds 1974 zijn ongeveer 65.000 vrouwen en kinderen van buitenlandse arbeiders naar Nederland gekomen om zich bij hun mannen en vaders te voegen. Deze vrouwen uit de landen rond de Middellandse Zee zijn hier nog slechter af dan hun mannen. Ze zijn hier totaal geïsoleerd, zonder de vertrouwde banden met zussen, moeder, tantes, wonen ze in een vreemd land waarvan ze de taal niet spreken, de gewoontes niet kennen en waar ze bovendien door hun echtgenoot, hun geloof en hun cultuur ervan afgehouden worden om daar enige verandering in aan te brengen. Vaak zitten ze letterlijk opgesloten.

Iemand vertelde me dat ze op een trap woont tegenover een Marokkaans gezin. Regelmatig wanneer ze thuis komt of weggaat hoort ze de brievenbus klepperen en ziet dan door de brievenbus twee donkere ogen die contact met haar zoeken. De vrouw achter de brievenbus lacht wat, zij zegt wat terug. Daarmee houdt het op. Ze spreken elkaars taal niet en zullen daar voorlopig ook de kans niet toe krijgen. De Marokkaanse zit opgesloten in huis, geheel voor en dienstbaar aan haar echtgenoot.

Het leven van deze vrouwen is voor ons grotendeels onzichtbaar. De officiële hulpverlening heeft nog niet veel vat op ze kunnen krijgen. Wat er met deze vrouwen gaat gebeuren wanneer ze toch in de handen van het hulpverleningsapparaat vallen, kunnen we misschien aflezen aan wat er nu met Nederlandse vrouwen gebeurt die met een buitenlander getrouwd zijn en hulp zoeken bij de Stichting Averroës.

In een artikel van Wiesje Bovenkerk-Teering (1), psychologe bij de Averroësstichting, staat een waslijst van problemen waar deze vrouwen mee te maken hebben en waarvoor ze hulp zoeken.

De vrijheidsbeperking. Vrouwen worden geacht niet (of zo min mogelijk) alleen het huis te verlaten; zij mogen geen andere mannen in haar huis toelaten wanneer zij alleen is.

De man bespioneert zijn vrouw voor haar gevoel veelvuldig en probeert met bizarre grapjes over de herkomst van haar kinderen de reactie van zijn vrouw te toetsen.

Het geslagen worden. Nederlandse vrouwen klagen erover dat zij eens in de zoveel tijd geslagen worden. Enige aanleiding hiertoe is in de ogen van deze vrouwen veelal niet aanwezig. Voor de man is dit een acceptabele wijze van 'opvoeden' omdat de vrouw deze immers constant behoeft.

Wantrouwen, van de man over relaties tot andere mannen. De man gaat ervan uit dat zijn vrouw, gezien haar vrouwelijke aard, voortdurend uit is op overspel. Op haar kleding wordt scherp gelet, zij mag niet te bloot of provocerend gekleed gaan.

De geringe intimiteit tussen huwelijkspartners. In onze cultuur worden man en vrouw geacht lief en leed met elkaar te delen. Een nederlandse vrouw kan met haar mediterrane man niet over haar problemen praten, omgekeerd praat hij met haar niet over zijn werk. Als in het gezin belangrijke beslissingen moeten worden genomen wordt de vrouw daar niet in gekend.

Het niet mogen huilen of verdriet tonen. Intimiteit bestaat weinig tussen huwelijkspartners, maar eerder tussen sexegenoten. De vrouw kan haar verdriet niet tonen, haar man heeft niet geleerd om daarop te reageren en raakt snel geïrriteerd en ontvlucht haar in zulke gevallen.

Het moeten tonen van respect. De man verwacht dat zijn vrouw hem voortdurend respectvol bejegend. Hij eist dat zij voor hem rent en vliegt en zijn opdrachten zonder tegenspraak uitvoert. Zo kan hij om een glas water vragen en als ze hem dit brengt zeggen dat het glas niet goed is en zeggen dat ze hem nieuw moet brengen.

Het niet ziek mogen zijn. In de landen van herkomst van de man helpen de vrouwen elkaar onderling bij ziekte, mannen worden door hun moeder, zuster of tante verzorgd. In de nederlandse situatie is daartoe de mogelijkheid niet aanwezig en er wordt dan ook niet op gerekend dat zij ziek wordt, althans niet 'merkbaar' ziek wordt. Is dit toch het geval, dan zal hij haar dit uiterst kwalijk nemen.

Onvoorspelbaarheid van de man. De plotselinge veranderingen in de houding van de man na het huwelijk. Vele vrouwen vertellen ons, dat haar man zich voor het huwelijk als een engel gedroeg, dat hij 'de grond kuste waarop ik liep'. Op de dag van het huwelijk veranderde zijn gedrag op slag, sterke rolsegregatie ging in.

Mannen zoeken vriendschap bij mannen, vrouwen bij vrouwen. De vrienden van de man nemen een belangrijker plaats in zijn leven in dan zijn vrouw, dit geldt zeker voor de eerste tijd van hun huwelijk.

Zij is vaak alleen thuis, van knusheid en gezelligheid komt weinig terecht. Als haar man thuis is, is hij vaak vergezeld door vrienden. Als hij elders is geweest heeft hij daar soms te veel gedronken en dat geeft weer aanleiding tot spanning en slaag, vooral wanneer de vrouw vindt dat de man 'laat' is.

Dat seksualiteit anders wordt opgevat in de mediterrane cultuur dan in de westerse wereld zoals beschreven is in 'Sexualiteit en verliefdheid bij marokkaanse jongens en meisjes' (A.Eppink, juli 1976) komt ook uit onze analyse naar voren.

De volgende problemen voor de nederlandse vrouw doen zich voor: de mediterrane man vindt dat zijn vrouw te allen tijde bereid moet zijn met hem naar bed te gaan. Dit is een van haar plichten. Bovendien gaat hij er vanuit dat zij niets liever wil.

De vrouwen klagen vaak, dat hun mannen na een ruzie met hen naar bed willen zonder dat de sfeer daarna beter wordt. Zij voelen zich misbruikt.

De seksuele relaties die hun mannen soms hebben met andere mannen (of hebben gehad) vervult de vrouwen met afkeer, terwijl het voor de man een geheel andere gevoelswaarde heeft. (Dit punt verschilt echter per mediterrane subcultuur).

Voor Averroës is het geen kwestie van grove vrouwenonderdrukking maar het gevolg van verschillen in gezinsmoraal en 'kultuuropvatting', verschillen die in het gezin opgelost moeten worden. En daarnaast vindt de Stichting dat ondanks de hierboven genoemde problemen de rol van deze vrouwen niet onderdanig hoeft te zijn. Wanneer vrouwen zich goed gedragen delen ze binnenshuis de lakens uit. Want dat is haar terrein en alles buitenshuis is het terrein van de man.

Maar hoe kun je je boodschappen doen als je niet alleen naar buiten mag? Hoe kun je de loodgieter bellen als je geen andere mannen in huis mag ontvangen. Hoe kan het huishouden jouw terrein zijn waar je de lakens uitdeelt als je regelmatig mishandeld wordt?

Voor deze vrouwen blijft helemaal niets over dan zich volkomen aanpassen aan hun man en hem in alles gelijk geven.

Het is ook niet de bedoeling van A verroès om in de eerste plaats vrouwen te helpen, nee, het gezin staat voorop en men vindt dat men zich daarbij het beste kan richten op het (wan)gedrag van de vrouw.

Een van de redenen daarvoor is dat: 'Aanpassing en flexibiliteit meer deel uitmaken van het Noord-europese dan van het mediterrane cultuurpatroon'. (Met mediterrane wordt bedoeld: landen rond de Middellandse Zee). Hier zit volgens mij de adder onder het gras: in werkelijkheid gaat het er natuurlijk om dat vrouwen gewoon aanpasbaarder zijn dan mannen. Ook waar het om Nederlandse vrouwen en mannen gaat, worden vrouwen aangepast aan onze mannelijke cultuur, aan de rol van goede echtgenote en moeder. Hulpverleners kunnen zich eenvoudig niets anders voorstellen.

Die hulp aan vrouwen verloopt als volgt:

In de eerste plaats moet de man z'n vrouw toestemming geven om mee te doen aan de groepstraining voor vrouwen. En dat is een heel probleem. Veel mannen willen liever niet hebben dat de vuile was buiten gehangen wordt.

In het gesprek tussen de man, de vrouwen de hulpverlener, moet de hulpverlener dit voor elkaar krijgen. En dat gebeurt heel slim: 'De man zal geneigd zijn te denken dat de hulpverlener achter zijn rug om de vrouw zal opstoken tot in zijn ogen nog slechter (lees: assertiever) gedrag. De hulpverlener moet de man duidelijk kunnen maken dat hij niet de intentie heeft te gaan stoken, maar juist mee wil werken aan de 'opvoeding' van de vrouw. Zodra de man bemerkt dat de hulpverlener hem begrijpt zal hij over het algemeen toestemmen in de deelname van de vrouw aan een trainingsgroep, waar immers getracht zal worden haar datzelfde begrip bij te brengen' (2).

Wanneer een vrouw voor zichzelf komt en geen toestemming van haar man krijgt, wil A verroès haar niet helpen. De vrouw handelt dan immers achter zijn rug om en als hij dat weet zal hij het haar nog lastiger maken dan hij al doet. Er wordt in zulke gevallen alsnog contact met de man gezocht en geprobeerd met beiden te praten.

'De maatschappelijk werker zal de man allereerst de eer moeten geven die hem toekomt en dat kan bijvoorbeeld als volgt gebeuren. Omdat de moeilijkheden door de vrouw gesignaleerd zijn zal zij waarschijnlijk beginnen op de bekende nederlandse wijze haar klachten naar voren te brengen. De maatschappelijk werker zal haar zo spoedig mogelijk moeten onderbreken en haar echtgenoot vragen hoe hij deze dingen ziet. Hoe moeilijk het gesprek ook verloopt, steeds zal men de vrouw min of meer het zwijgen moeten opleggen of haar negeren om de man duidelijk te maken dat voor de hulpverlener vanzelfsprekend de mening van de man het belangrijkste is.

Tegelijk moet de hulpverlener er voor zorgen niet het vertrouwen van de vrouw te verliezen en door laten schemeren dat haar beurt nog wel komt.'

Goed dan zit je eindelijk in een groepstraining en je denkt: 'Nou is het mijn beurt.' Maar niks hoor: de eerste trainingen worden gewijd aan de cultuur van de man. Daar moeten vrouwen begrip voor krijgen. Ze leren daar hoe die man opgevoed is, hoe het in die landen toegaat en wat de rol van de man en die van de vrouw daar is. Hoe de vrouw zich moet schikken naar haar man en zijn familie. En daarna wordt haar geleerd dat zij zich ook maar beter aan hem kan aanpassen.

B.v.: In veel van deze landen is het normaal dat vrouwen uren in de keuken bezig zijn om eten te koken. Je man kan het niet hebben dat het koken van de hollandse pot hooguit een

uur kost. Advies van Averroës: 'Ga 's middags naar de keuken, neem een boekje mee, ga lekker zitten lezen en kook daarna in een kwartier het eten.'

Nog een voorbeeld: Wanneer de man weinig waardering krijgt op het werk, wordt z'n eer aangetast. Averroës zegt dan: 'In zulke gevallen eist hij als compensatie extra respect van zijn vrouw thuis. Zij doet er goed aan hem dit te schenken en daarmee zijn frustraties op te vangen'.

Vrouwen die dit te horen krijgen worden vaak vreselijk woedend. Ik kan me dat goed voorstellen. In de gesprekken met hun man mochten ze hun mond niet open doen, er werd gesuggereerd dat hun beurt nog wel kwam en nu wordt hen geleerd dat ze maar beter kunnen doen wat hij zegt, want dan wordt hij misschien minder vaak kwaad.

Die kwaadheid merkt Averroës ook wel en ze zeggen hierover: "Als zij bij de Stichting komt merkt zij dat haar verzet wel begrepen wordt, nochtans trachten wij haar te bewegen dit verzet op te geven en dat is niet gemakkelijk te verkroppen. In het begin komen dan ook veel opmerkingen: 'je raakt jezelf kwijt', 'waar blijf je zelf? !, 'waarom; passen zij zich niet aan? " 'je hebt geen privé-leven meer',! 'je moet jezelf prijsgeven'. Eerst na een aantal zittingen blijkt dit een 'reculer pour mieux sauter' (je terugtrekken om beter te springen); door zich aanvankelijk prijs te geven, verkrijgt men op langere duur zijn vrijheid grotendeels terug."

Precies: *zijn* vrijheid. Want als het allemaal lukt zal haar man een makkie aan haar hebben. Averroës heeft dan beter op haar ingewerkt dan hij zelf zou kunnen, haar beter en subtieler onderdrukt dan hem ooit zou lukken.

En zo worden de problemen waarmee het begon, n.l. het halen van legers gastarbeiders naar ons land, die hier het vuile en slecht betaalde werk moeten doen, uiteindelijk afgewenteld op vrouwen aan wie geleerd wordt die ellende steeds weer op te vangen.

1. Wiesje Bovenkerk-Teering. *Groepstrainingen voor Nederlandse vrouwen van mediterrane buitenlanders*. TMW. Tijdschrift voor maatschappijvraagstukken en welzijnswerk, sept. '77. Samson

2. Joanneke Renardel de Lavalette-Meyer. *Huwelijken tussen buitenlanders en Nederlandse vrouwen*. TMW. sept. '77. Samson.

### Vaderbescherming 3: 'Malika'

Begin december kwam Malika (18 jaar) bij mij aanlopen zoals gewoonlijk, we hadden vroeger naast elkaar gewoond en ik gaf haar altijd kleren voor deze Marokkaanse familie. Malika vertelde dat ze van huis was weggelopen, omdat ze veel slaag met hout of riem kreeg, niet mocht werken of een vriendin hebben of naar school gaan. Ze had een nacht tevoren al bij een buurvrouw geslapen, maar daar kon ze niet blijven begreep ze wel. We gingen 's middags naar het JAC om raad te vragen. M. stond ons te woord en verwees ons naar de kinderbescherming nadat ze ons veel informatie gaf over de hele zaak. Ook wilde ze ons een adres voor onderdak geven maar Malika wilde maar het liefst bij mij blijven omdat ze tegenover de wereld zo vreemd stond en ze slecht Nederlands sprak. Kon geen klok kijken, rekenen, met moeite tafel van 3. Geen boodschap doen of met geld omgaan, kende geen waarde van nederlandse munten. Dit alles was haar onthouden.

Bij de kinderbescherming zei de heer S. dat ze er goed aan gedaan had weg te lopen en gaf de heer D. opdracht de zaak te onderzoeken, die ons later bezocht en ook met haar

familie ging praten. De vader ontkende alles en beriep zich op zijn marokkaans zijn; vader was hier al zeven jaar, twee banen bij de hoogovens en verdiende behoorlijk. Waarom bracht hij de kinderen hier om alleen maar te kijken naar de westerse wereld? Hij zelf schafte een busje aan met veel luxe, alleen de kinderen zijn er jammer genoeg nooit in geweest. Ook de moeder kreeg veel slaag en de andere kinderen (tussen 2 en 16 jaar) maar ze wist zich geen raad als ze wegliep en zweeg. Ondertussen had haar familie ontdekt dat Malika bij mij was en heb ik veel met ze gepraat, ook dat Malika weer zou proberen, maar ze zei, mijn vader houdt zijn woord niet. Ik was een slechte vrouw volgens haar vader en had haar behekt. Ondertussen vroeg ik bij de sociale dienst een bijdrage voor het onderhoud voor Malika, daar ik een kleine WAO-uitkering heb; maar niemand had daar begrip voor. Ze had geen mantel, dus moest ik die kopen, enz. Voor Malika zocht ik werk; omdat ze zich wat onafhankelijker zou voelen en zichzelf in de kleren wilde steken en niet de hele dag zat te piekeren. Op haar werk paste ze zich goed aan en ze vonden haar een prima kracht. Je zag haar elke dag glunderend thuiskomen. Maar ze moest een eigen girorekening hebben, daar was weer een handtekening en de pas van haar vader voor nodig, wat veel moeilijkheden gaf toen de vader en ik op de giro waren; hij sloeg me om de papieren van Malika te krijgen, wierp mij op de grond en ontfutselde alle papieren plus pas, dat was heel erg want zonder dit alles begin je als vreemdeling niet veel in Amsterdam. In het girokantoor stak niemand een hand uit. De politie werd gebeld en was spoedig ter plaatse en maar goed ook want hij wilde mij vermoorden al kostte het hem twintig jaar, zei hij. Ondertussen had hij alles al doorgegeven aan mannen die buiten stonden te wachten met een auto. Ik wilde een aanklacht indienen wegens mishandeling maar hoorde thuis na een telefoongesprek dat hij zijn 'eigendommen' had moeten bemachtigen. Na de papieren wilde hij ook Malika terug en wegbrengen naar Marokko, want haar ogen zagen te veel en haar mond moest ook goed dichtblijven want ze zei de waarheid tegen haar vader, gauw trouwen en kinderen krijgen, de bruidegom was al besteld en de bruidsschat moest hij niet ontlopen (f 10.000,-). Bij een avondje uit wist hij Malika en mij uit elkaar te slaan en Malika in een auto te sleuren. Ik schreeuwde intussen om hulp, die spoedig kwam en net op tijd was. Toen we later met de politie naar de van Leyenberglaan reden, de vader in een andere wagen, kwam ik tot de ontdekking dat de politie toch niet mijn beste kameraad was. Ze vertelden me dat ik me te veel met de zaak bemoeide, ieder kind werd wel eens geslagen, ik moest rekening houden dat ze Marokkanen waren, een ander geloof, de vader moest het meisje maar meenemen, toen Malika heftig protesteerde gingen de jongere politie-agenten met elkaar praten, omdat het hoofd van de afdeling ons zo buiten wilde zetten, plus de vader. Ik zei: 'Zo dus we gaan kat en muis spelen!' Ik zei dat we niet eerder weg zouden gaan voordat er een behoorlijk onderdak voor Malika was gezocht, want nu was ze bij mij ook niet veilig, de politie gaf haar het idee dat als haar vader haar op straat zag dat hij haar weer mocht pakken. 't Was zijn eigendom. Ook kon ik wéér geen aanklacht doen wegens mishandeling omdat hij weer zijn 'eigendom' wilde bemachtigen. Doe eens wat voor een vreemdeling, wees eens vriendelijk voor ze!

Malika ging via de kinderpollitie naar zusters in de Warmoesstraat waar ze voor kost en inwoning hard moest werken. De kinderbescherming zag niet veel heil in Malika's vrijheid omdat ze Marokkaanse was. Vader beloofde waar iedereen bij was, dat hij spijt had van alles en goed had nagedacht en als Malika weer thuiskwam mocht ze alles, naar school, werken, uitgaan wanneer ze wilde, enz. De kinderbescherming zou iedere dag komen controleren (leek me erg sterk) en zei dat ze het maar weer moest proberen, ook hadden ze al gauw het adres waar Malika verbleef aan de vader verteld en voelde Malika zich niet veilig. Toen ik half januari weer met Malika wat in de stad gebruikte zei ze dat



de kinderbescherming haar zo bepraat had dat ze een dag naar huis ging en alles leek goed te gaan. Maar Malika's vader was slim en liet haar twee dagen rustig komen, was vriendelijk enz. Vrijdagavond kwam ze nog bij me, zodat ik haar nog net uit kon leggen over haar loonlijst, verder vertelde ze mij dat de tolk van haar vader had gezegd had niet naar huis te gaan want haar vader was maf, ouderwets en had wat in de zin (hij was ook Marokkaan en raadde haar terugkeer ook af), hoewel ik hoopte dat alles toch weer goed zou komen, je hele familie verliezen is niet niets, we hebben daar veel over gesproken. Zondag zou ze komen leren, maar toen ze niet verscheen, begreep ik dat al het streven voor Malika's vrijheid voor niets was geweest. De hele familie was 's nachts vertrokken. Waarheen? Toen ik 's maandags de heer D. van de kinderbescherming belde, was hij weer eens ziek en een plaatsvervanger was er niet.

## **Meisjes'bescherming' 1: 'Ooms en tantes'**

Kindertehuizen zijn slecht, vooral voor de bewoners. Ouders raken - soms ongewenst - hun kinderen kwijt aan de Kinderbescherming. Dat is heel naar voor ze, maar het vervelendste is het voor de kinderen want die zitten er dan in.

Omdat mijn moeder mij mishandelde, werd ik naar een tehuis voor moeilijk opvoedbare kinderen gestuurd (i.p.v. zij naar de gevangenis). Tja, als je er dagelijks meermalen van langs krijgt met een matteklopper, met spijkers, met brandende sigaretten enz. en als je daarnaast nog eens systematies door je stiefvader verkracht wordt, dan is het mogelijk dat je geen engelachtig en gehoorzaam dochttertje bent.

Mijn jeugd is flink verpest door al die tehuizen. Toen ik er op mijn twaalfde weer ingestopt werd (van mijn derde tot mijn achtste jaar had ik ook al in internaten gezeten) raakte ik van de regen in de drup: eerst werd ik alleen mishandeld door mijn moeder en haar man, nu ook nog eens door groepsleiding, pedagogen, maatschappelijk werksters en psychologen.

Het tehuis waarin ik zat, heette een van de meest vrije en goede te zijn. Dat het in andere inrichtingen nog erger was (is) dan daar vind ik geen reden om te roepen dat het best meeviel. Het viel niet mee. Alles ging volgens regels. 7 uur opstaan, 7.30 uur aangekleed aan tafel, kamers moeten opgeruimd zijn, 7.50 uur afwassen. Niemand de deur uit, eerst je plicht doen. Een vriendinnetje meenemen uit school moest je een paar dagen van tevoren - schriftelijk - aanvragen. Eén uur per week bezoektijd, in de dan dus overvolle, ruimoerige huiskamer (Je hebt toch geen geheimen voor ons? )

We moesten de groepsleiding 'tante' en 'oom' noemen, dat klonk wat gezelliger. Als m'n neefje me voor de grap 'tante' noemt, lopen de rillingen langs mijn rug.

Het was verboden om van binnenuit je kamer op slot te doen. De 'ooms' renden steeds je kamer in als je je aan- of uitkleedde: 'Dacht je soms dat ik nog nooit een naakt meisje had gezien?' vroegen ze als je protesteerde. Dat jij het misschien niet zo leuk vond om steeds gezien te worden, daar werd niet aan gedacht.

Ook 's nachts, juist 's nachts waren er regels: slapen, in je bed en dat alles alleen. Ieder uur kwam er een wacht langs, de nachtwacht, om te controleren. Die man scheen dan met een zaklantaarn in je gezicht en dan op en onder je bed. Ik ben een paar keer betrappt terwijl ik bij een ander meisje zat te praten (en verder niets! ). Ik ben haar kamer uit-, de gang door- en mijn eigen kamer ingeslagen en -getrapt.

Voor een slecht rapport moest ik voor straf naar boven. Dat deed ik blijkbaar niet snel genoeg, dus werd ik door 'oom' aan mijn haren de trap opgesleurd. Tijdens een verplicht uitje werd me door 'oom' verteld dat ik wat gezelliger moest zijn, niet steeds in m'n eentje mocht zitten lezen en gewoon mee moest doen met de groep. Ik had daar geen zin in. Nou, die zin zou hij er wel in slaan. Daarna had ik nog minder zin en 'gezellig' en 'gewoon' daar heb ik nu nog de pest aan.

Op een ochtend had ik vrij van school en ik vond dat ik niet om 7 uur op hoefde te staan. De leidster vond van wel en kwam me m'n bed uittrappen. Letterlijk. De afdrukken van de hakken van haar laarzen veroorzaakten zwart-blauwe plekken op mijn borsten.

Geslagen en getrapt werd er vaak, gestraft werd er altijd. Huisarrest was de meest voorkomende straf, samen met het inhouden van zakgeld en het moeten doen van huishoudelijke taken. (Dat was zeker om te oefenen voor later: als huisvrouw opgesloten zitten in je huis met te veel werk en te weinig geld. Volwassenen straffen meisjes altijd met dingen die ze later uit vrije wil hun roeping en geluk horen te vinden, raar is dat).

Er werd veel bedreigd, vooral met Zetten, het eindstation voor meisjes in de Kinderbescherming. Soms werd een meisje uit school gehaald, in een auto gestopt, een spuit, en dan afgevoerd (ontvoerd!) naar Zetten.

Zetten is mij, ondanks mijn slechte gedrag - het organiseren van een zwartboek en een kollektieve wegloopactie van een week - bespaard gebleven. Ik zat op een gymnasium, dat zou toch wel jammer zijn want in Zetten leerde je alleen maar wasknijpers maken i.p.v. Latijn. Alle twaalf andere meisjes zaten op een huishoudschool, voor hen gaf het niet, zij konden altijd zo op transport gesteld worden. Dat gebeurde dan ook regelmatig.

Kortom, het meeste viel er te bereiken door je mond te houden en te doen wat je gezegd werd.

Soms was er wel eens een leidster die niet alles opschreef in het dagrapport, met wie je vertrouwelijk kon praten, waarmee je een relatie had die niet alleen uit verbieden en straffen bestond. Zulke leidsters bleven niet lang. Ze werden ontslagen of op non-actief gezet. De hoofdleiding vond het niet goed voor de werksituatie als er een relatie bestond tussen leiding en kinderen. Relaties vormen en onderhouden werd je grondig afgeleerd, met de leiding was het onmogelijk en meestal toch niet de moeite waard, met de andere meisjes werd het ook moeilijk gemaakt.

Als je vaak bij een ander meisje op de kamer zat werd er geroddeld: die zijn lesbies! En dan stopte je wel want lesbies? Brrr. We waren onderling wel solidair, maar niet zo dat je het er voor over had lesbies genoemd te worden. Als het nodig was vormden we een gesloten front tegen de leiding, klikken was een doodzonde, dat deed je niet. Die solidariteit was er niet vrijwillig maar noodgedwongen. Je zat bij elkaar in de groep, en de leiding was vervelend tegen iedereen en je ontdekte al snel dat je samen sterker stond.

Ik heb nog steeds last van mijn kinderbeschermingsverleden. Mijn studie is stevig vertraagd, andere vrouwen van mijn leeftijd zijn al afgestudeerd, ik sta aan het begin. Ik funktioneer slecht in groepen en als het me te lang duurt loop ik weg omdat ik alleen wil zijn. Ik ben nog steeds eigenwijs en opstandig (maar dat vind ik nog steeds goed). Maar ik mag niet klagen, ik ben nu uit de tehuizen en in vergelijking met anderen betrekkelijk ongebroken. Van de meisjes waarmee ik in de groep zat, zijn er een paar dood (overdosis heroïne), een paar zitten er op de wallen, eentje zit met haar kinderen bij 'Blijf van m'n lijf' en eentje is directiesecretaresse. Twee van ons zijn actief in de vrouwenbeweging.

Ik ben nu degene die ik ben ondanks en niet dankzij m'n inrichtingsopvoeding. Groepsleiders, psychologen, maatschappelijk werkers en psychologen dringen hun normen en waarden aan kinderen op. Die normen en waarden zijn: heterofiel zijn, een partner kiezen, daarmee trouwen, kinderen krijgen en een gezin vormen, de vrouw werkt thuis.

En toch.

We weten dat een groot deel van de meisjes die in tehuizen hebben gezeten in de prostitutie terecht komt. Alleen aan het lage zakgeld in de inrichtingen kan het niet liggen. De hele kinderbescherming is erop gericht om brave, kritiekloze, hardwerkende huismoeders aan de maatschappij af te leveren.

Er klopt iets niet.

## Meisjes'bescherming' 2: De Goede Herder

Ik was 14 toen ik naar een tehuis in Velp ging. Tussen mijn ouders was niet alles koek en ei en ik liep vaak van hun weg. Mijn moeder heeft er voor gezorgd dat ik naar een gesloten inrichting moest. 'De Goede Herder' in Velp. Daar zeiden ze dat we klaargemaakt moesten worden voor de maatschappij. Je kon daar naar school: typen, koken en engels leren.

Ze waren heel streng. Een keer had ik sigaretten achtergehouden en zat op de trap te roken. Toen de sigaret op was, was ik in slaap gevallen met m'n hoofd tegen de schouder van m'n vriendin. Ik werd beschuldigd van lesbische toestanden en moest daarvoor en voor het roken een oud aardappelenhok in. Daar lag zand in, wat wel warm was, en je moest je uitkleden en kreeg dan een wit lang kleed aan. Ik heb daar anderhalve dag ingezeten. Dat mag helemaal niet, zo lang opgesloten worden. We mochten helemaal niet met elkaar praten, alleen wanneer er leiding bij was. Ze waren bang dat we met elkaar plannen zouden beramen om weg te lopen. Soms kon ik wel met andere meisjes op de wc praten. Ik vond het er heel vreselijk.

Mijn voogdes was wel een aardig mens, maar ze mocht alleen voor in het huis zitten, en de direktrice praatte altijd op haar in. Ik heb gezegd: Kom maar eens kijken achter in het huis. Ze schrok zich rot toen zij de tralies zag en de werkafdelingen zag waar we de hele dag moesten strijken voor de buitenwereld en voor het klooster. Ze vond het net een gevangenis.

Toen heeft ze gezorgd dat ik naar een tehuis voor werkende meisjes mocht. Dat was in Roermond. Er waren geen tralies en je mocht wel weg. Maar de direktrice, een non, was een ontzettend vuile etter. Ze kon ontzettend goed treiteren. Er was vastgesteld hoeveel geld je kreeg, maar het grootste deel stak ze in haar eigen zak. Sommige meisjes mochten wel even weg, anderen niet. Ze had er altijd wel een reden voor waarom dat was. Een meisje heeft zelfmoord gepleegd. Ik kon heel goed met haar opschieten, ze was bijna een zus. Ze had een vriend, die een pooierachtig figuur was. Ze werd door hem seksueel misbruikt. Ze moest ook voor hem werken en had ook een geslachtsziekte opgelopen. Ze vertelde aan ons wat er gebeurd was en dat lekte uit. Ze werd daarna alsmaar gevolgd. Ook hadden ze de politie ingeschakeld. De direktrice treiterde haar ontzettend. Ze mocht geen korte rokken of lange broeken aan. Ze mocht 's avonds niet weg. Ze moest direkt van school naar huis komen. Toen is ze weggelopen en daarna in Zetten geplaatst. Toen heb ik haar nog opgebeld en ik hoorde dat ze het niet meer zag zitten. Een maand daarna heeft ze zelfmoord gepleegd.

Ik heb 3 maanden in Roermond gezeten en moest daarna terug naar De Goede Herder, omdat ik een paar keer was weggelopen. Daar ben ik weer na 3 maanden weggegaan en heb nog in een paar andere tehuizen gezeten. Uit het laatste tehuis ben ik weggelopen en ben op kamers gegaan. Als ik aan die tehuizen terugdenk vind ik het jammer van die jaren waarin ik zoveel had kunnen leren en waarin ik niets geleerd heb.

Het feit dat ik altijd onder druk leefde en overal toe gedwongen werd heeft gemaakt dat ik moeilijkheden heb om me te redden in de maatschappij. Omdat je altijd ja en amen moest zeggen is het heel moeilijk om hard te zijn en nee te zeggen tegen iets of iemand. Ik vind ook dat de leiding misbruik van ons maakte en van alles op ons afreageerde. Daar zou controle op moeten zijn. Ze moeten meer uit liefde met ons omgaan en niet denken dat we er niet voor niets zitten.

## **Meisjes'bescherming' 3: Zetten**

De Heldringstichting te Zetten is, volgens de voorlichtingsfoldervan dat instituut: 'een behandelingstehuis voor meisjes van 8 tot 18 jaar, gericht op ordening d.m.v. programmering van de leefsituatie'.

De opvoedingstechniek daar is ontworpen door de orthopedagoog prof. Ter Horst; volgens een systeem van straf en beloning (Pavlov en Skinner) worden de meisjes gekonditioneerd.

Dat komt neer op een konservatief dwangstelsel.

Over gevangenen terroristen die in isoleercellen zitten, staan de kranten vol. Maar dat er in Nederland op dit moment kinderen van 9 jaar ook in isoleercellen zitten, daarover lezen we niets. Het zijn kinderen die door echtscheiding of andere problemen thuis door de kinderrechter en soms ook door de ouders zelf als moeilijk opvoedbaar worden bestempeld en dan naar een kindertehuis worden gestuurd om heropgevoed te worden.

Dat heropvoeden komt neer op een systematisch breken van de wil en de persoonlijkheid van de kinderen. Om dat voor elkaar te krijgen worden middelen als dwangbuis en isoleercel niet geschuwd. Het gebruik van de isoleercel gebeurt zogenaamd 'in het belang van de opvoeding en verzorging en ter bescherming van het kind en haar omgeving', maar het hoort bij het systeem van beloning en straf waarbij de isoleercel als uiterste straf dient bij meisjes die zich niet schikken in de behandeling gericht op aanpassing.

In de praktijk komt dat hierop neer: 'Dan wordt je in die cel gekwakt, dan gaat die deur achter je dicht. Die hele ruimte en die muren komen dan op je af. Je wilt eruit, dus je begint tegen zo'n deur aan te trommelen en te schelden van moordenaars en weet ik wat niet meer en "ik wil eruit" enzo. Je begint te janken, helemaal dol ben je dan. Als je dat een beetje te lang blijft doen dan wordt de psychiater gebeld, die vent die komt dan wel eefentjes om

jou een spuitje te geven. Dat wil je dan ook weer niet, dat je een spuit krijgt, maar dan gooien ze je op een matras (het enige wat er dus is in die cel is een matras), dan gaan ze op je armen en benen liggen en dan krijg je een spuitje. Als dat dan niet helpt, dan krijg je nog een spuitje. Nou ja, dat heb ik gelukkig niet meegemaakt, dat je vastgebonden wordt. Dan ben je dus suf, je valt in slaap en dan kom je bij. Je kunt niks anders doen dan je koest houden. Je kunt je gevoelens gewoon niet kwijt, omdat je gewoon weet van "als ik me rustig houd, dan mag ik er weer uit", maar je voelt je inderdaad wel als een beest hoor'. Aldus Gerrie.

Ineke vertelde dat soms, nadat je in de cel gestopt was (met spuit en dwangbuis en al) de leiding haar gewoon vergat en dat ze daardoor veel meer straf kreeg dan ze verdiende.

In het zwartboek 'Zetten zat gezeten' van de Belangenvereniging Minderjarigen (de vakbond voor tehuisbewoners) staan voorbeelden van meisjes, die 50, 60, 90 en zelfs 192

uur (8 etmalen!) achter elkaar in de isoleercel zaten. Meisjes van 16, 17, 18 jaar. Ze hadden geen bommen gegooid, nee ze hadden hun vork laten vallen of waren 'brutaal' geweest of - oh doodzonde - ongehoorzaam.

Maar Zetten is geen gevangenis, het is een behandelingstehuis, dus de meisjes worden behandeld. Door psychiater Finkensieper. En hoe!

Cobie moest van hem naakt, met gesloten ogen, door zijn werkkamer lopen. 'Dan stelde hij allemaal stomme vragen. Of ik tevreden was over m'n borsten en of ik wel eens gemeenschap had gehad met een jongen en wat er toen door me heenging'. Finkensieper zelf noemt dat een 'neurologies evenwichtsonderzoek'. En laat de uitspraken 'voor rekening van de meisjes', d.w.z.: gelooft u wat deze moeilijk opvoedbare wichten vertellen of gelooft u een echte psychiater? Meer meisjes vertellen, zonder dat ze het van elkaar weten of elkaar zelfs kennen, dit soort verhalen. (Wat hebben vrouwen toch weinig fantasie, hè. Freud was het ook al opgevallen dat alle vrouwen door paps verkracht willen worden, want ze zeiden allemaal dat dat echt gebeurd was.)

Een meisje kreeg meteen de volgende dingen te slikken: didiperon, valium 15, mandrax, mogadon en vesperax. Genoeg voor een olifant.

Een ander meisje vertelde over de behandeling van deze psychiater het volgende. Zodra ze in Zetten aankwam kreeg ze een grondig onderzoek, eerst wat testjes, toen het lichamelijke onderzoek. Zij moest zich uitkleden en op het moment dat ze helemaal bloot voor hem stond, vroeg hij haar hoeveel ze geneukt had en of en hoe vaak zij zichzelf bevredigde. Hij stelde vast dat zij seksuele problemen had en hij zou haar daarvoor behandelen. Zij vond dat ze geen seksuele problemen had, maar dat deed niet ter zake. Ze begon met 8x25mg largactil. Tweemaal per week kreeg ze een gesprek met meneer Finkensieper waarin seksualiteit de hoofdmoot vormde. Ze moest van haar zelfbevrediging afgeholpen worden. Toen Finkensieper tijdens een gesprek even weg moest, kreeg ze een seksblad in haar handen gedrukt. Bij zijn terugkomst moest ze zichzelf op de divan bevredigen, dan zou ze er wel van af komen. Hij deed dit ook met andere meisjes.

Ook op een ander vlak worden de meisjes in Zetten onder het mom van therapie uitgebuit en misbruikt. De meeste meisjes werken van half negen tot vijf uur. Ze maken wasknijpers, vlechten matten voor de Hema, verpakken kauwgom en ballonnen. Als de meisjes nog leerplichtig zijn heet dat geen arbeid maar therapie. Niemand verdient meer dan f 25,- per maand, het werk is er om 'arbeidsroutine en tijdsordening aan te leren, zodat het kind, als het in de maatschappij terugkeert, ook een beetje funktioneert zoals de samenleving dat van ze vraagt', aldus de directeur.

Hier komt de aap uit de mouw: afgerichte en kritiekloze arbeidsters afleveren is het doel van deze 'therapie'.

Wat betreft de 'normale' leefsituatie in Zetten: het volgende citaat spreekt voor zich: 'Alle deuren zitten altijd op slot, als je naar de w.c. wilt, moet je het vragen. De ramen kunnen maar iets van 10 cm open. Alle post die een meisje krijgt of schrijft, wordt nagekeken. Je mocht geen vriendin hebben in de groep, dat was verboden. Ze waren als de dood dat je lesbies zou worden, daarom mocht je ook niet twee maaltijden achter elkaar naast hetzelfde meisje zitten. Je mocht ook niet teveel met hetzelfde meisje optrekken of een goede verstandhouding met de groepsleiding hebben. Liefde was verboden, haat werd 'aangewakkerd.'

Zo worden jonge vrouwen behandeld in Zetten. Toen ik tijdens een aktie van de Belangenvereniging Minderjarigen op een stralende zomerdag in Zetten was, klommen we op een schuurtje wat tegen een paviljoen aan stond. Door een getralied raam zagen we een meisje in haar onderbroek en in 'onrustbandjes' (dwangbuis) in een cel liggen. Ze vertelde ons dat ze al de hele dag in de cel zat. Ze was 15 jaar. Natuurlijk had ik er wel over

gehoord, maar toen ik het zag werd ik zo boos en verdrietig dat er mensen zijn die dit met ons mogen doen, dat ik heel hard begon te huilen.

Dat is alweer vier jaar geleden. N.a.v. onze akties is er toen door de regering een onderzoekscommissie ingesteld. Die commissie kwam na langdurig onderzoek tot de conclusie dat onze beschuldiging: 'Isoleercel, koude douche, dwangbuis, platspuiten: de dagelijkse praktijk is marteling' niet onterecht was. En alles bleef verder zoals het was, er veranderde niets. En de marteling van jonge vrouwen gaat in Zetten gewoon door, iedere dag, ook op dit moment.

## **Onzichtbare slachtoffers**

### **Terugblik van een maatschappelijk werkster**

Ik wil wat vertellen over mijn vroegere werk, hoe het me duidelijk is geworden, dat ik als hulpverleenster soms ongewild vrouwen ernstig tekort deed. Ik voel nog wel wat schaamte over mijn houding van toen. Zo kwam ik door mijn werk in contact met een jongen, die verdacht werd van verkrachting met geweldpleging. De rechtbank had gevraagd of iemand van mijn vereniging een sociaal voorlichtingsrapport wilde maken. De bedoeling daarvan is, dat het delikt bekeken wordt tegen de achtergrond van de verdachte, waardoor het voor anderen a.h.w. een beetje begrijpelijk wordt. Eerst zou ik moeten onderzoeken of die jongen 'geholpen' wilde worden en of zo'n rapport voor hem ook zinvol kon zijn, anders had ik verdere rapportage kunnen weigeren.

Ik las zijn verklaring en de verklaring van het 26-jarige meisje. Beiden hadden tot in de kleinste details hun verhaal moeten vertellen. Het meisje beweerde met een mes gedwongen te zijn om vanuit een lift in de Bijlmer 's avonds laat naar één van de lege boksen te gaan, waar ze verkracht was. De jongen beweerde dat het meisje vrijwillig meegegaan was. Hij had haar nog bloemen willen sturen maar dat zou ze niet gewild hebben, omdat haar man er dan achter zou komen. Ze zou, volgens hem, aangifte hebben gedaan, omdat ze zich tegenover haar man zo geneerde.

Hoewel je als maatschappelijk werkster je behoort te distantiëren van de vraag of iemand wel of niet schuldig is, ontkom je er gewoon niet aan je af te vragen hoe de vork in de steel zit. Bovendien moest ik proberen zijn gedrag begrijpelijk te laten zijn, maar als dat zou lukken, zou ik onbedoeld bewijzen tegen hem aangevoerd hebben, erg ingewikkeld allemaal.

Ik ging de jongen, met wat reserve, bezoeken. Hij bleef overtuigend zijn onschuld meedelen en voegde er aan toe dat de politie hem afgetuigd had, omdat ze er bij voorbaat van uit gingen dat hij schuldig was, omdat hij een surinamer was, zodat tegenspraak geen enkele zin had gehad.

Ik raakte er van in de war en voelde sterk de behoefte om met dat meisje te praten, om zelf een indruk van haar te krijgen. Daarbij kwam dat als er wel sprake was van verkrachting het toch een afschuwelijk vernederende geschiedenis was waar ze misschien over wilde praten, als ze zelf geen vertrouwde mensen in haar omgeving zou hebben. Vrouwen schamen zich immers vaak voor aanranding alsof ze niet genoeg geprobeerd zouden hebben het te voorkomen. Ik was misschien een van de heel weinigen die van de zaak wist, en ik realiseerde me ook, dat er überhaupt weinig voor slachtoffers van delikten gedaan wordt, vooral als ze zelf zwijgen.

Toch zat ik in een rare positie. Mijn werk, zo voelde ik dat toen, verlangde van mij dat ik me zou inzetten voor die jongen en ik kon dat niet combineren met de mogelijke belangen van dat meisje. Ik hoopte maar dat zij zelf oplossingen had gevonden en besloot me daar verder geen zorgen over te maken.

Kort daarna werd ik opgebeld door een surinaamse kollega, die me zei, dat die jongen nogal veel kritiek op mij had, omdat ik hem seksueel uitgetest zou hebben door me erg uitdagend te gedragen. Het werd me toen direkt duidelijk hoe beladen die jongen naar het gedrag van elke vrouw keek en hoe weinig waarde ik nog moest hechten aan zijn overtuiging, dat het meisje graag met hem mee was gegaan.

Deze man en ik besloten om samen verder te praten met die jongen, waarbij dit voorval, deze zwaar gekleurde interpretatie, gebruikt zou worden om hem enig inzicht te geven. Ik had me eigenlijk terug willen trekken, maar had tegelijk het gevoel dat ik daarmee een

kans voorbij liet gaan, die volgens die kollega nou juist zo goed was om te gebruiken. Daarna werd het wel steeds duidelijker, gezien de achtergrond van deze jongen, hoe hij zo uitgegroeid was. En wanneer het 'waarom' begrijpelijk wordt, raak je zelf ook milder gestemd.

Na twee maanden zou de zitting komen. We wisten hoe bang die jongen was, m.n. om een ter beschikking stelling te krijgen. (opname in een gesloten psychiatrische inrichting). Op de dag van de zitting waren wij al voor de aanvang van het proces aanwezig. De heren rechters waren nog niet in de zaal, maar wel de officier van justitie. Toen de jongen in het verdachtenbankje gezet werd gingen zowel de advocaat als die kollega en ik even naar hem toe om hem nog een beetje op zijn gemak te stellen. Ik wilde daarna terug lopen naar mijn plaats, toen ik plotseling een meisje zag zitten, alleen en een beetje in elkaar gedoken. Ik begreep dat zij het slachtoffer was. Ik had haar totaal niet verwacht, maar ze was duidelijk opgeroepen omdat er tegenstrijdige verklaringen waren. Het flitste door me heen, dat zij nu, na 3 maanden voor het eerst weer haar 'verkrachter' voor zich zag en dat de advocaat, die kollega en ik bij hem stonden om hem nog wat te steunen terwijl zij volkomen alleen was.

Ik ging nog even naast haar zitten, maar raakte zelf in de war doordat ik het absurde van de situatie inzag. Ik mompelde nog iets onhandigs, waar ze op dat moment ook geen moer aan had. Ze bleef tijdens de zitting alleen het eerste gedeelte, waar ze een aantal dingen uit haar verklaring moest herhalen, zodat de 'schuld' bewezen kon worden. Ze was erg geëmotioneerd, maar kon nog wel duidelijk antwoord geven op vragen. Daarna vertrok ze direkt. Toen tenslotte de officier zijn betoog begon, zei hij: 'Tja, en dan is er voor de verdachte volop aandacht. De advocaat en maatschappelijk werkers zetten zich voor hem in en stellen de verdachte nog even gerust vlak voor de zitting, maar het slachtoffer zit alleen. Niemand is met haar meegekomen...'

Ik voelde me ontzettend rot en moest de officier gelijk geven. Ik realiseerde me hoe ik door identifikatie met de mensen in mijn werk niet in staat was geweest om echt oog te hebben voor de 'andere' kant, onschuldige mensen die weer de dupe waren geworden van de 'kansarme jongeren' waar ik me wel voor ingezet had. Ik had die kant verwaarloosd en stond voor mijn gevoel opeens aan de verkeerde kant en dan nog wel tegenover een vrouw in zo'n ellendige situatie...

Een ander voorbeeld illustreert hoe gevaarlijk het is, als je als hulpverleenster niet speciaal let op onderdrukkingsmechanismen tussen mannen en vrouwen zoals de samenleving en dus veel mensen ze aksepteren en toepassen.

Ik kreeg te maken met een gezin, waarvan de man vaak vastgezet had. Hij trouwde op een gegeven moment en zijn delikten hielden op, vooral omdat hij nu iets te verliezen had. Wel waren er veel andere problemen, waarbij ik probeerde hen zo te steunen, dat ze geleidelijk aan leerden hoe ze hun moeilijkheden zelf konden oplossen. Ze leerden het spel van onze samenleving te spelen en hielden hun hoofd boven water. De aanvankelijk zo passieve, voor moeilijkheden wegvlochtende jongen werd een actieve man met verantwoordelijkheidsgevoel voor zijn gezin. Hij kreeg een vaste baan en regelde zijn schulden. Het leek allemaal goed te gaan. Zijn vrouw hield zich nogal flink afzijdig door meestal te zwijgen tijdens gesprekken. Wel had ze me eens gezegd: 'Help jij mijn man maar op jouw manier. Ik weet heel goed dat alles misgaat als ik er niet zou zijn.' Ze reageerde altijd wel hartelijk als ik kwam, maar ik kon geen hoogte van haar krijgen.

Tot op een dag deze man huilend naar ons buro toe kwam, omdat zijn vrouw met de kinderen weg was gelopen. Zijn vrouw belde op hetzelfde moment op en vroeg me dringend om naar haar toe te komen, zonder het adres aan haar man te geven.



Ze vertelde hoe haar man haar al wel een jaar regelmatig mishandelde zonder dat ze er iets tegen kon doen. Hij had haar altijd verboden om er met wie dan ook over te praten en soms dreigde hij haar onderweg naar mij toe dat hij haar na afloop in elkaar zou slaan als ze me er iets over zou laten blijken. Ik kende hem drie jaar en had er nooit iets van gemerkt.

Toen zei ze opeens: 'Ik weet dat hij nu misschien weer gaat stelen, maar echt, ik kon het niet langer uithouden, ik heb het echt lang geprobeerd. Ik heb ook voor hem en de kinderen een tijd in de prostitutie gezeten, om schulden af te betalen, maar toen hij vroeg of ik er mee door wilde gaan, zodat hij een auto kon kopen werd het me te gek. Volgens mij houdt hij dan niet echt van me'.

Het werd me duidelijk hoeveel zij geaksepteerd had, als vanzelfsprekend, voor haar man, om hem te helpen, en voor haar kinderen.

Alleen nu ze begon te twijfelen aan zijn gevoel voor haar had ze de moed gevonden om te ontsnappen, waar ze zich nog voor ekskuseerde ook.

Ik kan niet precies zeggen, waar en wanneer ik niet signalen heb opgevangen. Belangrijker nog is, geloof ik dat ik me toen realiseerde dat ik vaak dacht: 'O, als dat meisje, die vrouw of die verloofde het maar volhoudt anders loopt alles mis'. Dat was dan precies hetzelfde als wat deze vrouwen zelf dachten over hun rol en daardoor zal ik zeker die patronen versterkt hebben, i.p.v. op te letten of zij zelf tekort kwamen.

De vanzelfsprekendheid waarmee ik mezelf, zeker in mijn werk, liet uitzuigen als een vorm van emotionele prostitutie, liep gegarandeerd parallel met het weinig oog hebben voor de positie van de vrouwen. Hoe kun je een andere vrouw stimuleren voor zich zelf op te komen, als je het zelf weinig doet?

Dit gebeurde twee jaar geleden. Daarna ben ik 1 1/2 jaar uit de hulpverlening geweest, en heb alleen maar fijne dingen gedaan. Sinds enkele maanden zit ik er weer in maar hoop nu wel kritieser te zijn wat de positie van vrouwen betreft.

## **Alternatief 1: Een gezondheidscentrum voor vrouwen**

De ervaringen van een groep vrouwen uit Amsterdam en Utrecht met de 'dubbele onderdrukking' in de gezondheidszorg (onderdrukking als vrouw én als patiënt) brachten hen op het idee een vrouwen-gezondheidscentrum op te richten, georganiseerd voor en door vrouwen.

'Bij de keuringsarts: ik kwam met een ingevulde vragenlijst de spreekkamer van de dokter binnen, van plan om een en ander eerst met hem door te spreken voordat ik ingepakt zou worden. Met een verveeld gezicht riep hij me toe: 'Kleed u zich dáár maar uit', waarop ik verbluft naar een hokje liep. Hij deed de deur achter me dicht (en op slot, merkte ik later). Tot mijn stomme verbazing moest ik, nadat hij me uit dat hok had bevrijd, in mijn blootje op een ongemakkelijke stoel gaan zitten, voor een dik buro met erachter de arts, gestoken in een van knie tot strot reikende witte jas. De vragen werden nu doorgenomen. De hele situatie was zó vernederend - het leek op een kruisverhoor - dat ik op slag niet meer kon nadenken of 'normaal' op zijn vragen kon reageren'.

'Door mijn professionele achtergrond in de gezondheidszorg (vroedvrouw, nu verpleegkundig docente) ben ik tot de ontdekking gekomen dat veel vrouwen onwetend zijn en onwetend wor-

den gehouden omtrent het functioneren van hun lichaam. Ze worden op paternalistische en/of autoritaire manier benaderd. Specifieke vrouwenproblematiek wordt niet onderkend en als een vrouw aan haar onvrede uiting geeft via klachten waarmee ze bij de huisarts of specialist komt, wordt dit vaak afgedaan met 'typies vrouwengezeur' of 'hysterie'. Vrouwen kunnen veel van elkaar leren en elkaar steunen, zowel door het vertellen van ervaringen als door overdragen van kennis. Een gezondheidscentrum voor vrouwen is een plaats waar vrouwen met problemen, klachten of vragen als vrouwen gezien worden, op een ondersteunende en positieve manier'.

'Ikzelf kreeg voor het eerst met' de dubbele onderdrukking door de gezondheidszorg te maken toen ik op mijn zeventiende zwanger werd. In die tijd was abortus dus volstrekt taboe. Ik ben toen erg vernederd door mijn gynaecoloog. Hij gaf me het gevoel dat ik minstens een hoer was. Na die abortus was het voor mij iedere keer een wanhoop als ik naar de halfjaarlijkse pilcontrole moest. Als ik daar met uitgespreide benen op de tafel lag, had ik weer alle nare emoties van de abortus voor ogen. Pas na 7 1/2 jaar pilcontrole trof ik, bij de NVSH, een vrouwelijke arts, bij wie ik me wat kon ontspannen. Ze gaf me een spiegel waardoor ik precies kon zien wat ze deed en waarmee ik mezelf van binnen kon bekijken. Sindsdien bekijk ik mezelf regelmatig met m'n eigen spekulium. Ik heb na dié pilcontrole niet meer het gevoel dat ik een abortus heb ondergaan'.

'Ongeveer anderhalf jaar geleden ben ik in Amerika naar een kongres geweest over vrouwen en hulpverlening in de gezondheidszorg, een groots opgezet geheel met ontzettend veel enthousiaste vrouwen. Vóór ik naar dat kongres ging had ik me eigenlijk nooit gerealiseerd hoe onderdrukkend de gezondheidszorg voor vrouwen is. Na drie dagen was ik bekaf, propvol met informatie, een stuk bewuster geworden en daardoor ook heel kwaad. Kwaad omdat ik me opeens heel wat situaties bij artsen en andere hulpverleners herinnerde waar ik me machteloos, dom en een trut had gevoeld. Destijds was ik ervan uitgegaan dat dat gewoon aan mezelf lag. Toen ik andere vrouwen hoorde vertellen over de hondse manier waarop ze vaak behandeld werden en welke misdaden er tegen vrouwen worden gepleegd in diezelfde gezondheidszorg, werd ik nog véél kwaaier.

In de plaats waar ik woonde was een feministies gezondheidscentrum, waar ik enkele dagen na het kongres naar toe ben gegaan. Het was fantasties om te zien hoe een groep vrouwen het heft in handen had genomen. Niet alleen hun daadwerkelijke hulpverlening aan vrouwen was fantasties, ze toonden ook aan hoe stupide en onderdrukkend het beeld is dat de mediese wereld van vrouwen heeft gemaakt.'

De bedoeling van een vrouwengezondheidscentrum (vgc) als alternatief op de bestaande hulpverlening is om vrouwen steun, advies, informatie en een eventuele 'behandeling' te geven.

We willen een centrum waar vrouwen gemakkelijk naar binnen lopen, met of zonder klacht of probleem. In dat huis zijn andere vrouwen, waarmee ze kunnen praten en van wie ze steun krijgen. Het gaat erom vrouwen de gelegenheid te geven kennis op te doen zowel op medies als op maatschappelijk gebied; het gevoel van eigenwaarde te stimuleren door te werken aan gemeenschappelijke problemen die we als vrouw allemaal hebben; een zo laag mogelijke drempel te zijn voor vrouwen die geen baat vinden bij de traditionele hulpverleningsinstanties of daar geen gebruik van willen maken. We kunnen helpen als een vrouw haar directe leefsituatie wil veranderen en daar steun/hulp van andere vrouwen bij nodig heeft. Uiteindelijk willen we gericht zijn op het zoveel mogelijk overbodig maken van hulpverlening aan vrouwen, onder andere door vrouwen zoveel mogelijk in de verantwoordelijkheid voor de oplossing van haar problemen te laten delen.

De onderwerpen waaraan gewerkt zal worden, met name in de vorm van groepen, zijn o.a.:

- klachten over gezondheid (migraine, buikpijn)
- relatieproblemen
- moeilijkheden met de opvoeding
- overgangsklachten
- seksualiteitsproblemen
- hoe zit mijn lijf in elkaar
- juridische zaken (bijstand, echtscheiding en strafzaken)
- hoe het voelt een vrouw te zijn
- elkaar voorlichten op medies gebied (voorbehoedsmiddelen, zwangerschap)
- ervaringen met gynaecologische behandelingen en operaties.

De taak van de vrouwen die het centrum opzetten zal zijn: het zorgen voor informatie, het opzetten en zonodig begeleiden van temagroepen, het geven van voorlichting en het overdragen van kennis. Het laatste om zoveel mogelijk te voorkomen als 'deskundige' te worden aangesproken. Belangrijk is juist dat we laten zien dat we allemaal kwaliteiten hebben, die we van elkaar kunnen leren en bij elkaar verder kunnen ontwikkelen. Een heleboel kennis is n.l. niet moeilijk over te dragen.

Onze manier van werken zal mede bepaald worden door de schaal waarop we vrouwen willen bereiken en de hoeveelheid tijd die we hebben om het vrouwengezondheidscentrum open te stellen. We kunnen onze activiteiten beperken tot een bepaalde buurt, of ,alle vrouwen uit Amsterdam en daarbuiten de kans geven bij ons langs te komen. De verschillende voor- en nadelen die hieraan vast zitten hebben gezorgd dat we hierover nog geen besluit genomen hebben.

Het huis waarin het voorgaande zich allemaal gaat afspelen wordt een gewoon huis in een straat, waar vrouwen ook zomaar kunnen binnenlopen als ze alleen maar willen kijken hoe het er van binnen uitziet. We richten het in met lekkere stoelen, een koffiebar en een leestafel. Er is een kresj voor kinderopvang en er zijn afzonderlijke ruimtes waar de groepen kunnen werken.

Veel vrouwen zullen na deze beschrijving denken aan een tweede vrouwenhuis. Het is echter niet de bedoeling om het werk van de vrouwen daar te gaan overlappen. We zijn wel van plan een nauwe samenwerking tot stand te brengen, o.a. door middel van doorverwijzing en het uitwisselen van informatie.

Verder willen we, als dat kan, de andere vormen van hulpverlening aan vrouwen, zoals de vrouwen telefoon en 'vrouwen tegen verkrachting', ruimte bieden in het vgc. Het vgc zal in tegenstelling tot het vrouwenhuis voornamelijk ,ingesteld zijn op vrouwen die komen met een hulpvraag, in combinatie met aanbod van alles waar vrouwen altijd en overal behoefte aan hebben, nl. gezelligheid en informatie.

## **Alternatief 2: Vrouwen Bellen Vrouwen**

Vrouwen als zodanig vormen geen erkende probleemgroep, ofwel: hun problemen worden niet genoeg au serieux genomen om ze specifieke, op hun problemen gerichte hulp te bieden.

Er zijn talloze voorbeelden van het onbegrip dat vrouwen tegenkomen in de hulpverlening. Er is een specifieke vrouwenproblematiek met de daaruit voortvloeiende geestelijke en lichamelijke nood. Maar bij artsen, psychotherapeuten, ambtenaren, sociale diensten, pastores enz. zien we nog veel ongeloof en skepticisme. 'Er zijn geen vrouwen- of mannenproblemen', zo zei mij een psychiater twee jaar terug. 'Ik zie alleen mensenproblemen. Vrouwen zijn zelf de oorzaak van wat ze als discriminatie voelen. Ze discrimineren zichzelf door hun probleem te isoleren, in vrouwenhuizen te gaan zitten, een aparte telefoon op te richten of mannen uit een internationaal tribunaal te weren'.

Toen in december '72 de eerste plannen voor de opvangtelefoon werden gemaakt, adviseerde een als zeer verlicht bekende psychiater ons 'om toch in een vroeg stadium de man erbij te betrekken'. Dat was in de tijd dat de vrouwenpraatgroepen begonnen te draaien. En wat een hoofdschud riepen deze groepen al niet op! Skepsis en afkeer waren op zichzelf wel te verklaren natuurlijk. Men voorzag de mogelijkheid dat, als vrouwen zich bewust gingen worden van hun eigen identiteit en hun kracht als groep, dit kon leiden tot een enorme ommekeer in de verhoudingen en een ernstige aantasting zou kunnen betekenen van het heersende patriarchale stelsel. En inderdaad zijn dit ook de elementen gebleven die tot onze schijnbare ongewelddadige, geduldige vrouwenrevolutie hebben geleid en er nog steeds de stuwende krachten van vormen. De angst voor het zelf-isolement van vrouwen als groep is dus inderdaad gegrond. De uiterlijke geweldloosheid verbergt de desintegrerende kracht van de nieuwe bewustwording, die alles waar vrouwen actief bij betrokken zijn beïnvloedt. '

In de tijd dat de belangrijkste emancipatiebewegingen werden opgericht ('69-'72) was het 'vrouwenprobleem' nog ternauwernood duidelijk. Er was veel aandacht voor diskriminatie in concrete maatschappelijke situaties zoals arbeid, onderwijs, wonen, enz. Pas langzaam aan drong door hoeveel er in menselijke relaties zélf mis was.

Ik was al geruime tijd actief bij Man-Vrouw-Maatschappij, maar ontdekte dat ik met de vrouwen daar wel als kameraad omging maar dat we niet toekwamen aan praten over onze diepste gevoelens, emoties en frustraties. Met een paar andere vrouwen sloot ik me aan bij een van de Amsterdamse praatgroepen.

De ontdekking, in de praatgroep, dat problemen waar we individueel last van hadden door zoveel andere vrouwen precies zo ervaren werden, dezelfde verlamningsverschijnselen hadden opgeleverd, had op velen van ons een onbeschrijfelijk effect. De belangrijkste ontdekking was wel: de overbodigheid en maatschappelijke bepaaldheid van heel veel van onze problemen. Vrouwen beseften ook dat ontelbare andere vrouwen, als ze tot hetzelfde inzicht konden komen, hun eigen leven veel beter zouden kunnen besturen. Geen wonder dus dat na twee jaar praatgroepen (inmiddels schoten die als paddestoelen overal uit de grond) vrouwen allerlei akties tot onderlinge hulp aan vrouwen gingen voeren.

In dit kader ontstonden niet alleen de eerste vrouwenkongressen, maar ook het eerste vrouwenhuis, vrouwen-gezondheidsgroepen, de vrouwentelefoon enzovoort.

Het principe was daarbij steeds dat van de praatgroepen: je helpt elkaar om tot zelfbewustwording en zelfontplooiing te komen - je leert aan en door elkaar. Binnen deze groepen bestond geen hiërarchie. Het principe dat leidinggeven nodig kan zijn werd niet ontkend, maar wel met de grootste terughoudendheid bekeken. Hoe gebruik je praten als middel tot herkenning van elkaars identiteit, in plaats van als middel tot macht en onderdrukking, was een thema dat als een rode draad door talloze discussies heenliep. Dit was een van de oorzaken waardoor het idee van een vrouwen telefoon zo aansprak. Veel van de maatschappelijke franje en van de komplikaties van het gewone contact vallen aan de telefoon weg. Bovendien was praten door vrouwen onder elkaar al ervaren als een effectief hulpmiddel, veel effectiever dan menig gesprek met officiële hulpverleners.

Eind '72 werd dus een oud plan van MVM (het oprichten van een telefoniese opvang, evt. met gesprekscentrum, voor de vele zich emanciperende mensen die, net als wijzelf, soms voor onoplosbare problemen stonden die zelfs tot krisistoestanden konden leiden) opnieuw bezien.

Een paar vrouwen uit de vrouwenbeweging en maatschappelijk werk raadpleegden alle mogelijke andere telefoondiensten, o.a. de SOS-dienst, maar steeds bleek hun uitgangspunt het onze op geen enkele manier te overlappen. En langzamerhand drong zich steeds meer het idee bij ons op: waarom geen telefoon speciaal voor vrouwen? Boos liepen sommige mensen weg, maar we bleven bij de konklusie dat we

1. ons moesten beperken tot de meest achtergestelde en meest geïsoleerde groep, de vrouwen, en
2. dat we onze aktieradius moesten beperken tot Amsterdam en omstreken, in de hoop dat andere plaatsen zelf een telefoondienst zouden beginnen - wat ook gebeurd is.

Veel mensen verdwenen tijdens de voorbereidingen, mensen uit het maatschappelijk werk b.v. die vonden dat we beter de vele bestaande gesubsidieerde instellingen konden infiltreren om ons doel te bereiken, maar ook wel iemand die dacht 'dat wordt toch nooit wat, straks belt er geen kip'. We hadden veel vrouwen nodig; een oproep binnen de vrouwenbeweging en een stukje in het Amsterdamse Parool leverde maar liefst 40 aanmeldingen op, w.o. verscheidene trainsters en onder leiding van een net afgestudeerde andragoge (met wat de SER zo fraai noemt: gezinsverantwoordelijkheid) werd een groot trainingsprogramma opgezet.

De trainingsgroepen startten juli '73 in het Vrouwenhuis. In acht avonden werden vrouwen voorbereid op het telefoon beantwoorden. De training werd gegeven naar het model van het 'empathies' (= invoelend) luisteren, zoals dit ook bij de Margriet-telefoon en de SOS-dienst gebeurt. Onze houding zou dus zijn: luisterend, inlevend, spiegelend - geen opdringen van eigen (feministische) mening, kortom: een luisterend oor, klankbord wezen. (In de loop van de bijna vijf jaar dat de vrouwentelefoon nu bestaat is er veel veranderd. Het woord feministies is wat minder beladen. Er is in de maatschappij meer erkenning voor speciale vrouwenproblematiek. De vrouwen van de vrouwen telefoon kunnen zich feministieser opstellen, wat ook in de training en doelstellingen tot uitdrukking komt).

Geld kwam door donaties van sympatiserende vrouwen en op 1 oktober begon de telefoon te draaien, maandag t/m vrijdag van 9-12 's ochtends en 9-12 's avonds, tijden die prettig in het gehoor lagen. De eerste vrouw die zich meldde vond haar probleem zo goed opgelost, dat ze zich als vrijwilligster meldde. Ze heeft een hele tijd meegedraaid. Een VPRO-verslaggeefster stelde maffe vragen en deelde toen dijenkletsend mee dat we in de uitzending zaten. Een telefoonvrouw hield letterlijk een kind aan de telefoon over: nadat ze zich intensief, ook buiten de telefoon, met een vrouw die in moeilijkheden zat had bemoeid, adopteerde ze tenslotte het kind van die vrouw (toen had ze er vier). Toch was dit niet helemaal wat we hadden bedoeld en uiteraard is Vrouwen bellen Vrouwen niet op deze weg voortgegaan. In principe vermijden we contact buiten de telefoon om. We zijn een anonieme dienst, d.w.z. zowel de vrouw die belt als wijzelf blijven anoniem. Dit is nodig ter bescherming van allebei. Een heel enkele keer gaat er wel eens een van ons naar iemand toe. Een experiment met een spreekuur in het Vrouwenhuis mislukte trouwens. Vaak bellen vrouwen die ons alleen maar vragen mee te tobben en dat doen we natuurlijk ook. Maar je vraagt je na een tijdje wel af: waarom doen we het, kan ze daar niet ook elders voor terecht? Het liefst richten we ons op vrouwen die een beetje kunnen of willen onderzoeken hoe het komt dat ze met de buitenwereld in konflikt zijn geraakt. Een vrouw die weg van huis wil gaan omdat het móet, zal merken dat ze zelf geen cent heeft en ze moet wachten tot de man die ze niet meer wil zien haar iets geeft. Dit is maar één voorbeeld van een thema van gesprek dat voortdurend terugkomt. Wij zouden graag elke vrouw willen aanzetten tot het afleggen van haar passiviteit, haar intense afhankelijkheid van man en omgeving, haar schuldgevoelens.

Zal er tot in lengte van dagen een vrouwentelefoon blijven? Geen idee, maar het is net zoiets als vragen: moeder, wanneer is de vrouwenemancipatie klaar?

## Alternatief 3: Blijf van m'n lijf

Met zes vrouwen, grotendeels uit de hulpverlening, gingen we van start. Uitgangspunt was dat vrouwen onderdrukt worden door mannen. Zolang dat niet erkend wordt in b.v. de hulpverleningswereld, zal er vreemd omgesprongen worden met vrouwen in diezelfde hulpverleningswereld. Want als 'men' er stilzwijgend of openlijk van uit gaat dat vrouwen er zijn om over te beschikken (ten behoeve van mannen), zal men haar problemen en mogelijke oplossingen daarvan ook in dat licht bezien.

Zoals b.v. een vrouw van een alcoholist die het leven met die man problematies vindt. En die wel hulp kan krijgen om te leren leven met die man, maar niet om van hem af te komen. Men speelt op haar gemoed als zijzelf duidelijk te kennen geeft weg te willen van die man: hij (haar man) heeft haar nodig; zij kan hem toch niet in de steek laten; heeft ze wel eens bedacht hoe moeilijk het voor hem zou zijn als ze wegging; ze mag niet weggaan. Hoe zij het maakt is van ondergeschikt belang: die man heeft het moeilijk en zij kan hulp krijgen om die man beter op te vangen. Heel duidelijk blijkt dat uit een telefonies gegeven advies aan een vrouw. Haar man is onlangs uit de gevangenis ontslagen en wil nu 4x per dag sex. Zij wil dat niet. De hulpverleenster kan zich goed voorstellen dat die man daar behoefte aan heeft, vraagt die vrouw niet hoe zij eigenlijk die tijd doorgekomen is en geeft haar allerlei adviezen hoe ze op verschillende manieren aan de wensen van die man tegemoet kan komen. Vrouwen moeten zich schikken in de relatie tot hun man. Zij worden gezien in het kader van een relatie met een man en/of kinderen. Op zichzelf bestaan zij kennelijk niet. Als een relatie tussen een man en een vrouw vastloopt, is dat een vervelend incident. Een relationeel probleem. Dan is het zaak die relatie weer op gang te krijgen.

Wij zagen die vastgelopen relaties tussen vrouwen en mannen niet als toevallige, op zichzelf staande problemen tussen twee individuen. We zagen die problemen veel meer als iets dat voortvloeit uit de onderdrukking van vrouwen door mannen. Een heel duidelijk voorbeeld daarvan is het probleem van aanranding, verkrachting en mishandeling. Mannen oefenen geweld uit op vrouwen die daar onder te lijden hebben. Maar dat is officieel geen probleem. Er bestaat geen opvang of hulp voor vrouwen die aangerand, verkracht of mishandeld zijn. De hulpverlening doet het af met opmerkingen als: 'dat komt niet voor', 'als het al voorkomt, dan vragen vrouwen daar 'zelf om en vinden dat zelfs fijn'. Wat vrouwen van aanranding, verkrachting en mishandeling vinden, komt nooit ter sprake. Problemen of klachten van vrouwen daarover worden niet gehoord of gewoon genegeerd. Het probleem bestaat eenvoudigweg niet. Want de hulpverlening maakt uit wat een probleem is of niet. En hoe dat probleem heet. Klachten en problemen van vrouwen worden dan ook meestal vertaald in andere termen zoals 'huwelijkse problemen, hysterische, neurotische of masochistische reacties' (hetgeen betekent dat haar verhaal niet geloof wordt). Wij vonden dit slecht. Wij wilden concrete hulp bieden aan vrouwen die hulp vragen voor problemen als zij die zelf ervaren. Wij wilden ook dat andere hulpverleningsinstellingen hun eigen wijze van hulpverlening aan vrouwen gingen veranderen.

Wij kozen er voor om ons specifiek te gaan bezighouden met hulpverlening aan mishandelde vrouwen. Een duidelijk probleem waar duidelijk niets aan gedaan werd. Wij wisten dat het voorkwam en vermoedden ook dat het véél voorkwam. Negen maanden lang bereidden we ons grondig voor. Lazen boeken over onderdrukking en bevrijding, bespraken hulpverleningservaringen, maakten analyses, oefenden onszelf via rollenspelen in het (af)houden van gesprekken. We maakten een inventarisatie van de hulpverleningsmogelijkheden voor vrouwen die te lijden hebben onder fysiek geweld. Er stonden wel opvangtehuizen voor vrouwen en hun kinderen, maar die bleken (op één na) ook allemaal uit te gaan van het idee dat mishandeling, zo daar al sprake van was, een relationeel probleem was. En de oplossing van een probleem binnen een relatie lag

dan ook volgens hen in het weer opkrikken, lijmen van de relatie. Ten koste van de vrouw. Dachten we er achteraan.

We realiseerden ons dat we een eigen werkwijze zouden moeten ontwikkelen. De bestaande hulpverleningsmethoden waren ongeschikt. Gingen te veel uit van de onuitgesproken vooronderstellingen dat vrouwen onzelfstandig zijn en niet in staat zijn voor zichzelf te zorgen. In die tehuizen werden ze dan ook als onmondige kinderen behandeld: er werd voor ze gekookt, er werd voor hun kinderen gezorgd, ze moesten zo en zo laat thuis zijn, ze kregen wat zakgeld.

Al doende zouden we een eigen werkmethode moeten ontwikkelen. Telkens uitgaan van de situatie en bijstellen als de gevolgde handelwijze niet bleek te functioneren. Maar we hadden wel een aantal gegevens waar we van uitgingen. We hadden b.v. besloten dat we alleen met vrouwen wilden werken. We vonden dat juist. Mishandeling is immers een extreme vorm van onderdrukking van vrouwen. Wij zijn ook vrouwen en hebben daar mee te maken. Onze belangen en die der vrouwen die we hulp wilden gaan bieden, komen overeen, al zijn ze niet exact dezelfde.

En verder hadden we in Londen een stimulerend voorbeeld gezien van hulpverlening aan mishandelde vrouwen. De vrouwen werden opgevangen door andere vrouwen die hetzelfde meegemaakt hadden en daar geen geheim van maakten. De vrouwen runden het huis zelf. Leidden hun eigen leven. Kookten, wasten, verzorgden hun eigen kinderen. Stelden hun huisregels zelf vast. Beschermden elkaar als er een woedende echtgenoot aan de deur verscheen. Er was altijd plaats, geen vrouw werd geweigerd, iedereen schikte een eindje op. Iedere vrouw had de tijd en de veiligheid om eens rustig te bedenken wat ze verder wilde. Tijd om te praten met andere vrouwen die hetzelfde meegemaakt hadden. En al veel langer bezig waren om een goede oplossing te vinden. Die niet meer geloofden in het vermogen van hun man zich te beteren. Door schade en schande wijs geworden. Ofwel tijd om te praten met vrouwen die daar nog wel hoop op hadden. Er bestond geen 'oplossing' voor 'het' probleem. Het was meteen duidelijk dat elke vrouw die zelf moest vinden en in de praktijk brengen. De consequenties waren ook voor haar. Maar ze werd wel gesteund door andere vrouwen die met hetzelfde probleem (oplossingen zoeken en realiseren) bezig waren. De 'staf' bestond uit een aantal vrijwilligsters die voornamelijk concrete informatie aandroegen (over echtscheiding, alimentatie, kinderbescherming, woningen) en zich bezig hielden met het op peil houden van de materiële voorzieningen (het huis behoeden voor instorten, zorgen dat er geld komt, publiciteit verzorgen).

Zo wilden wij het ook. Steun en concrete, praktische hulp bieden aan vrouwen die bereid waren terug te vechten en hun eigen kastanjes uit het vuur te halen. Hulp bieden aan vrouwen die nadrukkelijk verantwoordelijk bleven voor zichzelf, en haar kinderen.

Dit alles betekende wel dat onze taak beperkt zou zijn: geven van informatie, beschikbaar zijn voor een gesprek op verzoek en het huis in stand houden. We realiseerden ons dat we veel zouden moeten afleren. Immers, een deel van het beroep en ook de aantrekkelijkheid van het beroep van hulpverleenster is dat je 'zo nodig' bent; je weet en kan veel meer dan de hulpvraagster en dat geeft een fijn gevoel. We ontwierpen een afleer-cursus voor onszelf. Leren 'nee' te zeggen op vragen en verzoeken die de vragenstelster heel best zelf zou kunnen (leren) doen. Het ging niet vanzelf. We merkten hoe zeer het er in gebakken zat: te redden voor anderen, te zorgen, ja zelfs te denken voor anderen.

Toen we vonden dat we genoeg geoefend hadden en wisten wat we wilden en h e we het wilden, kraakten we een huis. Het was allemaal heel spannend. De hele dag waren we in touw met het klaren van klussen die we nog nooit eerder bij de hand hadden gehad: organiseren en ophalen van inboedel, gesprekken met de gemeente, elektriek en gas aan de gang krijgen, interviews met de pers, eindeloze telefoontjes over van alles en nog wat beantwoorden. Het gaf ons een kick dat we ons telkens wisten te redden. In het huis ging het ook goed. Al snel waren er 10 vrouwen met 15 kinderen. En de bewoonsters hielpen snel mee om het kraakpand leefbaar te maken. Een uur

na aankomst troffen we er al eentje aan die driftig een verroest bed stond schoon te schrobben. Het was de bewoonsters meteen duidelijk dat ze de zaken zelfstandig dienden aan te pakken. Van verzorging was geen sprake. De bewoonsters waren feitelijk vrijwilligsters en hielpen hard mee de zaak op poten te zetten. De belangen waren duidelijk en gemeenschappelijk.

Hoewel we alles goed doorgenomen hadden, vooral wat betreft het punt 'geen verantwoordelijkheden overnemen' hadden we daarmee, achteraf bezien, best moeite. Vaak werden we verrast door onze eigen hulpverleningshouding. Door het samen te bespreken en het anders aan te pakken, leerden we steeds meer 'af' van de oude, vertrouwde manier van hulpverleners ('veel doen voor een ander, alsmat helpen') en bouwden we gestaag aan een eigen, in de praktijk getoetste manier van hulpverleners aan vrouwen.

We vonden het in de praktijk b.v. moeilijk om 'nee' te verkopen. 'Nee zeggen' ging nog wel, maar 'nee doen' was moeilijker. B.v. als een vrouw ons vroeg een telefoontje te plegen, zeiden we nee. Maar dan bezweken we vervolgens toch wel voor de morele druk die uitgeoefend werd. Ze kon het zelf niet, het was héél belangrijk, het was heel dringend. En thuis had ze nooit mogen telefoneren. Maar na een tijdje hadden we dat wel door. En stelden een rollenspel voor. Dan kon ze het leren door 'droog' te oefenen. Of we spraken samen door wat ze wilde gaan zeggen in dat telefoongesprek. En zorgden dat we in de buurt bleven. Maar ze moest wel zelf bellen.

Een ander voorbeeld van zeggen dat verantwoordelijkheid bij hen ligt, maar er niet helemaal naar handelen, was het paraat blijven in de weekenden. Toen er genoeg vrouwen in het huis woonden (na 14 dagen) bleven we er niet meer slapen. Wel waren we telefonies oproepbaar voor probleem- of noodgevallen. De eerste maand maakten de bewoonsters daar ook wel gebruik van. Daarna eigenlijk nauwelijks meer, nadat ze zelf een aantal crises in huis opgelost hadden. We wisten dit, we merkten het (dat we niet meer gebeld werden) en toch hielden we het nog ruim een half jaar vol om het hele weekend telefoondienst te hebben. Deze vasthoudendheid had meer te maken met de onzekerheid t.a.v. onze eigen rol en taak als hulpverleenster dan met de nood/behoefte van de bewoonsters.

Zo zaten we ook het eerste jaar met Kerstmis een echte dienst te draaien (aanwezig tussen 10.00 en 17.00 uur). Na een uurtje merkten we dat we heel geleidelijk aan op slinkse wijze gepromoveerd waren tot baby-sit van zo'n tien kinderen. De moeders waren gewoon vertrokken. Wij waren er toch, niet waar?

Eveneens het eerste half jaar werden we ook nog pijnlijk verrast als we merkten dat een vrouw een eigen oplossing zag die wij helemaal niet zagen zitten. Dat was het duidelijkst als een vrouw terugging naar haar man. Degeen die haar mishandelde. Niet alleen vonden we het onbegrijpelijk, maar ook voor onszelf emotioneel verwerpelijk. Het lag in de categorie 'stom' en ook 'dan moet ze het zelf maar weten'. Nu zitten we er niet meer mee. Ze moet het inderdaad zelf weten, weet het zelf ook het beste en zal zelf de konsekwenties moeten dragen. Maar we moesten er wel aan wennen. Wennen aan onze eigen stelregel dat de bewoonsters zelfstandig zijn en verantwoordelijk voor zichzelf. Als een vrouw haar uitkering in 'n dag opmaakte en dan een overbruggingslening tot de volgende week aan ons vroeg, vonden we dat eerst moeilijk om te weigeren. Vooral als ze ook kinderen had. Die moesten toch eten? Nu weigeren we dat gewoon (speciale omstandigheden daargelaten). En dan blijkt dat die vrouw kennissen heeft waar ze gaat eten, of geld van een ander leent. In ieder geval zelf voor een oplossing zorgt.

Maar we moesten het wel leren om het uitgangspunt 'bewoonsters zijn zelfstandig en verantwoordelijk voor zichzelf' toe te passen zonder dat het doorsloeg naar de andere kant en je je als hulpverleenster overal van af maakte met 'Je zoekt het zelf maar uit'. Want daar was het langzamerhand naar toe gedreven zonder dat we het zelf in de gaten hadden. We merkten het duidelijk toen er moeilijkheden ontstonden rondom het opnemen van nieuwe vrouwen. Dit was een nieuwe taak. Eerst had het JAC Amsterdam dat gedaan maar nu was besloten dat de bewoonsters ook die taak op zich zouden nemen. Al heel gauw ontstond er een klein groepje bewoonsters rondom



die telefoon die ook allerlei andere dingen in het huis gingen regelen (linnenkast, verdeling kamers, eigenmachtig opstellen van huisregels). In het begin vonden wij dat wel best. Ze deden alles en waren veel in huis. Maar er zaten negatieve kanten aan, dat bleek al gauw. Ze wisten alles van iedereen en verhinderden andere vrouwen om ook mee te doen aan het draaiende houden van het huis. Nieuwe vrouwen dachten dat zij de direktrices waren en accepteerden snel de door hun uitgevaardigde levenswijze en huisregels. Zij durfden niet tegen te spreken. Waren bang. Hun regels werden met straffe hand uitgevoerd. Via roddels, intimidatie en later rechtstreeks uitgevoerde terreur handhaafden zij hun bewind.

De spanningen liepen op. De klachten van de meeste bewoonsters ook. Zij vonden dat we hen te veel lieten zwemmen. Ze wilden dat we optraden. We moesten die en die er maar uitzetten. Wij vonden van niet en deden het ook niet. Wij vonden dat ze dat onderling moesten uitzoeken. Er kwamen meer klachten. We vingden hen niet goed op, er was te weinig gelegenheid om te praten, ze moesten zelf te veel doen en dat konden ze niet aan want ze zaten immers in een crisis. We moesten dag en nacht in huis zijn. Wilde geruchten verspreidden zich door het huis. 's Nachts stonden zomaar ramen open die tevoren goed gegrendeld waren. Er zou een huisgeest zijn, voetstappen werden elke nacht gehoord. Er was voortdurend ruzie in huis. Vooral als vrouwen 's avonds laat thuishkwamen en de kleine kinderen wakker schrokken. De sfeer verslechterde met de dag en de roep om maatregelen werd steeds luider.

Wij aarzelden. We voelden ons wel ten dele verantwoordelijk voor de leefbaarheid in huis ('we bieden rust en veiligheid') maar ingrijpen zou een andere principe geweld aan doen: 'bewoonsters runnen het huis zelf'.

Na lang er om heen draaien werden we door de omstandigheden gedwongen iets te doen. We gingen een week lang zelf in huis slapen om te proberen via intensieve gesprekken de relatie tussen bewoonsters en medewerksters te herstellen. We waren doorgeslagen in ons 'nee' zeggen wat resulteerde in een wantrouwen over en weer. Er was geen contact meer. Het verwijt dat we niets deden bevatte een kern van waarheid. We hadden wel gezien dat sommige vrouwen geheel zelfstandig de zelfstandigheid van andere vrouwen belemmerden, maar hadden daar niets aan gedaan (b.v. bespreekbaar maken). Die week werd goed benut. We praatten veel met elkaar en het vertrouwen werd hersteld. Er gebeurde niets meer: de huisgeesten lieten zich niet horen, de ramen bleven dicht en de moeders waren tevreden omdat hun kinderen weer goed sliepen.

We trokken wel lering uit deze ervaring. De werkwijze werd bijgesteld. Het is wel mooi om te zeggen dat de bewoonsters zelfstandig zijn, maar dan moet je er wel voor zorgen dat de voorwaarden ook aanwezig zijn: kennis omtrent het huis en het aanleren en inoefenen van vaardigheden. We richtten de 'begingroep' op. Bedoeld voor vrouwen die net in huis gekomen waren. Een soort snelkursus over het huis en wat je verwachten kan. Waar zitten de belangrijke hoofdkranen, de brandtrappen, de alarmbel. Hoe moet je de telefoon aannemen, wat moet je vragen aan een vrouw die opgenomen wil worden, hoe pak je dat aan. Hoe kom je aan lakens, muntjes voor de wasautomaat. Elke nieuwe vrouw moet de begingroep 3x bijwonen. Ze wordt meteen getraind om daadwerkelijk mee te doen in het draaiend houden van het huis. De verschillende vaardigheden en de noodzakelijke kennis wordt bijgebracht. Dat voorkomt dat slechts enkelen op de hoogte zijn. Een nieuwe vrouw wordt zo meteen voor 'vol' aangezien. Wat ook haar individuele achtergronden zijn, ze gelden niet als excuus om zich aan allerlei gemeenschappelijke taken te onttrekken. Heel wat vrouwen zijn bijvoorbeeld in het begin bang om de telefoon aan te nemen. Het zou wel eens hun echtgenoot kunnen zijn die net belt. Dat risico geldt voor iedereen. De oplossing is niet om het aannemen van de telefoon door anderen te laten doen, maar b.v. om een zakdoek over de hoorn te leggen. Mocht het je echtgenoot zijn, dan kun je de telefoon nog altijd aan een ander doorgeven.

Het uitgangspunt 'de bewoonsters runnen de hele huishouding zelf' werd ook bijgesteld. Want in de praktijk funktioneerde het niet goed. De algehele huishouding was een voortdurende bron van

irritatie. Elke dag was er wel iets kapot. Een ruit, meestal meerdere, een kraan die lekte, een verstopte w.c. En als je niet heel snel iets deed, een paar dagen lager 3 verstopte w.c.'s. Overstromingen, kortsluiting ten gevolge van wateroverlast. Niet zo gek als je in een huis woont waar dagelijks 40 kinderen los rond lopen. Het was de bedoeling dat de bewoonsters ook voor de reparaties zouden zorgen. Maar als ze belden kwam zo'n reparateur twee dagen later en de vrouw die dan toevallig opendeed wist vaak niets af van de te verrichten reparatie. Of er werd helemaal niet opengedaan omdat men dacht dat het een (kwade) echtgenoot van iemand was. Zo kostte het veel tijd, energie en irritatie om een w.c. vlottend te krijgen. We trokken de konklusie dat we iemand moesten hebben die zich bezig zou houden met de coördinatie van de huishouding. Die er voor zou zorgen dat er altijd genoeg lakens in huis waren, dat ze ook gewassen werden, dat er riolering zou komen. We trokken een huismoeder aan. Het werd meteen overzichtelijker en rustiger in huis. De materiële voorzieningen bleven op peil en vormden geen aanleiding tot eindeloze kifterijen meer.

Ook andere dingen veranderden in huis, misschien omdat het rustiger en overzichtelijker werd en elke vrouw meteen meedraaide in het huis. Zo werd b.v. de opvang van nieuwe vrouwen versoepeld. Nieuwe vrouwen werden opgenomen via een telefoongesprek, door één der bewoonsters. Hoe ze dat moest doen, werd uitvoerig besproken in de begingroep. Was het eerst zo dat elke lichamelijk bedreigde of mishandelde vrouw opgenomen kon worden, mits ze zelfstandig zou kunnen functioneren in het huis, nu is het zo dat elke vrouw kan komen tenzij achteraf blijkt dat het toch niet gaat. B.v. een vrouw die aan beide benen gehandicapt was werd vroeger dringend verzocht eerst te proberen in een tehuis te worden opgenomen waar ze meer verzorging kon krijgen. Later werd ze wel opgenomen. Als zou blijken dat het niet ging, konden we nog altijd naar een betere mogelijkheid speuren. De bewoonsters weten dit. Weten dat we gezamenlijk zullen proberen oplossingen te zoeken wanneer er moeilijkheden ontstaan. Hierdoor groeit het vertrouwen in eigen kunnen en het vermogen moeilijke situaties het hoofd te kunnen bieden.

Steeds meer dingen worden gezamenlijk ondernomen. Samen achtergebleven kinderen kidnappen (tot in Parijs toe). Samen de hele huisraad uit de echtelijke woning halen. Met een heel stel een lastige man van de stoep verwijderen na hem drie maal ernstig gewaarschuwd te hebben. Met stoelpoten, kleerhangers en stukken hout op hem af. De man kon de volgende dag zijn brommerhelm niet meer op zetten. De politie, wel gewaarschuwd, kwam te laat. 'Goed zo, dames, de juiste aanpak, maar doe het de volgende keer in de tuin'. En namen de man mee naar het buro.

Het wonen in het huis doet een duidelijk beroep op de vaardigheden en specifieke deskundigheden van de bewoonsters en de medewerksters. Bewoonsters ontdekken vaak eigen deskundigheden die ze niet voor mogelijk hadden gehouden. Een vrouw die merkt dat ze heel goed nieuwe vrouwen kan opvangen en op hun gemak kan stellen. Die niet zelf overstuur raakt als een ander erg huult. Een andere vrouw die blijkt steeds weer een goede strategie te kunnen ontwikkelen als het er om gaat een bepaalde man uit zijn huis te lokken (én vervolgens met een stel andere vrouwen kinderen en/of huisraad te halen). Een derde vrouw die het tot haar eigen verrassing leuk vindt om lezingen te geven. Of interviews. Of die heel goed is om agressieve mannen aan de deur te woord te staan en ze weg te werken. Of om te gaan met lastige kinderen waar de betreffende moeder het niet zo goed mee kan vinden.

De medewerksters leren ook allerlei nieuwe vaardigheden: poen lospeuteren, gesprekken met andere instellingen, lezingen, pers en publiciteit organiseren enz. En het steeds beter weten wat we wél en wat we vooral niet moeten doen. .

Wel: het zorgen dat de voorwaarden voor 'n rustige beslissing nemen bestaan: een veilig huis waarvan de materiële voorzieningen voortdurend zo op peil gehouden worden; het geven van

konkrete informatie (ziekenfonds, echtscheiding, alimentatie, kindbescherming, huizen); een directe cursus in het reilen en zeilen van het huis. Beschikbaar zijn, tussen 10.00 en 17.00 uur, voor een gesprek als een bewoonster daartoe de behoefte te kennen geeft. Een eventueel trachten ruzies op de verschillende kamers bespreekbaar te maken, als daartoe aanleiding bestaat vanuit de bewoonsters.

En verder: vooral geen betutteling, géén besluiten voor een ander nemen, niet denken voor een ander, géén verantwoordelijkheden overnemen. Daartoe bestaat ook geen enkele noodzaak. Elke vrouw heeft al zelfstandig besloten om daadwerkelijk een eind te gaan maken aan een crisissituatie waarin ze soms jaren gezeten heeft. De eerste, moeilijkste en belangrijkste stap heeft ze al gezet. De volgende beslissing zal ze ook kunnen nemen. Met de steun en praktische hulp van bewoonsters en medewerksters. De gehele situatie is er een van: 'zwemmen of verzuipen'. Wat wij doen is hen te leren zwemmen. We gooien geen reddingsboeien meer toe.

### Weet wat je rechten zijn

- Je kunt al je minderjarige kinderen meenemen naar Blijf van mijn Lijf;
- je hebt recht op geld; als je geen eigen inkomen hebt, dan krijg je een bijstandsuitkering;
- door weg te lopen, verlies je niet automatisch het recht op je kinderen en je huis;
- als je geen eigen inkomen hebt, heb je recht op een kosteloze rechtsbijstand, waarvoor je bij de Sociale Dienst een 'bewijs van onvermogen' kunt aanvragen. Een minimumloon geeft eveneens recht op een kosteloze rechtsbijstand;
- Blijf van mijn Lijf kent advocaten die op de hoogte zijn van de extra moeilijke situatie van een mishandelde vrouw, die je kunnen helpen dat je kinderen en je woning aan jou worden toegewezen;
- als je tegen je wil de kinderen hebt moeten achterlaten bij je man, kan je, met behulp van medebewoonsters van Blijf van mijn Lijf, proberen om de kinderen bij je man weg te halen. Je kunt ook zo snel mogelijk een afspraak maken met een advocaat en deze vragen om de voorlopige toewijzing van je kinderen te regelen via de rechter. In een noodsituatie kan dit in 14 dagen gebeuren. Als je te lang wacht om je kinderen voorlopig toegewezen te krijgen dan kan de rechter dit tegen je gebruiken, 'de vrouw heeft geen belang bij haar kinderen, anders had ze wel eerder om haar kinderen gevraagd' zegt de rechter dan. Deze voorlopige toewijzing geldt tot de echtscheiding is uitgesproken (Een voorlopige toewijzing wordt vastgelegd in 'voorlopige voorzieningen');
- als jou de woning wordt toegewezen, maar je besluit ergens anders te gaan wonen, dan kun je dit besluit laten opnemen in de 'voorlopige voorzieningen'. Met een kopie hiervan kun je bij de Dienst Herhuisvesting een urgentiebewijs krijgen;
- ben je ongehuwd en staat de woning op jouw naam en ben je gevluht uit angst voor je vriend, dan kun je proberen om hem via een kort geding te dwingen je huis te verlaten;
- het is altijd handig gegarandeerde betaalkaarten en giropas mee te nemen, zodat je de eerste tijd over wat geld kunt beschikken;
- als je samen met je man een girorekening hebt, is het zaak zo gauw mogelijk geld er af te halen; omdat je man je anders vóór kan zijn;
- blokkeren van de gezamenlijke rekening kan alleen door beide rekeninghouders tegelijk gebeuren;
- Bij echtscheiding kan je besluiten afstand te doen van alimentatie voor jezelf (dit wordt het nihil-beding genoemd) en je hebt dan automatisch recht op bijstand, zodat je niets meer te maken hebt met je man;
- als je een baan buitenshuis hebt en je wilt de eerste tijd niet op je werk verschijnen (je man kan je dan na werktijd staan op te wachten) laat je dan door je huisarts overspannen verklaren. Mis-

handeling valt namelijk, hoe idioot het ook is, niet onder de ziektewet! (Het wordt hoog tijd dat hier verandering in komt! Het wachten is op een vrouw en een advokate die deze langdurige en voor de vrouw ongetwijfeld vernederende procedure, voor de Centrale Raad van Beroep durft te brengen);

- ook je woning kun je via 'voorlopige voorzieningen' opeisen;
- neem je belangrijke papieren mee (paspoort e.d.)

## Alternatief 4: Burenhulp

Truus, Tinie en Ina zijn ex-bewoonsters van 'Blijf van mijn Lijf'. Ze wonen nu bij elkaar in een nieuwe wijk even buiten Amsterdam. Met hen had ik een interview over hoe zij elkaar helpen en steunen, kortom die dingen voor elkaar doen die in deze tijd vaak overgenomen zijn door welzijnsinstellingen.

Truus: Ik ben hier net voor de anderen komen wonen.

Ina: Ik ben gelijk met Tinie hier komen wonen, ik ben verhuisd door m'n vriend die later bleek geen vriend te zijn. Ik ben hier per 3 augustus komen wonen, heb eerst wat vuilniszakken met kleren meegenomen, en later kwamen de grote stukken. Na een maand is m'n vriend hier ingetrokken of liever gezegd hij heeft er zich zo'n beetje ingewerkt. Ja, hij wilde geen samenleving, alleen trouwen en stom genoeg ben ik met hem in ondertrouw gegaan. En toen ging het balletje aan het rollen, ging meneer heerser spelen en dat zag ik niet zitten en met veel poeha en toestanden is hij er dan uitgegaan. En nu krijg ik dreigementen. En hij ging bij Tinie zitten klagen.

Truus: Wij zagen het meteen al niet zitten. Wanneer hij naar z'n werk ging was het: 'Ina, waar is m'n rijbewijs, Ina, waar zijn m'n autosleutels, Ina, waar ligt m'n brood.' Ik zeg: Nou, dat gaat lekker hier, ik zeg, mens, je zit nou al onder de plak. En toen waren we een keer naar een thema-avond van 'Blijf van mijn Lijf' en toen hebben we het er ook over gehad en ik zei, mens je lijkt wel bedonderd om je zo in de nesten te werken, je hebt nu een lekker huis van jezelf en als je straks getrouwd bent dan krijg je van het zelfde laken een pak, je kunt toch nu al zien hoe hij is.

Ina: Truus zei: 'Hoe denk je er zelf over?'

Truus: Maar Ina zei, ja ik ben nu al in ondertrouw, ik zeg nou meid als je soms denkt dat je te ver bent gegaan, kappen hoor, op de valreep. En Tinie zei het ook en Eveline ook. En met steun van ons, anders had het waarschijnlijk veel langer geduurd, heeft ze gekapt.

Ina: Ja, anders had het veel langer geduurd. Het was dan misschien al te laat geweest. Ja, het huwelijk zou eind maart wezen, godverdorje zeg.

Ik: Waarom wilde je met hem gaan trouwen?

Ina: Alleen is natuurlijk ook maar alleen, hè. Ik kende hem al heel lang. Hij is een vroegere buurman van me geweest en toen ik in die moeilijkheden zat met de man waardoor ik in 'Blijf van m'n Lijf' gekomen ben had ik ook al steun aan hem, hij bleef er vaak bij zitten wanneer mijn man en ik ruzie hadden en dan deed m'n man toch niks. En hij was hartstikke leuk met de kinderen, de kinderen waren gek op hem, dus dat kwam allemaal mooi uit natuurlijk. Maar nou uit hij allemaal dreigementen, zegt ie dat ie wel naar de Sociale Dienst zal gaan en m'n vent het adres door zal geven waar ik woon. Hij wil het op de tv laten komen en een stuk in de krant schrijven, omdat hij nou z'n woning kwijt is. Truus en Tinie hebben al gezegd, nou hij komt maar op.

Truus: We hebben al een plan de campagne gemaakt, ik zeg: kom op, we moeten hem gewoon met alles voor zijn, we zijn al naar de soos geweest, de sociale dienst dus en we hebben andere dingen geregeld.

Ina: Ik heb gelijk ook de politie opgebeld voor wanneer hij hier komt klieren. Nou, het is het beste als ik een onderhoud met een wijkagent aanvraag.

Truus: Hij kwam hier zeuren en bij Tinie ook. Hij zei: ik zie het leven zonder Ina niet meer zitten en ik wou dat ik dood was. Ik zeg: Nou dat is gemakkelijk zat, de trein rijdt hier verderop en je kan er zo heen.

Ina: En ik heb z'n ogen open gemaakt en nu kan hij niet meer zonder een vrouw, zegt hij.

Truus: Nou, er zijn nog anderen ook.

Tinie: Hij kan z'n kwakkie natuurlijk niet kwijt. Ja, dat is toch zo, verder kan je de huissloof spelen. Dat is het ergste, hij heeft geen verzorgig meer.

Truus: Toen kwam de dag aan dat hij wegging, kwam hij aan met een verhuishwagen, hebben we alles naar de deur gesleept, ik zeg we moeten er wel naar toe gaan, veronderstel dat ze voor die tijd nog even een pak op d'r sodemieter krijgt. Dus Tinie en ik die waren daar, hij alles meegenomen. Ja, zei hij, als jullie nou ook even meehelpen sjouwen, maar wij zagen dat helemaal niet zitten, we zeiden: jij sjout maar lekker aan, drie trappen heen en weer, dag!

Ina: Hij heeft zich kapot gesjouwd met die stenen van de plantenbak. Ik zeg: je wil toch je eigen spullen hebben, Nou, hij heeft het wel geweten.

Truus: Toen hebben we bij haar meteen de rommel opgeruimd.

Ina: Ze zeiden, hoe wil je het nu hebben, hup, 'kom op, en we zijn aan het rausen geweest.

Tinie: Ze had geen bed meer, dat hebben we geregeld, en een eetservies en bestek, we hebben het allemaal verzameld, via, via.

Ina: Ik zit nu zalig hier. En de volgende dag heeft hij opgebeld, en het eerste wat hij zei was: Ina, Ina, niet ophangen hoor! Ik zeg: 'Nee, vertel het maar hoor', en ik heb heel rustig en zelfverzekerd met hem zitten praten, en daar kon hij helemaal met z'n pet niet bij. Had het idee dat ik bang was geworden voor al zijn dreigementen.

Tinie: Hij zei ook dat het onze schuld was.

Ina: Nee, hij zei dat het de schuld was van Eveline (de dochter van Truus van 16), die heeft mij op zitten ruien. Maar Truus en Tinie kwamen ook hier als hij weg was, dat vond hij ook niet goed. En als ik weg was moest ik een briefje schrijven waar ik was. Want dan kwam hij in een leeg huis, en dan wist hij niet wat hij doen moest, en dan verveelde hij zich, ik moest overal verantwoording voor afleggen en dat kwam op het laatst als een orkaan op me af. Maar ik stond er niet helemaal alleen voor want anders ben je geneigd om daar maar aan toe te geven. Door de anderen wordt je heel erg gesterkt.

Truus: Maar ja, wij zijn ook de vrouwen van het vrije leven. (Veel gelach).

Ina: Als ik naar de thema-avond geweest was, dan zei hij dat ik helemaal veranderd was, daar zou het allemaal aan liggen, met al die wijven.

Tinie: Hij zei: 'Er zal wel weer over me geluld zijn'.

Truus: Er werd helemaal niet over hem geluld, maar dan proefde zij de sfeer van de vrijheid ergens, en dan zeiden wij verrek je bent toch vrij. Dat voelde ze natuurlijk ook wel.

Ina: Op die ene thema-avond wist ik nog niet of ik zou gaan van te voren en daar was hij zo pisinjdig om. Ella, m'n dochter zou oppassen en die zei: 'Nou mama, ga maar lekker hoor want je gaat er toch nooit uit en het is hartstikke gezellig.' Ik zeg: áls Frans belt, want die belt wel, want het zit heus wel in z'n achterhoofd dat ik zal gaan, zeg dan maar dat ik besloten heb om toch te gaan. Nou en toen kwam ik thuis en hij al lang en breed thuis, hij was gewoon eerder van zijn werk weggegaan. Ik zeg goh, ben je al thuis? Ja, en ik was van plan om al lang in bed te liggen en te slapen ook. Ik zeg: nou jongen dan had je dat toch gedaan. Ik zeg: goh, had je de vuilniszakken niet even buiten kunnen zetten? Nee, dat behoort tot jouw plicht als huisvrouw. Ik m'n eigen weer aangekleed, godverdomme, al die vuilniszakken naar beneden gebracht, ik dacht krijg de pest van mij, dat was de druppel die het over deed lopen en vanaf die tijd zijn we een beetje aan het bekechten geweest, en dat heeft drie weken lang aangehouden, nee langer, toen waren er strubbelingen aan de hand en toen zei hij: je wil zeker niet meer trouwen. Ik zeg nee, ik zie het niet meer zitten. En maar zeiken dat het seksueel niet goed aan me zou zitten, en dat het daar wel aan zal liggen en zeggen van zeg het dan, en ik zeg ja, je laat me niet vrij. Ik zeg, ik moet overal verantwoording voor afleggen, ik zeg dat kan ik niet meer.

Nou ja, dat kon er bij hem dan niet in. Hij zegt, je kan gaan en staan waar je wil. Ik zeg, ja, maar ik moet wel een briefje neerleggen, ik zeg, je moet toch weten waar ik ben. Ja, want als jij bij Tinie een kopje thee aan het drinken bent, en je legt dan een briefje neer, dan kom ik toch ook daar naartoe., Ik zeg, wie zegt dat ik jou bij Tinie wil hebben, ik zeg, als ik naar Tinie ga om daar thee te drinken dan wil ik jou toch niet achter me aan hebben. Ik zeg, ik vind het gewoon gezellig om op visite te gaan, nou en dat snapte hij allemaal niet. Dat vond hij maar raar want hij hoorde dan ook overal bij. Nou ja, dat zag ik helemaal niet zitten en doordat zij met me gesproken hadden, en Eveline 's avonds vaak, want die heeft een heel andere kijk op zulk soort dingen, ze wil dan wel trouwen maar het kind op haar eigen naam, en met haar kan ik ook wel lekker babbelen.

Truus: Ja die heeft natuurlijk ook veel geleerd in 'Blijf van m'n Lijf'.

Ina: En dat vertelde ik tegen Frans ook wel, en vandaar kan ik me ook wel indenken dat hij vindt dat Eveline te veel heeft zitten babbelen. En dat hij zegt: daarvoor moet je mij niet meer en het is Eveline d'r schuld. Hij zou Eveline wel eventjes komen opzoeken, hij is trouwens niet meer geweest.

Truus: Laat hem maar opkomen, dat is nooit weg.

Ina: Ik heb nou drie weken niets meer van hem gehoord, na die dreigementen.

Ik: Hoe doen jullie dat met de kinderen, jullie hebben er drie en jij hebt er twee.

Truus: Ja, we hebben dat wel zo'n beetje geregeld, nou gaan Tinie en Eveline naar de Weight Watchers, die gaan afvallen, nou en dan pas ik weer op de kinderen van Tinie.

Ina: Nou, en het is vaak zo dat wanneer ze de stad in zijn; ze bellen en zeggen, ik kan niet op tijd thuis zijn, wil jij de kinderen even opvangen. Wel ja hoor, dan komen ze bij mij een boterhammetje eten, of wanneer je het van tevoren weet kun je wat regelen. Dat gaat over en weer. Zoals nu heb ik Brigitte de hele dag bij een buurvrouwetje beneden. Dat is zo'n kleintje.

Ina: Soms blijven de kinderen van Truus hier een weekendje slapen, hartstikke leuk.

Truus: Als de kinderen slapen ga ik wel eens een uurtje naar Tinie, en ze weten dat als ze wakker worden en ik ben weg, dat ik dan bij Tinie ben maar ik heb nooit last met ze.

Ina: Dat had ik nou helemaal niet kunnen als Frans er nog was.

Tinie en Truus: Nee, dat had je ook niet. Geen sprake van!

Ina: Hij gaf me zo'n plichtsgevoel over me, want als je niet op tijd thuis bent voor je kinderen en als je zomaar een ander voor je laat oppassen, dan verwaarloos je de kinderen. Want je hoort er altijd te zijn als de kinderen er zijn. Maar dan zou je nooit eens weg kunnen gaan.

Tinie: Dan kun je beter in de Bijlmerbajes gaan zitten. Maar wij zijn dan wel waardeloze moeders.

Truus: Dan zijn wij helemaal ontaard.

Ina: Ja, zo formuleerde hij dat ook. Ik zeg en zij dan? Nou, zegt hij, die verwaarlozen hun kinderen ook.

Tinie: En de eerste keer dat ik bij jou was en ik zei, ik moet naar huis voor de kinderen toen zei hij ach die kinderen, die komen wel. Zo zat ie dan weer tegen mij te kletsen. Jij met je kinderen, je leeft voor je kinderen, zo zat ie dan weer tegen mij. En dan achter onze rug kletsen dat we waardeloze moeders zijn.

Truus: Ach, dat is gewoon bezitsdrang.

Ina: Maar nu ik dat briefje niet wil ondertekenen is het wel duidelijk voor hem geworden. Hij had z'n woning namelijk verhuurd aan een stel jongelui en tegen ze gezegd dat hij niet meer op de woning terug zou komen. Ze zitten er al een half jaar in. Maar nu kreeg ik een briefje en daar stond in dat hij zolang, die en die tijd, gastvrijheid aan die jongelui had verleend, met het recht dat wanneer hij wilde hij die woning weer kon betrekken. Dat

is helemaal niet van toepassing geweest, dus ik zeg ik ga niets tekenen wat niet waar is. Toen zei hij, ik ben met een proces bezig en het heeft helemaal niets met jou te maken, ik heb alleen je handtekening nodig. Ik zeg als ik m'n handtekening zet en er komt een proces van, dan word ik toch opgeroepen, ik zeg, en dan moet ik nog waar maken wat ik getekend heb ook, ik zeg en dat klopt niet, ik zeg, en trouwens, het is zomaar een blaadje uit een bloknoet gescheurd, ik zeg als jij met een advocaat en toestanden bezig bent, ik zeg, dan krijg ik heus wel een ander briefje. Ik zeg, en als het zo'n noodzaak is dan word ik heus wel door die advocaat zelf opgebeld. Ik zeg en trouwens hoe wil jij nog een handtekening verwachten met al die dreigementen Ik zeg, kom zeg, schiet nou gauw op. Ik zeg, verwacht je nou nog een lief woord van me, nee hoor, dan ben je bij mij wel aan het verkeerde adres.

Ik zeg, je hoort het wel, het interesseert me allemaal niks meer, ik ben gelukkig met m'n drie kinderen en daar komt niemand tussen, en jij ook niet. Hij zat op het laatst helemaal met z'n mond vol tanden want hij had verwacht dat ik helemaal zat te beven. Ik zeg, en je hoeft niet aan de deur te komen want je komt er toch niet meer in. En hij was zo zielig. Ik zeg, waar jij mee zit interesseert me niet, dat zijn jouw problemen. Ik slaap er niet minder om.

Truus: Nou als hij lastig wordt en 's nachts aan de deur komt, dan komen we wel bij je logeren en dan meppen we hem eruit.

Tinie: Afgelopen, die tijd is geweest.

Ina: Ik bedoel maar, als hij moeilijkheden zou maken, dan hoeft ik Tinie maar te bellen of Truus en daar heb je ontzettend veel steun aan.

Ik: Zijn er nog andere dingen die jullie met elkaar doen?

Ina: Boodschappen doen we voor elkaar.

Tinie: Ja en wassen doen we geregeld, en wij hebben een auto en Ina niet, en volgende week moeten we weer naar het ziekenfonds.

Truus: Wanneer we elkaar kunnen helpen dan doen we dat.

Tinie: We komen zwaar tijd tekort hier, eerlijk waar.

Truus: Ik heb ook nog twee maanden Marion in huis gehad. Maar dat kon ik niet meer opbrengen, ten eerste met de kinderen niet, en ten tweede ben ik financieel helemaal naar de klote, ik zit helemaal in de schuld. Maar ze was onherroepelijk dood gegaan als ze daar gebleven was. Ze had nog een open buikvlies en ze was lichamelijk heel zwak omdat ze net twee maanden in het ziekenhuis gelegen had. Toen was ze weer thuis in haar gezin en toen is haar man bij haar gekomen en die heeft met stokken achter haar aan gezeten en ze had dus een hond en die hond die reageerde zo op die stokken dat hij onder het buro ging zitten. Die was daarvoor ook al in elkaar geknald geweest. Nou en toen voelde ze zich niet meer veilig thuis. Nou en toen was ze zo helemaal ten einde raad dat ik zeg tegen Tinie we kunnen haar toch zo niet achterlaten. En toen hebben we haar opgehaald met de kinderen en de spullen die ze op dat moment nodig had. Toen zijn we vrijdagavond, Eveline paste hier op, naar haar toe gegaan en hebben alle spullen weggehaald. Toen heeft ze een week in bed gelegen. En nou staat alles bij Ina opgestouwd. Ja, ze kreeg dus alimentatie, tweeduizend gulden alles bij elkaar, maar die vent kwam nooit af, en dat moet dan weer via een proces, dan wordt er loonbeslag gelegd, en dat houdt allemaal weken op. Ik heb 600 gulden van haar gekregen voor die twee maanden en heb daar alles van gekocht, sigaretten, stomerijkosten, alles en de hele reutemeteut, en dat kon ik op het laatst niet opbrengen. En nu is ze dus weg. Nu zit ze in een hotel en de sociale dienst betaalt voor haar. Dat was dus de operatie Marion.

Ik: Heb jullie het idee dat als jullie zouden gaan trouwen of een man in huis nemen, dat het dan afgelopen zou zijn?



Ina: Ja zeker, dat heb ik helemaal bij ondervinding meegemaakt.

Truus: Weet je wat het is, ik geniet er nog dagelijks van zo alleen met de kinderen. Als je weg wil, hup dan ga je weg. Als Tinie zegt, ach meid blijf toch eten met de kinderen, dan kan je dat niet doen als je een man hebt. Want dan moet je op tijd thuis zijn, het eten moet op tijd klaar zijn. En nu ben je helemaal vrij, je doet en je laat wat je wil.

Truus: Ik mis niks. Ik heb al die jaren wat gemist.

Ina: Ik kan m'n geluk niet op nou dat hij weg is en dat dit achter de rug is. O, die eerste weken, ik dacht wat zal ik eens gaan doen. Ik ben aan het schilderen gegaan en aan het knutselen. Rotzooi maken wat je wil, je hoeft nergens rekening mee te houden.

Tinie: Nee hoor, nooit meer. Als ik wat zou beginnen, dan moest hij er begrip voor hebben, bij wijze van spreken.

Ina: Drie maal is scheepsrecht, ik hoop dat ik nou geleerd heb.

Truus: Ik had dus ook een vriend, we gingen wel gezellig uit toen ik in 'Blijf' zat maar hoe meer het de richting naderde dat het huis kwam begon hij ook al eisen te stellen. Hij wou bij me in huis trekken, hij wou alles eiken nemen, wou gordijnen voor de ramen en ik denk bij me eige, wat krijgen we nou hè? Ja, en hij wou wel trouwen. Dat was ook beter voor de kinderen; en hij heeft een eigen zaak en geld. Ik denk, O, dan zit ik weer met een molensteen om m'n nek. Nou dat heb ik dus ook afgekapt. Ik denk Truus blijft mooi in d'r eigen hut en je zoekt het maar lekker uit.